Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 1

Şubat 1970 • 250 Kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatları ile ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında

ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Y 282

MORAN: 2143 -

İzmir'den bir köşe
Fotoğraf: Şemsi Güner

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

XVI. Asırda Yeniçeri Ağası 4
Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: Koçi Bey 9
Osmanlı Devrinde Bakkal 14
Arkadi Vapurunun Zaptı 20
Atatürk'ten Hâtıralar 25
Kâbe'nin Yapılışı 33
Türkiye'de En Zengin Para Koleksiyonu 35
Gidemediğin Yer Senin Değildir 41
Amerika'da Resmin Gelişmesi 46
Asırlık Hastanelerimiz: Zeynep - Kâmil 53
Romanya'da 6. Türk Kolordusu 60
60 Yıl Önce Türkiye 62
Bir İhtilâlin Başı ve Sonu 64
Atatürk ve Ali Münif 67
Ayasofya'nın Levhaları 74
Ankara'ya Dönüyorum 78
Lezginka ve Nevruz 82
Tarihe Akan Bir Ay 87
Tarih Bilmecesi 88
Ülkeler ve İnsanlar 89
Karikatür 94
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Şubat 1970 Yıl: 6 Cilt: 1
Sayı: 1 Sıra: 61

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

XVI. yüzyılda yeniçeri ağası.

Yeniçeri Ağası

Yazan : Metin And

YENİÇERİ ağası, hem yeniçeri ocağının, hem acemi ocağının başkomutanı idi. XVI. yüzyıla gelinceye kadar ağalar ocaktan, sonra da saraydan padişahın güvendiği kişiler arasından seçilirlerdi.

Bununla beraber yeniçeri ağalarının ocaktan seçildiği durumlara da rastlanır. Ağalık, yeniçeri ocağının ilk kuruluşuyle başlamış, 1826'da ocağın kaldırılışına kadar, sürüp gitmiştir. Devşirme işi de onun yetkisindeydi; gerek yeniçeri ocağına, gerek acemi ocağına acemi oğlan alınırken bunu yeniçeri ağası murakabe ederdi. Aşağıda görüleceği gibi, Istanbul'da düzenin korunması da onun görevleri arasındaydı.

SEFERE GİDERKEN

Yeniçeri ağasının gündeliği dört yüz elli akça, sonra bu, beş yüze çıkmıştır. Ayrıca çeşitli yerlerden geliri olduğu gibi, üç yılda bir has ahırdan kendisine bir at verilirdi. Sefere giderken, ağalığın iki tuğu ve beyaz sancağı önden gider, gene seferde tuğları ocak kapısına asılırdı. Ordugâhta yeniçeriler çadırlarıyle, yeniçeri ağasının çadırını çepeçevre kuşatırlardı. XVI. yüzyılda ağa bölüklerinin kurulmasıyle yeniçeri ağasının önemi de arttı. Yaveri, irtibat subayı, çeşitli hademesi bulunuyordu. Bunlara «ağa gediklileri» deniliyordu. Bunlar, öteki yeniçerilerden ayrılmak için bellerine serâser denilen ince, değerli kumaştan bir kuşak sararlar, gedikliler bölükbaşılığına yükselebilirlerdi. XVI. yüzyılın sonlarına kadar padişah sefere giderse yeniçeri ağası da gider, gitmediği durumlarda yeniçeri ağası da gitmezdi. Sefere giderken Istanbul'un düzen birliğine, yeniçeri ağasının yerine Istanbul ağası bakardı. Yeniçeri kâtibinden başka bütün ocak ağalarının işlerine son verilmesi veya rütbelerinin yükseltilmesi yeniçeri ağasının elindeydi. Yeniçeri başkanlığında ocak işlerini görüşmek ve dâvâlara bakmak için bir ağa dîvânı olduğu gibi, ocağın işlerine bakan, ağanın denetiminde bir de ağa kapısı vardı. Ağa burada otururdu. Ağa kapısı, Süleymaniye camii yakınındaydı. Ocak kaldırıldıktan sonra burası şeyhulislâm kapısı ve Istanbul müftülüğü olmuştur. XVI. yüzyıl sonlarına kadar yeniçeri ağaları beylerbeyiliğe ve kapdân-ı deryâlığa yükselirlerdi. Ağalıktan çıkarıldıkları zaman da sancak beyi olurlardı. Vezirlik ve sadrâzamlığa yükseldikleri de görülmüştür. Ağa değişikliğinde eski ağa üç gün ağa kapısında ağırlanır, üç günün sonunda, alayla, oturacağı yere götürülürdü. Yeni ağa da alayla Ağa kapısına getirilirdi. Yeni ağaya, ocak ağaları armağanlar verirler-

di. Bunlar kumaş, gümüşlü eğer takımı, üzengi, gümüş topuz, gümüş palan, zincir, levha gibi armağanlardı. Yeniçeriler ağaya lâkap ta takarlardı, hele hoşlanmadıkları ağalara Hırıstiyan lâkapları verdikleri görülmüştür.

AĞANIN VAZİFELERİ

Yeniçeri ağası en az haftada iki defa Istanbul'da kol gezer, polislik görevi yapardı. Eyüp, Galata, Üsküdar, ağanın salâhiyeti dışında kalırdı. Istanbul'da nizamın korunmasıyle ilgili başka görevliler de vardı: Seğmen başı, muhzır ağa, Istanbul ağası, talimhaneci, çardak, çorbacı, asesbaşı gibi. Yeniçeri ağası kol gezerken yolsuzluklar, eksik tartılarla ilgilenir, yolsuzluğu görülenler askerse kışlalarına gönderir, cezalarını orada görürler, asker değillerse falakaya yatırılır, hapsedilirdi. Yeniçeri ağası, asılacak suçluları yakalarsa bunları sadrâzama gönderirdi. Kol gezerken falakaları acemi oğlanlar taşırdı, bunlara falakacı denilirdi. Yeniçeri ağası sadrâzamla birlikte Istanbul'un örfî yargıçlarıydı. Istanbul yangınlarında yeniçeri ağası, sadrâzamla yangın yerine gider, yeniçerilerin yangındaki çalışmalarını padişaha bildirirdi. Yangına padişahların gittiği de görülmüştür. Ağa kapısında yangınları gözetleyip haber vermek için yüksek yangın köşkü de bulunurdu. Bu köşkte dîdebân denilen gözcüler görevliydi. Köşke «harik köşkü» denilirdi, nitekim son zamanlara kadar yangını duyuranlara bu yüzden köşklü denilmişti.

Ramazan bayramında yeniçeri ağaları sadrâzama Eyüp'te veya Ağa kapısında Tekeli köşkü denilen kısmında ziyafet verirlerdi. Sadrâzam, yeniçeri ağasından hoşnutsa bunu padişaha iletir, ona hil'at giydirilirdi. Bu ziyafetlerde çalgı çalınıp, oyunlar da gösterilirdi. Bu vesileyle yeniçeri ağası sadrâzama koşumlu bir at hediye ederdi. Her hafta çarşamba günleri yeniçeri ağası gediklileri, ocak ağalarıyle sadrâzamın konağına gidip sadrâzamla ocak işlerini görüşürdü.

Yeniçeri ağalarının başkaca görevleri de vardı. Bunlardan biri şehzâdelerin canlarının korunmasıydı. Ölen şehzâdelerin sekbanbaşı ve kul kethudâsıyle cesedini denetlerdi. Ocakla ilgili taşraya gönderilecek fermanla birlikte yeniçeri ağasının da bir mektubu gönderilirdi. Yeniçeri üç, dört ayda bir öteki ocak ağalarıyle, orta ve bölük kumandanlarının tüfek atışlarını teftiş ederdi. Ok atışlarına padişahın da geldiği olurdu. Bu durumda başta yeniçeri ağası olmak üzere subaylar tüfek

atar, yeniçeri ağası önce yeri öper, sonra atışını yapardı. Yeniçeri ağası, şehzâdelerin sünnet düğünü gibisinden büyük şenliklerde kolculuk görevi de yapardı. Nitekim III. Murad'ın oğlu III. Mehmed'in 1582'deki dillere destan sünnet düğününde yeniçeri ağası Ferhad Ağa kolculukla görevlendirilmişti.

AĞALARIN GİYİMİ

XVI. yüzyıldaki belli başlı yeniçeri ağaları arasında şu adları buluyoruz: Yâkub Ağa, Pertev Paşa, Lala Mehmed Ağa, Ferhad Ağa, Yusuf Ağa, Hasan Ağa, Halil Ağa, Hızır Ağa, Saatçi Hasan - Ağa, Halil Ağa, Mehed Ağa.

Yeniçeri ağasının giyim kuşamı hakkında birbirini tutmayan bilgilere rastlanmaktadır. Buraya alınan ve gören ressamların çizdiği resimler, yeniçeri ağasının kılığı üzerine doğru bir fikir verebilecek-

XVI. yüzyılda yeniçeri ağasının gece devriyesi.

tir. Yeniçeri ağasının başına kalafat denilen aşağısı dar, yukarısı geniş, dilimli bir serpuş giydiğini ileri sürenler olmuştur. Bir başka görüşe göre, yeniçeri ağası başına arkaya doğru kıvrık, ucu püsküllü, önü sorguçlu üskûf gibi bir külâh giyerdi. Resmî giyiminde, beyaz sarık sarılmış, sorguçlu ve önünde ağalığını gösteren tepesi dilimli bir kavuk, sırtına sırmalı kadifeden uzun bir cübbe giyerdi. Dîvân-ı hümâyûna giderken, başına mücevveze denilen üstü altından daha geniş uzun bir serpuş, sırtına serâskerden bir üstlük ve iç kaftan giyerdi. Bunun dışında al çuha kaplı, içi vaşak kürkünden bir kaftan, başına sarık giyerdi.

Yeniçeri ağasının protokolde önemli bir yeri vardı. Cuma namazına padişahla birlikte gider, padişahın çizmesini çıkarır (bunu ilk defa yapıyorsa, padişah kendisine elmaslı bir hançer verirdi), silâhdarla birlikte padişahın koluna girer, yeniden padişahın çizmelerini giydirir, atının önünde yürürdü. Şehzâde ve sultanların doğumunda, bayramlaşmalarda kılıç alayında da protokolda yeri vardı.

RİKÂB-I HÜMÂYÛN AĞASI

Rikâb-ı hümâyûn ağalarının en önemlilerinden sayılırdı. Dîvânda da yeri vardı. Arz günü, dîvândan önce gidip, ocakla ilgili işleri bildirirdi. Ancak, dîvândan olmadığı için girmeden önce sadrâzamla görüşüp anlaşır, Muhzır ağa aracılığıyla sadrâzama haber verirdi. Daha sonraları yeniçeri ağası vezirse dîvâna ocak ağası olarak girer, vezir olarak da öteki vezirlerle birlikte huzura alınırdı. Yukarıda, çarşamba günleri sadrâzama gittiğini belirtmiştik, ayrıca öteki vezirlere de iki, üç haftada bir giderdi. Arza gittiği zamanlarda

da vezirse iki defa etek öperdi, bunlardan biri ağalığı, öteki vezirliği içindi.

Yukarıda, padişaha cuma namazına giderken attan inip binmesine yardım ettiğini belirtmiştik. Padişahın olmadığı zamanlar yeniçeri ağası aynı hizmeti sadrâzama yapardı. Padişahın İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda yeniçeri ağası dîvâna gelmezdi.

DİĞER HUSUSİYETLER

Yine yukarıda, yeniçeri ağasının Istanbul'un asayişini koruduğunu söylemiştik; ancak bu görevi yalnız karadaydı, denizlerdeki asayişin korunması bostancı başı ile kapdan - paşanın yetkisindeydi. Yeniçeri ağasının Istanbul'da kol gezmesinin dışında, cuma gününden başka her gece sıra kolu denilen dört yayabaşı ile dört bölükbaşıdan meydana gelen bir devriye vardı. Bütün yeniçeri ağaları vezir olmadıkları gibi, vezirliğe yükselmeleri sonradan olanlar vardı. Yeniçeri ağalığına atananlar, sadrâzama birkaç yüz kese câize verirlerdi. Yeniçeri ağası dîvâna giderken önünden kırmızı kaftanlı, sırma kuşaklı yasakçılar yürürdü. Atlarının üzengisi gümüşten olurdu. Ocak subayları da her cuma günü yeniçeri ağasına gitmek zorundaydılar. Cuma günü ağa, camiye giderken önden bir sebilci gider, su dağıtırdı.

Yeniçeri ağasının emir ve mektuplarını kethudâ kâtibi kaleme alırdı. Yeniçeri ağasının sancağı, İmâm-ı Âzam'ın ve Hacı Bektaş'ın bayraklarıyla, yeniçeri bayraklarının en önemlisiydi. Yeniçeri ağalarına «Kırk bin kul ağası» da denilirdi. Yeniçeri ağası, yeniçeri ocağında ölen nefer ve subayların varisiydi. Ölenin malları satılıp, değeri deftere işlenir, ölenin mirasçılarıyle bölüşülür, ancak elde edilen mirasın büyük kısmı yeniçeri ağasına kalırdı.

XVI. yüzyılda yeniçeriler.

Osmanlı Tarihçilerinden
Seçmeler: 6

KOÇİ BEY

Yeniçeri Ocağının Bozulması

Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna

Koçi Bey, XVII. asır ortalarında yetişmiş müstesna bir fikir adamımızdır. IV. Murad'a (1623 - 1640) ve Sultan İbrahim'e (1640 - 1648), pek dikkate değer lâyihalar sunmuştur. Eseri, Almanca, Fransızca, Rusça, Macarca gibi birçok dile çevrilmiştir. Aşağıda, Saray-ı Hümâyûn'da yüksek rütbeli bir subay olan Koçi Bey'in eserinden bir bahsi, sadeleştirmelerle, okuyucularımıza takdim ediyoruz.

Bir yeniçeri tipi: Saka başı.

YENİÇERİ tâifesinin ibtidâ tağyîri ne cihetten olduğu beyân olunur: Saâdetlü ve şevketlü ve haşmetlü padişahımız hazretlerinin her türlü inceliğe âşinâ tab'-ı hümâyûnlarına gizli değildir ki, Yeniçeri ocağına yabancı karışması 990 tarihinden (M. 1582) beridir. Sebebi şöyledir:

Bu tarihte, şanlı atanız Üçüncü Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin sünnet düğünleri olmuştu. Düğün, iki ay, gece ve gündüz devam etti. Her taraftan büyük kalabalık geldi. İzdiham o dereceyi buldu ki, nice adamlar helâk oldu. Hattâ halkı dağıtmak üzere, üzerlerine su sıkıldı.

Nihayet sünnet düğünü bitti. Düğünde hizmet eden nice kimseyi mükâfatlandırmak icab etti. Cümlesi yeniçerilik istediler ve gayrı nesne ile mütesellî olmıyacaklarını söylediler. Saltanat-ı aliyye tarafından, muradlarına müsaade buyuruldu. O tarihte yeniçeri ağası olan Ferhad Ağa, ocak zabitleri ile müşavere etti. Cümle zabitler şu reyde bulundular ve razı olmadılar:

— Böyle olursa, ocağımıza yabancı girer. Ocakta cârî olan kanun ve kaide elden gider. Bunun, Devlet-i Aliyye'ye zararı vardır.

Âkıbet-endîş olmıyan bazı nedîmler ve yakınları, pâdişâh-ı âlem-penâh Üçüncü Sultan Murad Han Hazretleri'ne rica ettiler. Padişah, emrini tekrar etti. Ferhad Ağa yine kabûl etmeyip azl olunmasını istedi. Yerine Yusuf Ağa geldi.

Yusuf Ağa, canbaz makulesi adamları «ağa çırağı» nâmıyle oca-

ğa aldı. Bir bid'at ihdâs eyledi. Sonra Aksaraylı Mehmed Efendi nâm yeniçeri kâtibi «sipahi oğlu» namıyle bir bid'at daha ihdâs etti. 1030 tarihinde yeniçeri ağası olan Mustafa Ağa, «becâyiş» nâmıyle bir bid'at daha icad eyledi. Bu yollar yeniçeri ocağına su kodular. Ocağın renk ve güzelliği gitti. Ocağın cârî olan kanunu battı, herc-ü merc oldu.

İhtiyar ve işe yaramaz olanlardan başka oturak (emekli) olmak yeniçeri kanununa muhalifti. Böyle olduğu halde, genç ve kuvvetli adamlardan on binden ziyade korucu ve oturak ortaya çıktı. Devlet Hazinesi bu yolla zâyi ve telef oldu.

«Çavuş» denen zabitler eskiden üç taneydi. Giderek kırk elli mikdarı çavuş peydâ oldu. Yüzden ziyade serâser kuşanan mumcu ortaya çıktı. Bunların her biri bir oda taleb etti. Bu sebepten her sene bir iki defa silsile yürütülerek tayin, azil, nakil ve terfiler yapılır oldu. Görmüş geçirmiş, Ocak ahvâlinden haberdâr olan, düşman alaylarını ve istihkâmlarını bozan, kal'alar fetheyliyen kethudâları mütekaid eylediler. Velhâsıl dünya leşi için kimi azil ve kimi nasb olunup ve nice liyakat sahiplerini oturak edip, yerine liyakatsizleri getirdiler. Ocak içinde tebdil ve tağyîr eksik olmaz oldu.

Birini yayabaşı ve bölükbaşı ettiklerinde biner ve ikişer bin altın kuruşlarını alır oldular. Töhmeti sabit olmayan nice emekdar, iş görür adamları kaldırdılar. Ahvâl bilmez, tecrübe görmemiş, âlemin germ-ü serdin çekmemiş nice gençleri yerlerine ge-

Olur olmaz kişilerin yeniçeriliğe alınması III. Sultan Mehmed'in sünnet düğününden sonra başlamıştı. Resimde III. Mehmed görülüyor.

tirdiler. Ocağı harâb ve yebâb eylediler. O tarihten beri millet ve mezhebi bilinmiyen nesebsiz şehir oğlanı, Çingene, Tat, ecnebi, Laz, katırcı, deveci, hammâl, ağdacı, yolkesici, yankesici ve benzerleri ocağa girdi. Âyîn ve erkân bozuldu. Kanun ve kaide kalktı. Bu cihetle âlemden kargaşalık, kötülük, fitne ve fesâd eksik olmadı. Nizam ve intizam bertaraf oldu.

Eğer bugünkü derleme askerle din ve devlete lâyık bir iş görmek mümkün olaydı, selefleriniz olan padişahlar, mansıbları, ziâmet ve tımarları istihkak sahiplerine vermezler, kul tâifesine senevî bunca hazine harcamazlardı. Ancak sefer-i hümâyûnlara bir iki yüz bin esnaf katılırdı. Bunlar, sefere kadar hizmetlerini ifa ederlerdi. Terzi olan terzilik, bakkal olan bakkallık, attar olan attarlık ederdi. Her biri san'atlarıyle meşgul olurlardı. Lâkin tabiatiyle bu makule, asker değildir. Şimdi ise, birçok asker bu gibi işlerle uğraşmaktadır.

Yavuz Selim ve Bezirhan

Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri, Haleb ve Şam ve Kahire'yi fethettiklerinde, sefer esnasında hazine yetişmemiş, bir mikdar müzayaka olmuştu. Bunun üzerine ordu defterdârı, bir bezirgândan altmış bin altın borç aldı. O andaki sıkışıklık, bu parayla def'edildi. Sonra ordunun gerekli mal ve hazinesi erişti. Ordu defterdârı, bezirgânı çağırdı. Def'aten altmış bin altınını verdi ve

Şehzade Mehmed'in sünnet düğününde hizmet edenlerin yeniçeriliğe alınmasını emreden III. Sultan Murad.

Bir yeniçeri tipi: kul kâhyası.

gösterdiği vatanperverlikten dolayı, ayrıca bir şey isteyip istemediğini sordu. Bezirgân:

— Devlet-i Aliyye sâyesinde mal ve akçam hadden fazladır, dedi; bu fânî dünyada bir oğlumdan gayrı kimsem de yoktur. Verdiğim altmış bin altını istemem, hazinenin olsun. Hemen oğluma günde iki akça ile cebecilik ihsân olunsun!

Defterdâr, bezirgânın bu recasını padişah katına arz etti. Sultan Selim:

— Bana böyle kanuna uymaz teklif getirdiğin için şanlı atalarımın rûhuna yemin ederim, seni ve teklif sahibini katl eylerdim. Fakat bütün dünya: «Mekke ve Medîne'nin fâtihi olan Sultan Selim, bir bezirgânın mâline tamâ ettiği için bezirgânı ve defterdârını katletti» derler, bundan kaçınırım. Tez bezirgânın akçasını verin ve bir dahi bana kanuna uymaz şeyler telhîs etmeyin!

Bugünkü günde altmış bin altına değil, sadece on altına bir cebeci yazılmak mümkündür.

Hâsılı eskiden, asker az ve öz pâk ve mazbut idi. Her nereye teveccüh olunsa Allah'ın emriyle feth-ü zafer nümâyân olup, İslâm'ın şevketi terakki bulurdu. Şimdi Kapıkulları, eskisine nisbetle çok arttı. Fakat iş görülemez oldu. İtaat ve taraf-ı saltanattan korku kalmadı. İslâm askeri böyle mi olur? Bu askerle meşgul olmak, artık farz-ı ayn olmuştur. Bâkıy fermân, pâdişâhımdır.

1

2

3

4

Eski Istanbul'un bütün esnafı gibi bakkallar da Lonca'ya bağlıydı. Bu sayfada eski Istanbul'un muhtelif esnaf tiplerini görüyorsunuz.
1. Kaymakçı,
2. Kumaşçı,
3. Silâh tüccarı,
4. Terlikçi.

Osmanlı Devrinde Bakkal

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

İSTANBUL'DA ve bütün Türkiye'de bakkallık, bakkaliye ticareti, diğer bütün esnafta ve ticarî sahada olduğu gibi Tanzimat devrine kadar «gedik» denilen tahdide tâbiydi. Yani bir adam, sermayesi ne olursa olsun, istediği zaman, istediği yerde bir dükkân bulup bakkallık yapamazdı.

Istanbul'da gerek çarşılarda, gerek mahalle içlerindeki bakkal dükkânları, yerlerine varıncaya kadar tesbit edilmişti; devlet, semtin ihtiyacını ve esnafla, ahalinin müracaatını kabul ederek yeni bir bakkal dükkânı gediği ihdas etmedikçe mevcut bakkal esnafına bir yenisi katılamazdı. Yine bütün esnaf gibi bakkallar da pîrleri, yiğitbaşları ve devletçe tâyin edilen kethudâları ile bakkallar loncasında sağlam kefâlet altındaydılar; devletçe konulan narhlara ve esnaf nizamnâmelerine riayet ve bilhassa hileli terazi ve dirhem kullanmaktan mutlaka içtinaba, bu kefâletle de ayrıca mecbur idiler.

Gümrük nizamınca her bakkalın yanında kaç çırak bulundurabileceği de tâyin edilmişti; çıraklar da kefâlet altında alınırdı.

Istanbul'da bakkallık, Tanzimat devrinde gediklerin lağvı tarihine kadar yalnız Müslümanlar'ın elindeydi. Bu tarihten sonra, evvelâ kendi evlerinde dahi Türkçe konuşan Karamanlı Ortodoks Türkler bakkallık etmeye başladılar.

Istanbul kadısına gönerilmiş Hicrî 1221, Milâdî 1806 tarihli bir fermandan, gedik nizamına ve kefalete rağmen, bazı uygunsuz kimselerin Istanbul'da bakkallık yolu ile büyük ölçüde dolandırıcılığa teşebbüs ettiklerini, gedik nizamına ve kefalet işlerine bakanların vazifelerinde dikkatli davranmadıklarını öğreniyoruz; fermanın bu maddeye taallûk eden kısmının bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sureti şudur:

«... Istanbul'da Balkapanı ve Galata'da Yağkapanı tüccarları, zeytinyağı ve sabun tüccarları, odun kapısı tüccarları, kuru yemiş ve pekmez ve pirinç tüccarları ve mumcu esnafı ile bakkal esnafının ellerine verilen fermanda tafsil ile beyan edilip açıklandığı üzere, bakkallar, sattıkları malları alıp, yukarıda zikredilen tüccarlar tarafından Istanbul'a getirilen türlü zahireyi Pazarbaşı ve Bölükbaşı ve Ustabaşıları delâletiyle alacak, bunları kefilleri alınmış, rabıta altındaki bakkal esnafına dağıtacaklardır. Malın tevziinde sekizde bir bedelini esnaftan kolaylıkla tahsil edip, tüccara vereceklerdir. Kefile raptolunmayanlar, bakkallık yapamaz. Ahvali meçhul bazı kimseler Istanbul'da, Galata'da, Eyüp'te, Üsküdar'da bakkal gediği tedarik ederek ve bu gediği aldıkları yerden (meselâ Istanbul'dan Üsküdar'a, Üs-

küdar'dan Eyüp'e) diledikleri yere nakil için Galata, Eyüp ve Üsküdar hâkimlerinden vesair mahkemelerinden ilâm ve hüccet alarak nizam şartlarına aykırı olan yeniden bakkal dükkânları açtıkları, tüccardan mal aldıktan sonra, kaçıp kayboldukları, tüccar malının bu suretle zayi olduğu öğrenilmiştir. Bundan böyle Âsitâne-i Aliye'mde (Istanbul'da) ve Galata, Eyüp ve Üsküdar'da ve buralara bağlı yerlerde gedik nakletmek, yeniden gedik açmak, esnaf tarafından birbirlerine gedik satıp almak, borca karşı gedik terhin etmek gibi hallerde, ancak Istanbul kadıları huzurlarında alınan hüccet ve ilâmlar muteberdir. Bakkal taifesinden biri, tüccardan satın aldığı zahirelerin borcunu ödemede alacaklısı tüccarı üzerse, yahut borcunu ödemeden ölürse, yahut iflâsını ilân ederse, elinde mevcut malı ve veresiyeden alacakları, pazarbaşı vesaireleri tarafından ve mahkemece yazılarak satılacak, borçlarını ödemeye yetmezse sahibi bulunduğu bakkal gediği, Istanbul Kadısı huzurunda satılacak, onun bedeli yetmezse, mütebaki borcu, kefillerinden tahsil olunarak alacaklısı tüccara verilecektir.

«Bundan böyle, bu haller yine tekerrür ederse, bakkal yolsuzluğu yüzünden tüccarın uğrayacağı zararı vazifelerini ihmal eden pazarbaşı, bölükbaşı ve ustabaşılar ödeyeceklerdir.»

Realist romancı Salâhaddin Enis, «Bataklık Çiçeği» adındaki eserinin «Lambo Usta» başlıklı hikâyesinde, Istanbul'un bir Karamanlı bakkal tipini çizmeye çalışmıştır; aşağıdaki satırları o hikâyeden alıyoruz:

«... Bütün hemşehrileri memleketlerinde evini, öküzünü satıp, paralarını kemerlerine doldurduktan sonra, günün birinde köyün şehre giden yollarında bir gölge halinde silinip kayboluyorlardı. Bu yol, onları Istanbul'a, paranın bol olduğu Istanbul'a götürüyordu.

«Şimdilik, karısını da yanına almaya lüzum görmemişti... O, akşama kadar evin köşesinde pinekleyip, ağzında sakızı geviş getiren bir mahlûktan başka bir şey miydi? Hususiyle Istanbul, yalnız paranın değil, karının da bol olduğu bir memleketti. «Lambo usta, tam dört senedir Istanbul'un içerlek mahallelerinden birinde icray-ı ticaret ediyordu. Mahallenin yegâne bakkalıydı. İçeriye giren her müşteri, tezgâhı başında kirli yapraklı veresiye defterinin buruşuk sayfaları karşısında, iri şişkin karnı, iki geniş kıvrım teşkil eden yuvarlak ensesi, pos bıyıklarla meşhur yağız esmer çehresiyle Lambo ustayı her zaman meşgul bulurdu. Böyle

Karamanlı bakkal tipleri.

Bakkal hakkında
— Öyle bir eser okumak istiyorum ki, heyecandan çıldırayım.
— Bakkalın hesap pusulasını oku.
(1923)
Cevad Şakir
(Akbaba'dan)

bitmez tükenmez neler yazıyordu? Bunu hiç kimse bilmezdi. Mahalleli içinde en cimrisi olan mümeyyiz mütekaidi Hacı İbrahim Efendi'den tutunuz da, kahveci İsmail'e kadar heskes ona borçlu idi.

«Kısa bir zaman içinde mahallelinin taşıdığı zihniyeti pek kolaylıkla öğrenip anlamıştı: Istanbullular, malın iyiliğinden çok ucuzluğuna bakıyorlardı; müşterilerini gübre ile karın doyuran ördeklere benzetiyordu.

«... Esrar-ı ticaretine kimse akıl erdirememişti. İki sokak aşırı bakkal Mihal'ın on ikiye sattığını o, mutlaka on bire veriyor ve müşterilerine hiç bir şey kazanmadığını, ancak sermayesine verdiğini söylüyordu. Onun bu ucuzluktaki maksadı, öteki mahallenin müşterilerini kendisine celbedip, bakkal Mihal'ı iflâs ettirmek ve ondan sonra istediği gibi mahalleyi haraca kesmekti.

«Bu, pek kolay bir iş değildi; bakkal Mihal gibi, senelerden beri küflenmiş, ev bark sahibi olmuş, küplü bir bakkalı devirmenin kolay iş olmadığını kendisi de biliyordu.

«... Lambo usta, mahalleliye güleryüzle nüfuz etmekte idi... Son zamanlarda mahalleliden bazı ileri gelenlerin muvafakat ve yardımıyle dükkânında bir de tezgâh açmıştı. Madem ki mahallede akşamcılar vardı, o halde bunların ötede beride meyhane meyhane dolaşıp gece yarılarına kadar çoluk çocuklarını sofra başında bekletmelerindense, buracıkta işlerini görmeleri daha muvafık değil miydi?

«Lambo usta, dükkânının iç tarafa kıvrılan mahzenini buna hasretmişti. Akşam olur olmaz komiser Mehmed Efendi'den tutunuz da, Hacı Nuri Bey'e kadar akşamcılar, birer ikişer iç tarafta isli bir lâmba altında toplanıyor ve orada, bir kadehle işlerini pek güzel görüyorlardı.

«Kazancına rağmen ortada bir eksik vardı: Kadın... İki tulum gibi sarkan memeleriyle ineğe benzeyen karısı, gençliğinin bir hatası olarak boynunda kalmıştı... Köyde bile evlilik içinde bekâr hayatı yaşamakta idi. Bununla beraber karısını getirmediğine müteessifti... Kadın mahrumiyeti içinde geçen gecelerde, bütün çirkinliği ile beraber karısını arzu ediyordu.

«... Lambo usta, adım atacağı yeri yoklamadan ayağını uzatır adam değildi. Arada din farkı vardı... Dikkat etmeliydi. Köşedeki pembe eve taşınan hariciye kalemi kâtiplerinden Necip Fehmi Bey'in hizmetçisi Anika diğerleri arasında bir istisna teşkil ediyordu... Kendisiyle onun arasında muhabbete mâni bir sebep yok-

Bakkal hakkında:
— Bu güzel havada niçin şemsiye açıyorsun?
— Aman, sus!... Bakkala on lira borcum var, görmesin.

Muvaffak
(Akbaba - 1923)

tu... Bu bir açık kapı idi.

«Her ne kadar Anika, Lambo ustaya yüz vermemekte ise de, yola getirmek zor bir şey değildi. Önceleri ılık bir hava gibi damarlarına nüfuz eden bu kızgın aşkı, kısa zamanda bir ateş gibi vücudunu sardı. Bu aşk, sakin ve neşeli hayatında büyük bir değişiklik husule getirdi. Alaycı bir papağan gibi şaklayan Lambo usta, ıslak ve miskin bir kargaya dönmüştü. Tezgâhın başında akşama kadar Anika'sını bekliyordu...

«Anika, Lambo ustanın kendisine tutkun olduğunu biliyordu. Onu tam burnundan yakalamıştı. Bililtizam eliyle veya koluyla ona temas ediyor, bakkalı çıldırtıyordu. Kendisini dirhem dirhem satıyor, musahabeleri en lezzetli yerinde bırakıp, eve geç kaldığını söyleyip dükkânı terk ediyordu.

«... Şimdi Labo usta da, müşteri ile beraber kadeh toka ediyor, ıztıraplarını gömmek istiyordu. Artık şen, mültefit, kurnaz değildi.

«Lambo, bir bataklık içine düştüğüne pek emindi. Binaenaleyh düğüm vuran bu adamın nazarında artık paranın da kıymeti kalmamıştı. Bir sonbahar akşamı Lambo ustayı Karaman yollarında, bir eşeğin sırtına vurulmuş iki heybe ortasında, neşesiz ve hasta, Istanbul'dan köyüne dönerken gördüler...»

Salâhaddin Enis'in bu Karamanlı bakkal tipi her halde çok mübalâğalıdır. Istanbul'un Müslüman mahalle bakkalları, Karamanlı bakkalların veresiyecilikte gösterdikleri sonsuz cesaret karşısında gerilemişler, evlerinde konuştukları dil de Türkçe olan bu Anadolu Rumları, Istanbul mahallelerinde açtıkları dükkânlarda veresiyecilikle tutunmuşlar, «veresiye defterleri üzerinde hiç kimsenin neler yaptığını bilmediği bitmez tükenmez bir meşguliyetle durmuşlar» idi; fakat hiç biri Salâhaddin Enis'in anlattığı bir Lambo usta olmamıştı.

Karamanlı bakkalların veresiye defterlerine, sattıkları şeyin hem bedeli, hem de miktarını ilâveli yazdıkları hakkında yerleşmiş bir kanaat vardı. Bazıları da akıllarına estikçe, müşterilerinin mutad alış - verişlerine uygun, veresiye defterine bir okka gaz, bir okka pirinç ilâve ederdi. Hemen hepsinin bir müddet sonra tüyünü düzüp kalantorlaşması da bu veresiye defteri hırsızlıklarıyle olduğu kanaati de umumî idi. Bir Karamanlı bakkalın Kadıköy'de koca bir apartman sahibi olan kalendermeşreb ve âlîcenab bir paşazâdeden, veresiye defterindeki borcu karşılığı binasını aldığı 1930 ile 1933 arasında işitilmiş vakalardandır.

Bu bakkallardan bir kısmı da eski zenginlerin vekilharçları ile ortak olarak ve-

resiye defteri doldururdu. Evlerde, konaklarda da ayrıca defter tutulur, bakkal kendi defterindeki alacak fazlasını kabul ettiremiyeceğini kendisi de anlarsa suçu daima çırağına yükler: «Çırak, benim yazdığımı bilmemiş, bir de o yazmış...» diye özür dilerdi. Terazide daima birkaç dirhem eksik tartmak, erzakın vasatını, hattâ adîsini verip, fiyatını daima âlâsının narhı üzerinden yazmak, arada veresiyede kaptırdıkları sermayeye karşı bir nevi meşrû tedbir sayılmış olsa gerektir.

Karamanlı bakkal tipi ile bakkala borçlu Istanbullular üzerine mizah gazetelerinde çıkmış fıkra ve karikatürler pek çoktur. Bu yolda Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzî'nin de alaylı bir manzumesi vardır:

Karamanın koyunu
Sonra çıkar oyunu
Bakkal Bodos çırağa
Aşılamış huyunu
Ya terâzi ya kantar
Oğlan bir paramak atar
Kaşla göz arasında
On dirhem eksik tartar

IV. Sultan Mehmed zamanında Hicrî 1091, Milâdî 1680 yılında yapılmış esnaf nizamnâmesinde bakkallar için yazılmış satırlar şunlardır:

«Müşterilerinin alacağı nesneyi eksik tartıp veren bakkalın hakkından gelinecektir.

«Teraziler boş dururken gözlerinin iki tarafı beraber olacaktır.

«Kullandıkları kıyyeler de aynı olacaktır.

«Her şeyin iyisini ve fenasını ayırıp satacaklardır, fenayı iyiye karıştırmayacaklardır.»

Gariptir ki yukardaki nizamnamede ve benzeri esnaf nizamnâmelerinde, meselâ berber esnafının ve hamamcıların temizliği için türlü ihtarlar bulunduğu halde bakkalların temizliğe riayeti için en küçük bir işaret yoktur. Bilâkis bakkalların pisliği öylesine tabiî görülmüştür ki, XVIII. asrın seçkin nâzımlarından Nâbî Efendi:

Çıkmaz ol çirk ki pîrâheni bakkaldadır!..

demekte tereddüt etmemiştir. Bakkalların temizliğe riayet mecburiyeti cumhuriyet devrinde konmuştur, diyebiliriz; fakat dikkatle tatbik edildiği söylenemez.

Dilimizde, bilhassa Istanbul ağzında bakkal üzerinde darbımeseller de vardır:

Bakkal ölünün borcunu diriye yükletir.
Bakkal bir müşteri için dükkân açmaz.
Bakkal kasap hep bir hesap.

Hikmeti unutulmaz Istanbul bakkallarının bilhassa mahalle bakkallarının, maliyeye karşı tutumundan mes'ul olduğu kayıtlar hariç, müşterilerle veresiye muamelelerinin defterleri daima karma karışıktır. Pis, yağlı, kopuk, yırtık, hesapları yaparken karalanmış, çizilmiş, bakkalın kendisinden başkasının hesapların içinden çıkmak şöyle dursun, yazıları ve rakamları dahi okuması imkânsızdır. Hele rakamlar... Kuruş liraya karışır, haneler hiza takip etmez, satırlar iğri, sütunlar yamuktur. Bundan ötürüdür ki herhangi bir mühmel yazıya, çok rakamlanmış, çizilmiş kayıtlara, mektuplara da bazan ihtar, bazan tezyif yollu, «bakkal defteri!...» denilir.

1861 yılında şehremânetince (belediyece) tesbit edilen narha göre bazı eşyanın satış fiyatları

Âlâ Sibir yağı	*okkası*	*23*	*kuruş*
Âlâ Reşid pirinci	»	*6*	»
Âlâ Kandiye sabunu	»	*10*	»
Âlâ nohut	»	*4,5*	»
Aşağı nohut	»	*3,5*	»
Kayseri pastırması	»	*15*	»
Pazarlarda satılan Rumeli pastırması	»	*6*	»
Samatya'nın kıyma sucuğu	»	*10*	»
Fıçı pekmezi	»	*5*	»
Âlâ zeytin yağı	»	*12*	»
Âlâ zeytin	»	*4*	»
Aşağı zeytin	»	*2,75*	»
Edirne nişastası	»	*6,5*	»
Tekirdağ'ın has unu	»	*4*	»
Yerli has makarna	»	*6*	»
Çorbalık has şehriye	»	*6,5*	»
Dizi ve tane soğan	»	*26*	*para*
Kaba ve kırmızı soğan	»	*22*	»
Yumurta	*adedi*	*14*	»

Arkadi Vapurunun Zaptı

Yazan: Bahri S. Noyan

GAMSIZ Hasan Bey 1804 yılında Rize'nin Hemşin bucağında dünyaya gelmiş ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yapılan askerî yenilikler sırasında Istanbul'a gelerek er rütbesiyle tersanede hizmete girmişti.

Sultan Abdülmecid tahta çıkar çıkmaz, Mısır meselesinin barış yolu ile hallini istemişti. Bunun üzerine Çanakkale'de harekete hazır bulunan donanmamızın sefere çıkmaması için Kapdân-ı - Deryâ Firarî Ahmed Fevzi Paşa'ya haber gönderildi. Sultan Abdülmecid'in hükümdar olduğunu ve düşmanlığından çekindiği Koca Hüsrev Paşa'nın sadaret mührünü ele geçirdiğini öğrenen paşa da, 3 temmuz 1839'da donanmayı boğazdan çıkararak hileyle İskenderiye limanına götürüp Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti.

Hemşinli Hasan, kaçırılan bu donanma gemilerinden birinde topçu çavuşu olarak bulunuyordu. Bu olaydan ziyadesiyle üzülen gemi komutanları, bir gece er elbisesi giyerek işkampaviya ile gizlice limanı terk etmiş ve çok tehlikeli, uzun bir yolculuktan sonra Rodos adasına varmışlardı. Komutanların bu hareketi, erat üzerinde iyi örnek olmakta gecikmemiş ve Hasan çavuş da, bir gece gemisinin işkampaviyasını hazırlayıp, içine küçük bir top yerleştirmiş; tüfek, pusula ve gerekli yiyecek maddelerini alarak birkaç arkadaşıyla birlikte İskenderiye'den aryılmıştı. Bunu haber alan Mısır hükümeti, arkalarından yandan çarklı bir vapurunu göndermiş, kendilerine yetişen vapurun davlumbaz ve çarkını işkampaviyadaki filika topu ile paralıyarak takip edilmekten kurtulmuşlardı. Yolda, yiyecekleri bittiğinden bitkin bir halde Kıbrıs adasına gelmişler ve burada bir süre dinlendikten sonra yiyecek, su alarak yola çıkıp, kıyı kollamak suretiyle Istanbul'a varmışlardı.

Bu olay kendisine büyük ün kazandırmış ve bu hizmeti karşılığı subay sınıfına geçirilmişti. Kolağalığında bulunmuş, sonradan Kadıköy posta seferlerini yapmakta olan «Hümây-ı Pervâz» adındaki yandan çarklı vapurun kaptanlığına verilmişti. Daha sonra Sultan Aziz devrinde Şehzâde Murad (V. Murad) Efendi'nin maiyet vapuru olan «Kılıç Ali» vapuru komutanlığında bulunmuş ve buradan Tuna donanmamızda bir vazifeye atanmıştı. Tuna'dan dönüşünde «İzzeddin vapuru» komutanlığına getirilmiş ve 1866 - 1869 Girit isyanında büyük yararlık göstererek Yunanlılar'ın «Arkadi» adındaki vapurunu zaptetmişti. Bu hizmetinden dolayı yarbaylığa, az sonra da albaylığa yükseltilmiş, ayrıca Sultan Aziz tarafından kendisine murassâ bir kılıç ve ağızlık verilmişti.

Gamsız Hasan Bey 13 ocak 1873'te, alt-

mış dokuz yaşında olduğu halde hayata gözlerini yummuştu.

Girit isyanının başladığı 1866 yılı başlarında Türk donanması, hepsi uskurlu ahşap teknelerden ibaret olmak üzere; faal durumdaki 23 savaş ve 25 nakliye gemisiyle, 16 yardımcı vapurdan kurulu bulunuyordu. Bu donanma; her biri iki tümenden ibaret olan iki filoya ayrılmıştı. Rumeli filosu adı verilen Birinci filo; Adriyatik ve Yunan denizi, Makedonya ve Tesalya'nın Ege denizi kıyılarını korumak üzere Ferik - Amiral (Koramiral) Edhem Paşa'nın komutasındaydı. Anadolu filosu diye anılan İkinci filoya ise Ferik - Amiral Moralı İbrahim Paşa komuta ediyordu. Anadolu filosu'nun 1. tümeni Suda limanında üslenerek adaları, 2. tümeni de Midilli'de üslenip Anadolu'nun Ege denizi kıyılarını korumaya memur edilmişti.

Gemilerin ahşap olması, donanmamızın savaş değerini pek azaltıyordu. Devrin yabancı bahriyelerindeki ilerlemelere uygun olarak İngiltere ve Fransa'ya ısmarlanan ve bir kısmı kendi tezgâhlarımızda yapılmakta olan zırhlı gemilerin inşaatı henüz tamamlanmamıştı.

2 eylül 1866'da Girit isyanı fiilen başlamış, âsîler adanın Yunanistan'a katılma sı kararını almışlardı. Yunanistan hükümeti resmen işe karışmamakla beraber adanın yakınlığından da faydalanarak Girit'e muntazaman silâh, cephane, yiyecek, para ve gönüllü adı altında da subay ve asker gönderiyordu. Yunan savaş gemileri tarafından korunan Arkadi, Enosis ve Kirîti isimli vapurlar, Girid'e devamlı surette yardımda bulunarak karadaki kuvvetlerimizin işini güçleştiriyordu.

İsyan başladığı sırada Hanya önünde 78 toplu 3125 tonluk Peyk-i Zafer kalyonu ile, 1075 tonluk Talia ve 1385 tonluk Medâr-ı Zafer vapurları bulunuyordu. Bunlara Rodos'dan gelen 609 tonluk İskender Navi korveti de katılmış, fakat Talia vapuru, Selânik'e gönderilmişti. Bâbıâlî'nin isteği üzerine; Mısır'dan üç tabur asker ve birkaç savaş gemisi de yardıma gelmişti.

Daha sonra Yunan kaçakçılığını önlemek üzere; Girit sularına bir Türk filosu gelip adayı abluka etti. Evvelâ Anadolu Filosu Komutanı Moralı İbrahim Paşa'nın forsunu taşıyan 7 toplu 3380 tonluk Şâdiye ile aynı evsaftaki Fethiye kalyonları gönderildi. Peyk-i Zafer kalyonu ise, Selânik'te görev alarak Girit'ten ayrılmıştı. 63 toplu 2344 tonluk Ertuğrul (1) ve 22 toplu 1477 tonluk Muhbir-i Sürûr firkateyn-

---

(1) Japonya gezisinden dönerken, 18 eylül 1890'da Oşima önlerinde batmıştır.

İzzeddin vapurunun, Arkadi'ye rampa edişi.

İzzeddin vapurunun komutanı Binbaşı Gamsız Hasan Bey.

leriyle, 1108 tonluk Eser-i Cedîd vapuru da bu sulara gönderildi. Fakat Medâr-ı Zafer vapuru tamir için Istanbul'a gitti. Abluka filosunun kuvvetlendirilmesi için oldukça büyük bir başka korvet gönderildi ise de, Selânik'te bulunan Peyk-i Zafer kalyonu tamir için Istanbul'a gittiğinden yerine, Şâdiye kalyonu gönderilmekle, Girit'te bir kalyon kalmıştı. Ertuğrul firkateyni de devamlı olarak Hanya ile Istanbul arasında seferler yapmaktaydı. Bu suretle 380 millik ada kıyılarını kontrol eden gemilerimizin sayısı hiç bir zaman dördü geçmiyordu.

1866 yılının kasım ayında 1075 tonluk İsmail ve 1495 tonluk Feyz-i Bârî vapurları cephane ve aralık ayında da 834 tonluk Malatof vapuru yiyecek yüklü olarak ada sularına gelmişti. 1867 yılı şubatında abluka filosu 800 tonluk Edirne korvetiyle takviye edilmiş; Fevâid İdaresi'nin 672 tonluk Pürsûd ve 726 tonluk Şehper vapurlarıyle, tersaneye ait 955 tonluk Kandiye vapuru ile Girit'e gerekli ikmal maddeleri gönderilmişti.

Yapılan takviyelere rağmen, çeşitli sebeplerle bu sulardaki gemilerimizin miktarı hiç bir zaman istenilen yeterlikte bulunamıyor ve süratli olan Yunan vapurları abluka hattını aşarak âsîlere yardım etmeyi başarıyorlardı.

Bu vapurlardan kıç gönderinde büyük bir Yunan bayrağı taşıyan Arkadi, Girit'e on iki sefer yapmış ve ablukaya memur gemilerimiz tarafından birçok defa görüldüğü halde, yüksek sürati sayesinde daima kaçıp kurtulmuştu. Arkadi vapuru, 14 mil süratinde olup, 6 adet 30 funtluk top taşımaktaydı.

Daha önce Girit'e gidip abluka filosunda görev alan İzzeddin vapuru, devamlı olarak orada kalamamış ve Istanbul'la ada arasında taşıma işlerinde kullanılmıştı. Son defa 1867 yılı haziran ayında Istanbul'a dönmüş ve ufak tefek aksaklıkları dolayısıyle küçük bir tamir gördükten sonra 12 temmuz 1867'de hareketle 17 temmuz 1867'de Hanya önlerine demirlemişti.

Bu defa Talîa vapuru ile birlikte adanın güney kıyılarının kontrolü görevini alan İzzeddin vapuruna Binbaşı Gamsız Hasan Bey komuta etmekteydi.

İzzeddin vapuru 1865 yılında bahriyemiz için İngiltere'de yapılan yandan çarklı dört eş vapurdan (2) biri olup, 250 kadem boyunda, 29,6 kadem eninde, 12,3 kadem sudan yükseklikteydi. 1075 ton olan bu vapur 300 beygir kuvvetinde, 12 mil süratinde bulunuyor ve güvertesinde 6 adet 12 librelik küçük Armistrong topu taşıyordu.

Yunan kaçakçı vapurları Sifakya (Sphakia) nın doğu ve batı taraflarında dolaştığı için İzzeddin ve Talîa vapurları, bu suların kontroluna memur edilmişti.

Mahmudiye zırhlı firkateynine forsunu çekmiş bulunan Girit'teki deniz komuta kurulu başkanı Müşir - Amiral Hacı Ahmed Vesîm Paşa, İzzeddin ve Tâlia vapurları komutanlarına, kontrol görevlerinde bilhassa güneş battıktan sonra saat üçe kadar pek dikkatli olmalarını, kaçakçıların bu suları çok iyi bilmeleri dolayısıyle karanlığın en koyu olduğu bu saatler içinde kıyılara sokulacağını, zira ağustasun 21. günü ayın saat üçte doğduğunu ve buna göre fırsatın kaçırılmamasını sıkı sıkı tenbih etmişti.

Altı günden beri bu suları kontrol eden İzzeddin ve Talîa vapurları, 19 ağustos

---

(2) Diğerleri İsmail, Talîa ve Fevâid vapurlarıdır.

1867 pazartesi akşamı güneş battıktan sonra büyük bir dikkatle görevlerine başlamışlardı. İzzeddin vapuru komutanı Binbaşı Gamsız Hasan Bey; gecenin geç saatlerinde, Gavdos adası iskele kıç omuzluğu istikametinde olduğu halde seyrediyordu. Kaçakçılara casusluk ettiği bilinen bu adanın tepelerinde birkaç günden beri ışık yanmıyordu.

İzzeddin vapuru iskele alabanda ederken saat gece yarısından sonra 2.30'u gösteriyordu. On beş dakika sonra ay görünecekti. Fakat pek alçalmış olan bulutlar, ortalığın gündüz gibi aydınlanmasına imkân vermiyecekti. Bu sırada Gamsız Hasan Bey, Arkadi'yi görerek ilk atış için emir vermiş ve bunu gemi personelinin savaş yerlerine geçmesi izlemişti. İzzeddin'in bin metre kadar sancak baş omuzluğu istikametinde bir karartı, bacalarından alevler çıkararak sahile doğru tam yolla gidiyordu.

Arkadi, barut ve yiyecek yüklüydü. Amiralin tahmin ettiği gibi karanlıkta sahile inmek üzere gündüz arkasında saklı bulunduğu Gavdos adasından yatsı vakti hareket etmişti. İzzeddin vapuru tarafından görüldüğünü anladığı halde, sürat ve silâh üstünlüğüne güveniyordu.

SAVAŞ BAŞLIYOR

İzzeddin vapuru da son hızla onu takip etmiş ve iki vapur adaya doğru yanyana seyrederken, aralarında korkunç bir top, tüfek, tabanca çarpışması başlamıştı. Arkadi'nin bacaları fazla isabet alarak stim basıncı düşmüş ve vapur hemen hemen yürüyemez bir duruma gelmişti. Bunu bilmeyen Hasan Bey, küçük toplarıyle fazla bir şey yapamıyacağını ve Arkadi'yi elden kaçıracağını düşünerek rampa etmek üzere gemisini sancağa almıştı. Bu sırada Arkadi de birden sancak alabanda ederek, bir çarpışmadan zor kurtulmuş, bu manevralardan sonra iki gemi lodos istikametinde engine doğru gitmeye başlamıştı. Daha sonra Arkadi, yavaş yavaş Kriyo burnu açıklarına doğru dümen kırmış ve korkunç bir sonuçtan kurtulmak üzere barut varillerini denize atmaya başlamıştı. Kaptanları ve dümencileri vurulmuş olduğundan, seyir ve atışları düzensiz bir duruma gelmişti.

Düşman teknesini yakalayıp, yedeğine

İzzeddin ve Arkadi vapurlarının savaşını gösteren kroki.

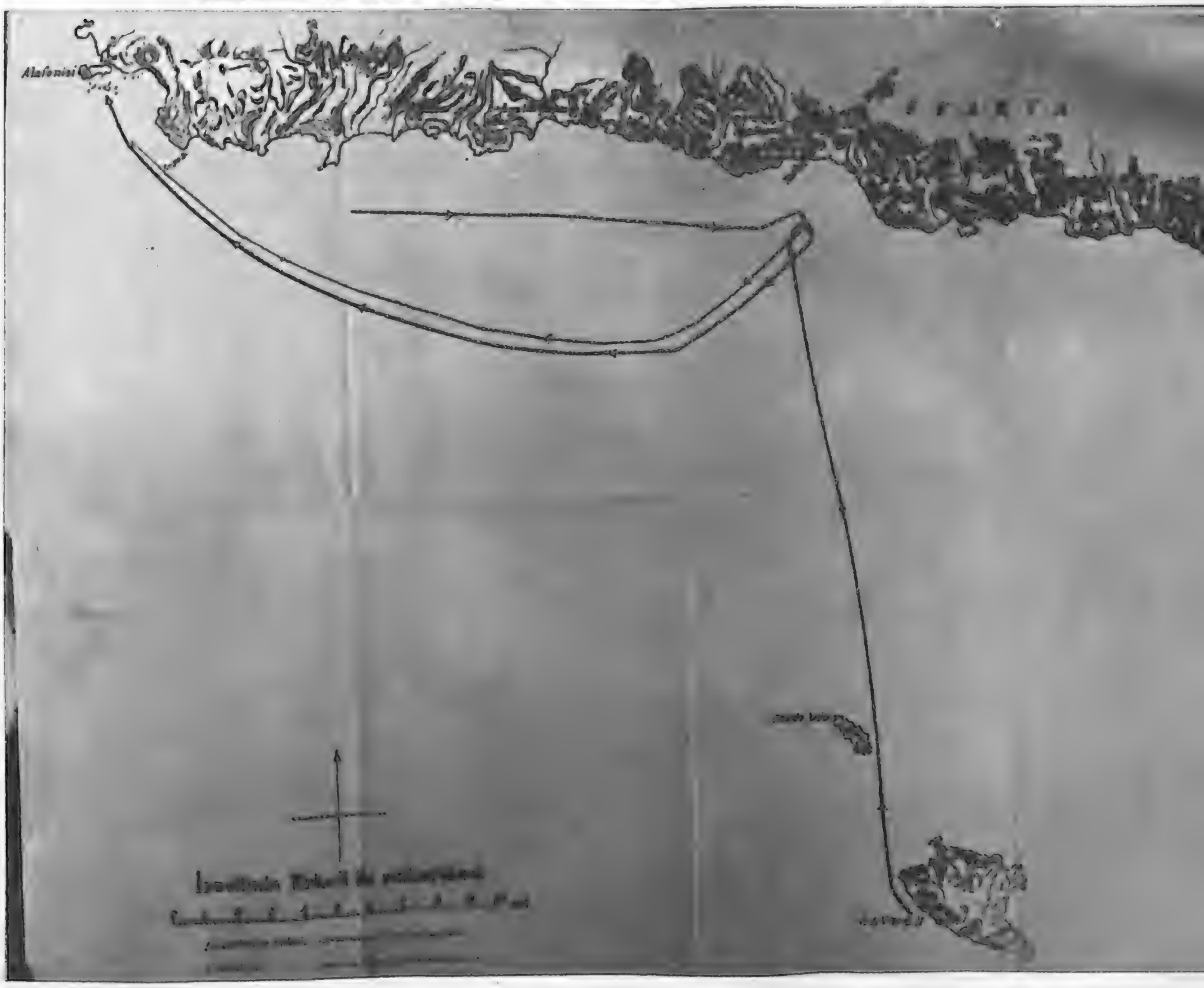

İzzeddin vapurunun modeli (Deniz Müzesi'nde).

alarak amirale teslim etmek isteyen Hasan Bey, Kriyo burnu önünde sancak bordasına rampa etmiş ve kendisi de yalın kılıç güvertesine atlamıştı. İzzeddin, iskele baş omuzluğundan şiddetli bir şekilde Arkadi'ye bindirmiş ve kadırgalar devrine mahsus korkunç bir savaş başlamıştı. İki gemi birbirine kenetlenmiş olduğu halde suların akıntısına kapılmış olarak ağır ağır sürükleniyor ve Arkadi'nin baş tarafında kılıçlar, baltalar ve tabancalarla müthiş bir savaş devam ediyordu.

ARKADİ YANIYOR

Arkadi'den yükselen alevler, İzzeddin vapurunu tehlikeye düşürünce, Hasan Bey gemisini geri almış ve yakın mesafeden top atışına devam etmişti. Arkadi artık kayalıklara doğru gidiyordu. Bunu önlemek üzere İzzeddin Arkadi'ye yetişti ise de sonunda geri çekilmek zorunda kaldı. Çünkü artık Arkadi'de devam eden yangınlar ve patlamalar hem İzzeddin için bir tehlike teşkil ediyor, hem de tekne tamamıyle savaş gücünü kaybetmiş bulunuyordu. Güneşin ilk ışıkları görünürken Arkadi ancak hurda bir demir yığınından farksız durumdaydı. Vapurun içi ve yükü tamamıyle yanmıştı.

Savaş; gece üçten sabah dokuza kadar devam etmişti. Düşman pek çok ölü ve yaralı vermiş, İzzeddin'in personelinden ise sadece altı kişi şehid olmuştu. Gamsız Hasan Bey de düşmanın bir balta darbesiyle başından yara almıştı.

Ertesi günü Mahmudiye zırhlı firkateyni vaka yerine gelmiş ve Arkadi'nin topları çıkarılarak firkateyne alınmıştı. Birkaç gün süren çalışmadan sonra makineleri de çıkarıldı. Daha sonra geminin yaraları kapatılıp, yüzdürülerek Hanya'ya ve oradan da Ertuğrul firkateyninin yedeğinde 25 eylül 1867'de Istanbul'a getirildi. Sarayın arzusuna uyularak tekne tamir için Taşkızak'a konulmuş, uzun yıllar bir hâtıra olarak kızakta kalmış ve Hürriyet'in ilânından sonra işe yaramaz gemilerle birlikte çürüğe çıkarılmıştı.

Bugün Deniz Müzemizde bulunan Arkadi'den alınmış olan bazı eşya vardır. Bunlar, İzzeddin vapuru komutanı Binbaşı Gamsız Hasan Bey'in rampa savaşında yaralandığı düşmana ait balta, Arkadi'nin kampanası, pusula tası ve iki adet köpek statülü küçük çapta pirinç kaval topundan ibarettir.

Arkadi olayı, kaçakçıların moralini çok bozmuş olduğundan, korsan vapurlarının faaliyeti duraklamış ve neticede, âsîlerin yardım almaları da bir hayli azalmıştı.

Çankaya Köşkünün Daire Müdürü
Nâzım Kaleli Anlatıyor:

Atatürk'ten Hâtıralar

1886 yılında Çanakkale'de dünyaya gelen Nâzım Kaleli, çeşitli savaşlara katılmış, mütarekeden sonra Istanbul maliyesine memur olarak girmiş, hemşehrisi bulunan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bey'in tavassutuyla Çankaya köşküne daire müdürü olmuştur. Atatürk'ün sevgi ve itimadını kazanan Nâzım Kaleli, 1926 yılında Silifke'de yeni kurulmakta olan Atatürk (Tekir) çiftliğinin başına müdür olarak gönderilmiştir. Bu görevi de 1932 yılına kadar devam etmiş, sonra Istanbul Belediyesi'nin malî kısımlarında âmir olarak çalışmış ve oradan emekli olmuştur. Bu yazıda, Atatürk'e yakın olduğu yıllardaki bazı hâtıralarını anlatmaktadır.

Âdil Fahri ZEREN

SİLİFKE'DEKİ Atatürk (Tekir) çiftliğinin müdürü bulunduğum sırada çiftlikte yetiştirilmiş olan arpaların, Bomonti bira fabrikası'na satışını sağlamak üzere Istanbul'a gelmiştim. Birkaç gün sonra emniyet mensuplarınca arandığımı haber aldım. O günlerde Istanbul'da bulunan Dahiliye Vekili Cemil Bey'in yanına gittim. Beni görünce:

— Aman Nâzım Bey, nerelerdesin? Dedi. Seni buldurmak için bütün Istanbul polisini seferber ettik... Atatürk, Bursa'da, seni oraya istiyor...

Vakit kaybetmeden, ilk vasıta ile Bursa'ya gittim. Huzurlarına çıktığım zaman, çiftlik hakkında bazı şeyler sordular. Lüzumlu bilgileri verdikten sonra :

— Paşam, dedim. Bomonti Bira Fabrikası'na arpa satmak için Istanbul'a gitmiştim. Bu hususta fabrika idarecileriyle anlaştık. Gidince, hemen arpa sevkiyatına başlayacağım. Artık işlerim de bitmiş oluyor. Başka bir emirleriniz yoksa hemen döneceğim. Bu sözlerim üzerine Atatürk:

— Acele etme Nâzım, dedi. Gülcemal vapurunda bir balo verilecek, sen de bu baloda bulun!...

Mevsim yaz olduğu için üzerimde ince bir gömlek, ayağımda da beyaz bir pantolon vardı. Ezilip büzülerek:

— Aman Paşam, dedim. Baloya gidecek kıyafetim yok. Çabuk döneceğim için elbise almadan gelmiştim. Hem de çiftlikte yapılması gereken bazı işlerimiz var, onların başında bulunmam icap ediyor. Bu durum karşısında ne emir buyurursanız yine öyle hareket edeyim.

— Oradaki işlerini arkadaşların idare eder, kıyafetin de baloya gelmen için bir engel teşkil etmez!...

Kurtuluş yolu yoktu artık. Mecburen bu kıyafetle baloya gidecektim. Atatürk'ü yakından tanıdığım için, kendilerinin herhangi bir itirazı katiyen kabul etmeyeceklerini bilirdim. Kendi kendime: «El-

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Çankaya köşkü.

bette bir kenar veya köşeye çekilir, mümkün olduğu kadar kimseye görünmemeye gayret ederim,» diye düşündüm. Nihayet baloya gidiş gün ve saati gelip çattı...

Bu arada belki bir takım elbise de temin edebilirdim. Fakat Atatürk benim bu kıyafetle baloda bulunmamı istemişti...

Mudanya isklesinden Gülcemal vapuruna geçtiğim zaman ilk işim, yan pencerelerden birine yaklaşıp, davetlilerin bulunduğu salona bakmak oldu. İçeride yüzlerce insan vardı. Kamarotlara kadar herkes smokin giymişti. O zamanın modasına göre kadınlar da sıkmabaş yapmışlardı. Bunlar, Istanbul ve Ankara'nın en seçkin davetlileriydi. Bu durum karşısında içeriye girmek istemediğim için güverteye çıkıp oralarda dolaşmaya başladım. Bu hareketim Atatürk'ün gözünden kaçmamış olacak ki, beni yanına çağırttı:

— Nâzım, dedi. Oralarda ne dolaşıp duruyorsun? Aşağıya salona in!.

Salonun kapısından içeriye girdiğim zaman herkes bana tuhaf tuhaf bakmaya başladı... Zira o kalabalık arasında bu kıyafetle dolaşan sadece ben vardım. Herkes, o zamanın en lüks gemisi olan Gülcemal vapurunun geniş salonundaki masalar etrafında çevrelenmiş olan kanepe ve koltuklara, gruplar halinde oturmuşlardı... Kapı ile büfeye yakın olan bir yerde, kimsenin itibar etmediği küçük bir

**Nâzım Kaleli,
gençlik yıllarında.**

masa ile bir de tabure vardı. Meraklı bakışların etkisi altında çok sıkılıp bunaldığım için hemen oraya gidip oturdum. Biraz sonra Atatürk, maiyetindeki zevatla birlikte kapıdan içeriye girdi. Salondakiler kendisini ayakta alkışladılar. O, yanındakileri ayrı ayrı yerlere işaret ederek oturttu. Sonra da benim bulunduğum tarafa doğru gelmeye başladı. Yanıma geldiği zaman:

— Nâzım, dedi. O tabureye ben oturacağım. Sen git kendine başka bir tabure bul!... Birden şaşırmıştım:

— Aman Paşam, dedim. Burası pek kenar değil mi? Bu tabure üzerinde rahatsız olmaz mısınız?

Latife yollu:

— Ne o, dediler. Rahat yeri buldun da beni başından savmak mı istiyorsun? Sonra da ilâve ettiler :

— Haydi iki tane tabure bul da getir, sen de yanıma otur... Emri derhal ifa ettim ve yanına oturdum:

— Nâzım, şimdi seninle yapacağımız bazı işler var. Şu gördüğün davetlilerin bir kısmı Ankara'dan, bir kısmı da Istanbul'dan geldiler. Bunlar ayrı gruplar halinde oturuyorlar. Şimdi sen, benim işaret edeceğim hanımları birer birer masama davet edeceksin.

— Emir buyurursunuz Paşam, dedim ve hemen ayağa kalktım. O sırada al renkte bir tuvalet giymiş, şâhâne güzellikte genç bir kız salonun ortasında dolaşıyordu. Dikkatimi çektiği için:

— Paşam, emir buyurursanız şu ayakta dolaşan al tuvaletli hanımı çağırayım, dedim.

— Hayır Nâzım, o olmaz. Sen, şu karşıki masanın sağ tarafında oturan ak saçlı hanımın yanına git ve onu masama davet et...

Emirlerini derhal yerine getirdim. Masalarına gelen hanıma büyük iltifatta bulundu. Sonra da onu diğer gruptaki bir hanımın yerine göndererek, oradaki hanımın masasına davet edilmesini kendisinden rica etti. Bu minval üzere onar, beşer dakika ara ile de onu diğerleri takip etti. Böylelikle Ankara ile Istanbul grubundaki hanımların birbirleriyle tanışmış olmalarını sağladı; sonra da tahminime göre, benim oradaki çekingen durumumu hissederek, gururumu okşamış oldu.

Atatürk'e gösterilen boğanın bir eşi. Bu hayvan öbürünün aksine çok sakindi.

ÇANKAYA'DAKİ GÖREVİM

Çankaya köşkünde, daire müdürü olarak kaldığım yıllarda, Atatürk'le çok yakın temasım oldu. Kendileri beni çok severlerdi. Akşam ziyafetleri hariç, çok zaman beni yemek sofralarına oturturlardı. Bazen Çankaya'daki bağlara doğru yürüyüşe çıkar, o zaman beni de yanına alırdı. Yokuşları çıkarken yorulmak bilmezdi. Bir gün yine böyle bir yürüyüşte:

— Paşam, yorulacaksınız, demiştim. O zaman:

— Hayır Nâzım, ben asla yorulmam. Yoksa sen mi yoruluyorsun? deyip şaka yollu ilâve etmişti:

— Şimdi Kolağası Mustafa Kemal olmayı çok arzu ederdim...

Atatürk, maiyetindeki personele çok iyi muamele ederdi. Personel de onu çok sever, sayar ve görevini tam bir anlayış ve titizlikle yapmaya gayret ederlerdi. Bazı geceler Atatürk'ün uykusu kaçar, gece yarısından sonra bir şeyler yemek için mutfağa inerdi. O zaman ahçıları uyandırmamıza katiyen razı olmaz: «Onların mesaileri bitti. Uyandırmaya hakkımız yoktur,» derlerdi.

O zamanlar Çankaya köşkü, bugünkü modern köşkten çok farklıydı. Vaktiyle büyük bir bağ evi olan bu köşk, mimar Vedad Bey tarafından yapılan değişikliklerle bugünkü haline getirilmiştir (1). Büyük bağ kısmı da pek onarılmış durumda değildi. Daha evvelce hiç bir konforu olmayan bu köşkün ışığı bile, eski bir kamyondan sökülmüş olan bir motorla sağlanırdı...

O yıllarda Atatürk'ün 12 bin lira maaşı vardı. Ben, bu parayı Büyük Millet Meclisi kasasından alır, eşi Lâtife Hanım'a teslim ederdim. Sonra da yapılan masraflar için defter tutardım. Köşkün ayrıca bir de vekilharcı vardı. Bütün personelin maaşı ile, otomobilin benzinine kadar diğer genel masraflar da hep bu paranın içinden çıkardı. Bazen bu para yetişmediği için bankaya borçlanılırdı bile...

Atatürk, cephelerde savaştan savaşa koşan tam bir asker olmakla beraber, aslında çok halim selim ve hisli bir insandı. Köşkte kaldığım müddetçe onun gerek yakınlarına ve gerekse maiyetinde çalışan personele karşı çok iyi muamele ettiğine birçok vesilelerle şahit olmuştum. Şimdi bu vesileyle hatırladığım bir olayı anlatayım:

Bir gün, tepsi içinde Atatürk'ün kahvaltısını götüren genç garson, salondan geçerken ayağı halıya takıldı ve elindeki tep-

---

(1) Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı için yeni bir köşk yapılmış, Atatürk'ün tarihî evi de 1950'den sonra müze haline getirilmiştir.

siyle birlikte yere yuvarlandı. Kırılan tabakların şangırtısı ile hepimiz şaşırmıştık. Korku ve heyecandan kıpkırmızı kesilen garson, şaşkın bir halde tir tir titriyordu. Bu gürültü üzerine yemek odasından çıkan Atatürk, bu manzarayı görünce:

— Ne oldu oğlum, ayağın bir yere mi takıldı? Yerdekileri bırak, onları toplarlar, sen bize yeni bir kahvaltı getir, demişti.

CEYLÂNA KUVVET ŞURUBU

Köşkte, yabancı devlet başkanlarından hediye olarak gönderilmiş birçok kıymetli hayvanlar vardı. Bunlar için bağ kısmında özel bir yer yaptırılmıştı. Bu meyanda hususî bölmesinde bir de ceylân vardı. Bu hayvan her halde muhite intıbak edememiş olacak ki, ilk günkü cevalliğini kaybetmiş, günden güne zayıflamaya ve yemek, içmekten kesilmeye başlamıştı. Hayvanın bu durumu Atatürk'ün de ilgisini çekmişti. Bir gün hayvanın bakıcısı bana müracaat ederek:

— Müdür Bey, dedi. Ceylân hiç bir şey yemiyor. Bu gidişle ölecek. Ne yapsak acaba?...

Bakıcının bu sorusu pek garibime gitmişti. Ben baytar değilim ki, bu hayvanın derdine bir çare bulayım. O zamanların meşhur bir kuvvet şurubu adı: «Hasan kuvvet şurubu» idi. Şaka olsun diye:

— Hasan kuvvet şurubu içiriniz, cevabını verdim.

Bir gün köşkün vekilharcı tarafından verilen faturaları tetkik ediyordum. Bunlar meyanında iki şişe de kuvvet şurubu faturası çıkınca, derhal durumu anladım. Fakat kimseye bir şey söylemedim. Bakıcının daha büyük bir pot kırmaması için kendisini çağırtıp ikaz edecektim. Fakat o sırada Atatürk beni çağırtarak:

— Haydi Nâzım, seninle şu hayvanları bir dolaşalım, dediler ve ceylânın durumunu sordular.

Amiyane tabirle söyleyeyim ki, bende şafak attı:

— Paşam, dedim. Birkaç gündür uğraşamamıştım, her halde iyidir hayvanın durumu.

Birlikte, hayvanların bulunduğu kısma ilerledik. Atatürk, evvelâ ceylânın bulunduğu bölmeye gitti... Bu güzel gözlü hayvanın bir köşeden diğerine koşup sıçraması, benim kadar, Atatürk'ün de dikkatini çekmiş olacak ki, bakıcıya sordu:

— Hayvan, verilenleri yiyor mu?

— Kuvvet şurubu verildikten sonra iştahı açıldı, Paşam!...

Atatürk hayretle:

— Onu da kim tavsiye etti?!

Bakıcı yüzüme bakarak:

— Müdür bey, tavsiye etmişti, Paşam!

Nâzım Kaleli eşi ile.

Bakıcının bu sözü üzerine birden şaşırmış, biraz da korkmuştum. Atatürk'e ne cevap vereceğimi bilmiyordum. Paşa, bana doğru dönüpte yüzüme bakınca:

— Lâtife olsun diye söylemiştim, bendeniz ona Paşam, dedim.

Atatürk gülümseyerek:

— Demek ki lâtife, lâtif olmuş, öyle mi Nâzım? Dediler. Sonra da bu güzel gözlü hayvanı, tatlı bakışlarla bir müddet seyrettiler.

BİR ER ANLATIYOR

Bu anlatacaklarım, Silifke Atatürk Çiftliği'nin kuruluş yıllarına rastlar. O sırada Atatürk, çiftliğin ziraî durumunu görmek üzere Silifke'ye gelmişlerdi. Oraya gelişinde, kendilerini korumakla görevli bir muhafız eri bana şunları anlatmıştı:

— Atatürk, istirahat etmekte olduğu odadan tek başına çıkıp, çiftliğin bazı yerlerini dolaşmaya başladı. Ben de kendisini geriden takip ediyordum. Biraz ilerdeki tahta köprü üzerinde durup, alabildiğine uzanan yeşillikleri ve beyaz köpüklerle akan dereyi seyretti, sonra da bana seslenerek: «Oğlum, bir sandalye bulabilir misin?» dedi. Daha önce bir kenara atılmış kırık bir sandalye gözüme ilişmişti. Hemen koşarak o sandalyeyi alıp geldim. Kırık tahtaları elimle düzelttim. Üzerini de mendilimle sildim. Atatürk sandalyeye oturduktan sonra: «Şimdi burada bir de kahve olmalıydı,» dedi. «Paşam, emir buyurun, onu da temin edebilirim,» dedim. Hemen çiftlik aşçısının yanına koştum. Daha evvelce aşçının sapı kırık bir fincanla kahve içtiğini görmüştüm... Kahveyi yapıp getirdiğim zaman Atatürk, fincanın sapının kırıklığına hiç ehemmiyet vermedi. Kahveyi elimden büyük bir haz ile alıp: «Bu kahve çok makbule geçti,» dedi.

Atatürk'ün, insanlar üzerinde olduğu kadar, hayvanlar üzerinde de sanki mânevî bir tesirden ötürü hâkimiyeti varmış gibi gelirdi bana... Kendileri hayvanları çok sever, hem de en haşin olanlarına dahi söz geçirmesini bilirlerdi. Bu vesile ile burada, hatırlamış olduğum birkaç anıyı nakledeyim:

Atatürk'ün Flor (2) adında, büyük boyda, parlak tüylü ve çok sevimli sadık bir köpeği vardı.

Bir gün köşke cins bir çoban köpeği getirmişlerdi. Atatürk'e haber verilince: «Getirin de göreyim,» dedi. Köpeğin zinciri bakıcının elinde olduğu halde, Ata'nın oturmakta olduğu salona hayvanı getirdiler. O sırada Flor ayakları ucunda yatıyordu. Çoban köpeği kapıdan görününce çılgına döndü, iki hayvan karşılıklı hırlaşmaya başladılar. O zaman Atatürk: «Bırakın bakalım ne yapacaklar?» diye emir verince çoban köpeğinin tasmasını çözüp serbest bıraktılar. Bu esnada Flor, hemen bu yabancı hayvanın üzerine atıldı ve bu suretle iki köpek arasında müthiş bir boğuşma başladı. Atatürk Flor'un daha fazla hırpalanmasına tahammül edemediği için hemen yerinden fırlayıp, hayvanı ensesinden yakaladı. Diğerleri de çoban köpeğini tuttular. Bu ayırma esnasında nasıl olduysa Ata'nın eli üzerinde az bir miktar kanla, ufak bir sıyrık izi görüldü. Bu olay üzerine hükümet yetkilileri, Ata'nın sıhhî durumu üzerinde hassasiyet ve titizlikle durmaya başladılar. Fakat O, bütün ısrarlara rağmen, doktorlara kuduz aşısı yaptırtmadı. Çünkü, sevdiği köpeğinin hasta olmadığına emindi. Nihayet Dâülkelp (şimdiki Kuduz Hastanesi) hastanesinin sertabibi M. Nahom köşke gelerek, bir ay kadar kaldı. Bu süre içinde tecrit edilmiş olan Flor'un durumunu yakından inceledi. Neticede hastalık eseri görülmediği için hayvan, kapatıldığı yerden çıkarıldı.

Flor'un o günkü halini hiç unutamam. Bir aylık kapatılma devresinden sonra serbest bırakılınca köşkün bahçesindeki kalabalığı yararak hemen Ata'nın yanına koştu. Sonra da bacaklarına sarılıp rastgele yerine yüzünü, gözünü sürerek etrafında koşmak suretiyle sevincini gösterdi. Ömrümde bu kadar hassas bir hayvana tesadüf etmemiştim doğrusu...

Atatürk'ün çok sevdiği hayvanlardan birisi de Mesut adındaki atı idi. Aklımda yanlış kalmadıysa, Ankara Ulus meydanında bulunan Atatürk heykelinin at modelliğini Mesut yapmıştır...

Bu acar ata, üç tane seyis birden bakardı. Bir kişinin tek başına zaptetmesi mümkün değildi. Atatürk binmek istediği zaman Mesut, üç, dört seyisin yedeğinde, ayağına köstek vurulmuş olduğu halde getirilirdi. O zaman Atatürk bir, iki lâf eder:

— Nedir bu senin yaptıkların Mesut, utanmıyor musun sen?... Çıkarın şunun ayağından kösteği! derdi.

O zaman Mesut, birden sakinleşir, hattâ Atatürk bir ayağını üzengiye atınca hayvan hafifce belini kırar, sonra da Çankaya sırtlarında kuş gibi uçardı sanki...

---

(2) Ata'nın yadigârı olan bu hayvan, tahnit edilmiş olup halen Ankara Gazi Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi kısmında halka teşhir olunmaktadır.

Güney seyahatine çıktığı sırada Atatürk'ün Mersin'de karşılanışı.

DELİ BOĞA

Silifke'deki Atatürk çiftliğindeyken, Suriye'den 2 tane boğa almıştım. O zaman bu boğaların Türkiye'de bir eşi daha yoktu. Sonradan bu cins Mersin ve civarında üretildi. Bu boğalardan bir tanesi gayet uslu ve sakindi, diğeri ise aksine, tam mânâsı ile azgın ve tâbiri caizse zırdeli bir hayvandı. Bir gün Adana sıhhat müdürü Ekrem Tok, bu azgın boğanın uzaktan resmini çekmek isteyince, azgın hayvanın saldırısına uğrayıp, canını zor kurtarmıştı; tehlikeli hayvandı bu boğa.

Atatürk çiftliğe geldiği bir sırada, boğalar hakkında kendilerine bilgi verdim. Merak edip azgın boğayı görmek istediler. Azgın ve tehlikeli bir hayvan olduğunu anlatmak istedimse de ısrar etti. Nihayet azgın boğayı Atatürk'e göstermeye mecbur kaldığım için evvelden, gereken tedbirleri aldırttım. Çoban da dahil olmak üzere boğanın etrafında 11 kişi vardı. Hayvan, her tarafından kalın iplerle bağlanmıştı.

Atatürk Mersin'de hükümet konağına geliyor.

Atatürk ve beraberindekilerin toplu bir halde bulundukları yere 30 - 40 metre kadar mesafede büyük bir çınar ağacı vardı. Boğayı oraya getirip bağladılar. Bu sırada Atatürk, beraberindekilerin yanından ayrılarak boğanın yanına doğru gelmeye başladı. Sonra da sesine tatlı bir ahenk vererek:

— Aman sen, ne güzel bir hayvanmışsın. Ben şimdiye kadar senin gibi güzel bir hayvana rastlamamıştım. Nedir böyle senin halin, seni neden böyle iplerle bağlamışlar? Diyerek yavaşça hayvanın yanına sokuldu.

Sonra da yavaş yavaş boynunu ve yelelerini okşadı. Bu sırada heyecandan âdeta nefesim kesilmişti. Sonra da bu kadar azgın olan boğanın bu haline şaşmış kalmıştım.

Atatürk yerine döndüğü zaman bu sefer de Albay İsmail Hakkı'yı (Emekli General İsmail Hakkı Tekçe) boğanın yanına gönderdi. Tekçe, boğanın yanına gidip de elini uzatır uzatmaz, hayvan hemen hücum etti. Birden neye uğradığını şaşıran Tekçe'nin öyle bir kaçısı vardı ki, bu hareketi ile geride duran Atatürk'ü kahkahalarla güldürdü.

Bu olaydan sonra İsmail Hakkı Bey bana şunları söyledi:

— Hayret ettim şu işe, Atatürk boğanın yanına kadar gitti ve hattâ okşadı da, hayvan hiç bir hareket yapmadı. Ben daha yanına yaklaşmadan şahlandı hayvan. Ata'da manevî bir kuvvet var galiba?

YÂSÎN OKUYAN KIZ

O yıllrda Atatürk'ün manevî evlâtlarından 14 - 15 yaşlarında Nebile adlı bir kızı vardı. Bu kızcağız bir konuşma esnasında bana:

— Ben, Yâsîn-i Şerîf'i ezbere hiç yanlışsız okurum, demişti.

Tesadüfen bu sözleri duyan Atatürk:

— Ya, öyle mi kızım Nebile? dedi. Eğer bu sözlerin gerçek ise bana ispat et de görelim bakalım...

Atatürk'ün kütüphanesinde hem Arapça, hem de Türkçe tefsirli Kur'ân-ı Kerîm vardı. Ata, bu Kur'ân'lardan Arapça olanını getirtti. Yâsîn sûresini açarak:

— Haydi oku bakalım, kızım, seni dinliyorum, dedi.

Nebîle, Besmele çekip, yanık bir sesle Yâsîn-i Şerîf'i okudu. Atatürk de sonuna kadar, elinde Kur'ân'la onu takip etti...

O sırada Ata'nın hislendiğini nemlenen gözlerinden anlamıştım.

Kâbe'nin Yapılışı

Yazan: Kürşat Ekrem Uykucu

KÂBE, yapılış bakımından Mekke'den daha eskidir. Kâbe'nin etrafında zamanla toplanma ve yerleşme vuku bulmuştur. Halbuki Hazret-i İbrahim ile oğlu İsmail, Allah'ın emriyle Kâbe'yi yeniledikleri zaman binanın etrafında Mekke şehri yoktu.

Kâbe'nin bilinen tarihi, Hazret-i İbrahim'le başlar. Ur şehrinde dünyaya gelen Hz. İbrahim, M.Ö. 2000 yıllarına doğru Bâbil hükümdarını ve halkını Allah'ın emriyle onun birliğine davet etmiş, bu davet, Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına sebep olmuştu. Hz. İbrahim bu ateşten Tanrı'nın lûtfu ile kurtulunca, önce Filistin'e, oradan da Arabistan'a göçerek, oğlu İsmail'i ve annesi Hacer'i Mekke bölgesine yerleştirdi. Mekke'nin kuruluşundan çok önce Kâbe'yi taştan yaptı. O zaman Kâbe, kırmızı kumlarla kaplı yüksek bir tepede idi. Hz. İbrahim, Kâbe'nin yapımına başladığı zaman oğul İsmail'den bir taş istedi. Bu taşla tavafın başlayacağı yeri işaret edecekti. Hz. İsmail taşı Mekke'nin doğusunda bulunan Ebu Kubeyş dağından getirdi. Bu taş daha sonra Hacer-i Esved adı ile anıldı. Hz. İbrahim bu kara taşı Kâbe kapısının üzerindeki köşeye koyarak, tavafın başlangıç noktasını gösterdi. İlk tavafı oğlu İsmail ile birlikte yaptı. Halkı Kâbe'yi ziyarete çağırdı. Böylece dünyada tek Allah'ın birliğine inananların ziyaretgâhı Kâbe tamamlanmış oluyordu. Ancak bu yapı son derece basit ve sade yapılmıştı. Tavanı, penceresi, kapısı ve eşiği yoktu. Kussayy, Mekke hâkimi ve Kâbe muhafızı olduğu zaman bu eski mübarek binayı yıktırdı. Yerine tavanlı bir bina yaptırdı. Yemen Hükümdarı Es'ad ise, Kâbe'ye ilk örtüyü yaptıran şahıs oldu.

Ancak zamanla tek Tanrı inancı unutuldu. Bunun yerini puta tapıcılık aldı. Tanrı evi Kâbe putlarla doldurudu. Bunların sayıları 360 tane idi. Zira her kabilenin bir putu vardı. Her put için yılın belirli bir günü ayrılmıştı. Bu belirli günlerde kabileler Kâbe'ye gelip ziyaret ederlerdi. Ancak hemen kaydetmek yerinde olur ki, bu devirde Arabistan'da putperestlerden başka, ateşperestler, Musevîler, ve Hıristiyanlar da vardı. Zamanla Kâbe'ye hâkim olan Kureyşliler, Kâbe'yi tekrar yıktırıp yaptırmaya karar verdiler. Bu iş içinde yardımlar toplayıp, taşlar yığdılar. Kâbe'nin duvarları yıkıldı. Temel kazıldı. Sonra da yapıma geçildi.

Yalnız kabileler, Hacer-i Esved adı verilen kara taşı yerine koymak şerefini aralarında bir türlü paylaşamıyorlardı. İhtilâf büyüme istidadı göstermeye başladı. Hattâ iş silâhlı bir çatışmaya dahi varacaktı. Nihayet anlaşarak, Harem-i Şerîf kapısından ilk girecek şahsın hakemliğine başvurmayı kararlaştırdılar. İşte tam kararın verildiği an o zamanlar henüz otuz beş yaşında olan ve herkesin sevip saydığı ve emin kişi anlamına gelen Muhammedü'l - Emîn diye çağırdığı, Hz. Muhammed çıkageldi. Buna bütün Kureyşliler pek sevindiler. O zaman Hz. Muhammed sırtından ridasını çıkardı. Hacer-i

Esved'i bunun tam ortasına koydu. Ridanın uçlarını Kureyş büyüklerine tutturarak, mübarek taşı bugünkü yerine yerleştirdi. Bu hakemlikten kabilelerin hepsi memnun oldular. Kâbe binası bir süre sonra tamamlandı. İçi ve dışı yine putlar ve resimlerle süslendi. Ancak bu yeni bina, Hz. İbrahim'in planına göre inşa edilmemişti.

Hz. Muhammed kırk yaşında, Mekke'de ilâhî vahye nâil olmuş ve on iki yıl (610 - 622) gene burada ve bu yapıya karşı namazını kılmıştı. Hicret'ten üç yıl önce, Mekke'de namaz Kudüs'e doğru kılınmaya başlanmıştı. Medine'de ilk yapılan Kuba mescidi ile Peygamber Mescidi'nin kıbleleri de Kudüs'e doğru idi.

Hicret'in ikinci yılı (624) Recep ayı ortasında bir pazartesi günü idi. Hz. Muhammed, Selleme oğulları evinde namaz kıldırıyordu. İşte tam o sırada kendilerine ilâhî vahy geldi. Hemen yüzünü Kudüs tarafından, Kâbe'ye doğru çevirdi. Cemaat de saflarıyle birlikte döndüler ve namazlarını yeni kıbleye karşı kılarak tamamladılar. Bu yüzden Selleme oğulları mescidine, iki kıbleli mescid adı verildi. İlâhî vahy gelmesi üzerine bütün mescidlerin kıbleleri değiştirildi. Ayrıca Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlar daima memleketlerini hatırlamaya başladılar. Mekke'yi putperestlerden kurtarmak için içlerinde yeni bir güç ve îman buldular.

Hz. Muhammed 622 yılında iki deve ve dört kişi ile Mekke'den ayrılmıştı. Sekiz yıl sonra (630) ise, on iki bin kişilik muzaffer ordusunun başında Mekke'ye giriyordu. Kâbe'nin bütün putlarını yıktıran peygamberimiz, burasını esaslı bir şekilde temizletti. Müslümanlığı kabul eden müşrikler affedildi. Bilâl-i Habeşî, Resûl-i Ekrem'in emriyle, Kâbe üzerinde ezan okudu. Onun tatlı sesi, bütün Kureyşliler'e ve putperestlere İslâm dininin büyüklüğünü duyuruyordu.

Hz. MUHAMMED'DEN SONRA KÂBE

Kâbe, Hz. Ömer tarafından Mısır keteni ile örtüldü. Mekke'de emîrliğini ilân eden Zübeyroğlu Abdullah, Kâbe'yi yenilemek istedi. Kâbe binasının planını Hz. İbrahim'inkini esas alarak yaptırdı. Direklerini de altın yaldızla kaplattı (683). Ancak, Emevî halifesi kendisini âsî saydı. Üzerine Zalim Haccac adlı kumandanını gönderdi. Kâbe'yi mancınıkları ile yıkan Haccac, Zübeyroğlu Abdullah'ı öldürttü. Kâbe'yi de Kureyş planına göre yeniden yaptırdı. Irak Abbâsi halifesi El-Emîn de, Kâbe'nin eşiğini altından yaptırmak için 1800 altın yolladı. Mısır Sultanı Salih, Kâbe örtüsü için çeşitli vakıflar koydu. Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı zaptettikten sonra bu örtü parasını artırdı. Sultan Ahmet devrinde (1611) Kâbe tamir edildi. IV. Murad ise burasını yeniden yaptırdı (1630).

Kâbe'den bir görünüş.

Nuri Pere, para koleksiyonu hakkında izahat veriyor.

Türkiye'de En Zengin Para Koleksiyonu

Röportaj : Özaydın Dokur
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

MADENÎ paraların geçirdiği safhalar oldukça ilgi çekicidir. Mal ve hizmetlerin mübadelesinde tarih boyunca muhtelif vasıtalar kullanılmıştır. İlkel toplumlarda sosyal yapıya ve kültüre göre çeşitli vasıtalar tedavül ederdi. Sosyal ve ekonomik farklılaşma dolayısıyle malın malla mübadelesi güçlüklere yol açtığından bu usulün yerine aracılık eden vasıtalar kullanılmaya başlandı. Bunlar arasında, hayvan postları, midye ve istiridye kabukları, ehlileştirilen hayvanlar, buğday, arpa gibi toprak ürünleri sayılabilir. Hattâ Atina ve Isparta sitelerinde, esirlerin de mübadele vasıtası olduğu bilinmektedir.

Toplumlarda ticaret ve sanayi geliştikçe, mübadele vasıtası olarak kullanılan paranın fonksiyonu daha belirli hale gelmiştir. Paranın en önemli fonksiyonu, değerleri ölçmesidir.

Değerli madenlerin bulunması ve mal alış - verişinde vasıta olarak kullanılması madenî para tarihinde önemli bir merhaledir. Çeşitli boy ve ağırlıktaki paralar, paraların üstündeki yazı ve resimler, toplumun malî ve ekonomik tarafının olduğu kadar, sosyal yapısının da birer aynasıdırlar.

Bugün, banknot ve kâğıt para rejimleri çok yaygın hale gelmiş, bu arada eski madenî paralar tedavülden kalkmış, tarihî vesika olarak müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer almıştır.

Yurdumuzda üç büyük para koleksiyonu var: Yapı ve Kredi Bankası'nın, Istanbul Arkeoloji müzelerinin ve Istanbul Darphanesi'nin. Bunların en zengini Yapı ve Kredi Bankası'nınki.

Yapı ve Kredi Bankası İdare Meclisi üyesi Nuri Pere, yıllardan beri madenî paralar üzerinde çalışıyor. Bıkmak, usanmak bilmeden inceleyip araştırmış. «Osmanlılar'da Madenî Paralar» adlı büyük bir eseri var. Aynı zamanda Türk Numismatik Derneği'nin kurucularından ve dernek başkanı.

— Madenî paralar üzerinde uzun çalışmalarınız var, dedim. Bu konudaki gelişmeleri anlatır mısınız?

Nuri Pere:

— Eski madenî paraları toplamak ve koleksiyonunu yapmak bugün, dünyanın birçok memleketinde yayılmış güzel ve zevkli bir meraktır, diye anlattı. Bilhassa, Amerika'da ve Avrupa'da, müzeler dışında, hobi olarak madenî para ve madalya koleksiyonu yapan kimseler çoktur. Memleketimizde ise madenî para koleksiyonu yapma merakı pek gelişmemiştir. Yalnız şunu da söyleyeyim: Para koleksiyonculuğu çok zor bir iştir. Sabırla araştırmak ister. Bizim çok hassas aletlerimiz vardır. Bunlarla madenî parayı tartar ve ölçeriz. İsterseniz çalışmalarımızı bir görün.

NUMİSMATİK DERNEKLERİ

Yapı ve Kredi Bankası'nın umum müdürlük binasının dördüncü katında büyücek bir odaya giriyoruz. Etajerlerde sıra sıra kitaplar dizili; bir köşede, adam boyunda kocaman bir kasa duruyor. Yeşil çuha örtülü bir masanın üstünde hassas bir terazi var.

Nuri Pere:

— Bu konuda dünyada geniş neşriyat yapılmaktadır, diyor. Haftalık ve aylık gazeteler, dergiler yayınlanır. Biz bunları takip ederiz. Ayrıca ilmî neşriyatla da yakından ilgilenmek zorundayız.

— Bu ilmî yayınlar hakkında bir, iki söz söylemek mümkün mü?

Nuri Pere, camlı dolaplardan birçok dergi ve gazete çıkardı.

— Bu dergiler, çeşitli Nümismatik derneklerinin yayınlarıdır. Birçok ülkede merakla takip edilir. Hem bilgi verirler, hem de eski paraların alım - satım fiyatlarını bildirirler. Bilhassa Amerika'da çok sayıda nümismatik derneği bulunmaktadır.

— Yani filatelist kulüplerinin dergileri gibi yayınlar...

— Evet hemen hemen öyle. Biz bu dergilerde yayınlanan alım - satım fiyatlarından çok, yeni kazılarda bulunan altın sikkeler, gümüş ve bakır paralarla ilgileniriz. Pek çok teşekkül, muhtelif milletlerin tarihleri boyunca kullanmış oldukları madenî paraları ararlar. Madenî paraların cinslerinin ve özelliklerinin pek çok ve değişik olması, bunlar üzerinde yapılacak çalışmalar için bir ilim kolu meydana çıkarmıştır. Bu kolda çalışan mütehassıslara nümismat adı verilmektedir.

— Kazılarda bulunan paralar daha çok nerelerde muhafaza edilir?

— Madenî paralar tarihî bir değer taşıdığı için müzelerde saklanır. Müzelerde çalışan nümismatlar, bu paraları tasnif ederler, paraların künyelerini tutarlar. Yalnız dediğim gibi, müzelerin dışında da birçok dernek ve şahıslar, hobi olarak madenî para ve madalya koleksiyonu yapmaktadırlar. Nümismatik derneklerinin mütehasıs elemanları vardır. Bu elemanlar da dernekleri adına araştırma yaparlar. Dünyaca tanınmış nümismatik derneklerinin başında Amerika'da «The American Numismatic Society» ile İngiltere'de «The Royal Numismatic Society» yi gösterebiliriz.

Nuri Pere, altın sikkeleri gösteriyor.

— Başka ülkelerde de bu çapta büyük araştırma yapan dernekler var mı?

— Gerek Amerika'da gerekse diğer memleketlerde bunlar gibi fakat daha küçük çapta birçok dernekler mevcuttur. Bunların bir kısmı ticarî teşekküllerdir. Bazı koleksiyoncular için, ellerinde bulunan madenî paraların listelerini ve satış fiyatlarını ilân ederler. Bu gibi teşekküllerin yayınları bizim konumuzun dışındadır.

TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Masanın üzerine serilmiş çeşitli kitap ve dergileri gözden geçiriyorum. Hangi devlet hangi zamanlarda ne biçimde para kullanmış? Madenî paraların çapları, ağırlıkları, başlıca özellikleri enine, boyuna yazılmış.

— Şüphesiz ki çok güzel bir merak bu, dedim. Ya, bizim memleketimizde bu alandaki çalışmalar?

Nuri Pere:

— Memleketimizde madenî para koleksiyonu yapmak merakı pek gelişmemiştir, dedi. Yayınlarımız da çok mahdut. Biz ilk olarak, 1968 yılında «Türk Nümismatik Derneği» adı altında bir dernek kurduk. Mütevazı imkânlar içinde çalışmalarımıza devam ediyoruz. İleride, gerek memleketimizdeki, gerekse dış ülkelerdeki meraklıları ve koleksiyoncuları ilgilendirecek neşriyat yapacağız. Bu yolda ilerlemiş hazırlıklarımız var. Böylece Türk nümismatlarının bu sahadaki buluş ve görüşleri her tarafa duyurulacaktır. Belki böylece madenî para koleksiyonu yapmak merakı yayılacak, memleketimiz zamanla yeni nümismatlar kazanacaktır.

İLK MADENÎ PARA

Ne de olsa ister istemez insanın kafasını bir soru çeliyor; ilk madenî para ne zaman ve nerede basılmıştır, diye. Sordum bunu.

Nuri Pere:

— Bu konuda uzun araştırmalar var, diye anlattı. İncelemeler sonucunda ilk madenî paraların Milât'tan önce VII. yüzyılda basılmış ve kullanılmış olduğu dünyaca kabul edilmektedir. O zamandan beri insanlar bu kıymetli varlıklarını saklamak ve korumak için çareler aramışlar, birçoğu, madenî paralarını toprağa gömmüşlerdir. İşte bu sayede, sonradan yapılan kazılarda çeşitli milletlerin, çeşitli paraları bulunmuştur. Hâlâ da kazılarda bulunmaktadır. Ele geçen paraların üzerindeki incelemeler sayesinde kullanıldıkları devir etrafında bilgiler kazanılmakta, hükümdarlar tesbit edilmekte, o

Nuri Pere ve İbrahim Tözün, hassas aletle bir altın sikkeyi tartıyorlar.

milletin örf ve âdetlerini gösteren işaretlerin mânâları çözülmektedir.

— İlk madenî paranın Milât'tan önce VII. yüzyılda basıldığını söylediniz. Kimlere aittir acaba?

— Bilinen en eski para Lidyalılar'ındır. Lidyalılar, Anadolu'da, Manisa ve havalisinde yaşamışlardır. Bunların paraları elektron denen altın ve gümüşün tabiî olarak karışımı bir madenden yapılmıştır.

ALTIN SİKKELER

Çeşitli madenlerden kesilmiş paralar vardır. Altın sikkeler ise ayrı bir yer tutar. Altın madeninin çok değerli olması, altın sikkelere tedavül vasıtası olma fonksiyonunun da ötesinde bir kıymet kazandırmıştır. Ekonomik konjonktürün keskin grafikler çizdiği dönemlerde, altın sikkenin maden değeri, paranın üzerinde yazılı değerini aşınca, altın sikke tedavülden çekilir, şahısların elinde toplanır.

— Gelelim altın sikkelere, dedim. İlk altın sikkeden bahseder misiniz?

— İlk altın sikkeyi Lidya Kralı Krezus bastırmıştır. Yalnız bu para, saf altından kesilmişti.

— Ya, bizde ilk altın sikkeyi kim kestirdi?

— Osmanlı devletinde ilk altın sikke Fâtih Sultan Mehmed zamanında basılmıştır.

— Madenî paraların nerede kesilip kullanıldığı da önemlidir, değil mi?

—Bakın şu durumu da ifade edeyim. Çok kıymetli birer tarihî vesika olan maden paralar üzerinde çalışanlar için en mühim hususlardan biri, bulunan paranın nerede, kimin devrinde, ne zamanlar kullanıldığı hususlarının doğru olarak anlaşılabilmesidir. Bir de şu var: Bazen paranın bulunduğu mıntıka, muhakkak paraların basıldığı yer değildir. Para, çeşitli sebeplerle yer değiştirebilmekte ve basıldığı yerden pek uzak ülkelerde bile ele geçmektedir.

ÇEŞİTLİ DARPHANELER

Birden içimde bir merak uyandı. Acaba Osmanlı devletinde nerelerde darphaneler vardı? Tam bu soruyu sormaya hazırlanıyordum ki, Nuri Pere, ne düşündüğümü anlamış olacak:

— Bilir misiniz, diye gülümsedi. 6 - 7 asır süren Osmanlılar devrinde, 96 yerde madenî para basılmıştır. Tabiî bu darp yerlerinin başında Istanbul gelir. Yapı ve Kredi Bankası'nın koleksiyonunda mevcut pa-

1

2

3

4

1 — III. Ahmed devrine ait Osmanlı altını. Adı: Kebir Eşrefî (beşlik), tarihi: 1115 (Hicrî), ağırlığı: 17,40 gr.; 2 — Kanunî Süleyman devrine ait Osmanlı altını. Tarihi: 926 (Hicrî), ağırlığı: 4,40 gr.; 3 — El - Müstansır Billâh devrine ait Fatımî altını. Tarihi: 443 (Hicrî), ağırlığı: 4,10 gr.; 4 — İlhanlı Devleti'ne ait gümüş para (beş dirhem). Tarihi: 719 (Hicrî), ağırlığı: 10,70 gr.

Osmanlı nişanı, II. Abdülhamid devrine ait Şefkat Nişanı I. rütbe, tarihi 1295 (Hicrî) El - Gazi tuğralı, pırlantalı, mineli, beş köşeli yıldızlı, defne dalı üzerinde yakut taşlıdır.

Kırım Hanlarına ait gümüş para. Şahin Giray devrinde basılmıştır.

ralardan Osmanlı İmparatorluğu'nun 96 şehrinde para basıldığını tesbit etmiş bulunuyoruz.

— Osmanlı devletinde ilk parayı kim bastırmıştır?

Nuri Pere, kocaman kasada sıkı sıkıya muhafaza edilen bir zarf çıkardı. Zarfın içinde yirmi beş kuruş iriliğinde madenî bir para vardı. Kenarları iyice yıpranmıştı, üzerindeki yazılar da pek belli olmuyordu.

— Bu, Sultan Orhan'ın bastırdığı paradır, dedi. En eski ve ilk Osmanlı parası da budur zaten. Ha bakın bir şey daha söyliyeyim; bu madenî para dünyada tektir, bir eşi daha yoktur. Hattâ birçok nümismatik yayınlarında böyle bir paranın varlığından söz edilmiş, fakat şimdiye kadar bulunamamıştır, diye kayıt da düşürülmüştür.

— Peki ya bu? Diye hayretle mırıldanmışım.

Nuri Pere, memnun memnun güldü.

— Evet biz bunu bulduk işte, dedi. «Osmanlılar'da Madenî Paralar» adlı kitabımda bahsettim, ön ve arka yüzünün birer de resmini koydum. Sultan Osman zamanında basılmış bir madenî para da vardır ama bu paranın Sultan Osman zamanında basıldığı iddia edilmektedir, ancak kat'î olarak tesbit edilememiştir. Para, İznik'te bulunmuştur.

— Madenî paraların hangi hükümdar zamanında kestirildiği nasıl anlaşılıyor?

— Paranın üstündeki ibareden, yazı tarzından ne zaman bastırıldığını anlarız. Madenî paraların üzerinde I. Sultan Murad'dan itibaren tarih bulunmaktadır. Sultan Orhan'dan itibaren de hükümdarın adı yazılmıştır. Ancak, bilhassa ilk devirlere ait paraları okumak güçtür. Çok dikkat ister.

Sonra Nuri Pere, kasadan büyük dikdörtgen tepsilere yerleştirilmiş altın paraları çıkardı. Tahta tepsiler özel olarak yapılmış, üzerinde irili ufaklı gözler var; her gözde bir altın sikke duruyor.

— Çok hassas terazilerle madenî paraların ağırlıklarını ölçeriz, künyelerini tesbit ederiz. Bu, sabır isteyen bir iştir.

— Biraz da dünya ve yurdumuzdaki madenî para koleksiyonundan bahseder misiniz?

— İslâm - Türk ve bilhassa Osmanlılar'a ait madenî para koleksiyonu olarak, önce Istanbul Arkeoloji Müzesi'nden bahsetmek yerinde olur. Bu müzede, titizlikle çalışılmaktadır. Istanbul Darphanesi'nde de Osmanlı madenî paralarının kıymetli bir koleksiyonu var. Yapı ve Kredi Bankası'nda ise, İslâm, Türk ve Osmanlı madenî paraları ve madalyaları koleksiyonu bulunmaktadır. Biz bunları uzun yıllardan beri toplamaktayız. Titiz çalışmalar sonunda paraların cinsleri tasnif olunmuş, özellikleri tesbit edilmiş ve kayıtları tutulmuştur. Bu ölçüde bir koleksiyonun eşine başka bir yerde rastlamak mümkün değildir. Bakın, bir fikir vermek için söylüyorum; dünyanın en büyük ve zengin müzelerinden biri olan Londra'daki British Museum'da halen Osmanlı paraları olarak iki bin civarında parça vardır. Yapı ve Kredi Bankası'nda ise yalnız Osmanlılar'a ait gümüş, bakır ve altın olarak 7.500'den fazla ve birbirinden farklı para bulunmaktadır. Banka tarafından böyle bir koleksiyonun yapılması büyük tarihî kıymetlerin dağılıp kaybolmasını önlemekte ve bu yoldan da millî bir vazife görülmektedir. Yapı ve Kredi Bankası İdare Meclisi Reisi Kâzım Taşkent, millî servet ve kıymetlerin kaybolmaması için büyük titizlik göstermektedir. Yapı ve Kredi Bankası bu vadideki hizmetleri arasında 1967 ve 1968 yıllarında birer sergi açmış, çeşitli madenî paraları meraklıların istifadesine sunmuştur.

Nuri Pere'ye teşekkür edip ayrıldım. İnsan gerçekten millî değerlerin sıkı sıkıya korunduğunu gördükçe ne kadar memnun oluyor.

Türkiye Karayollarının Tarihine Bir Bakış

«Gidemediğin Yer Senin Değildir!»

Yazı ve Fotoğraflar:
A. Samih Topeciklioğlu

TÜRKİYE Karayolları Tarihi diye bir konu hakkında yazı yazmak Türkiye tarihinin bir bölümünü yazmak kadar önemli bir konu dur. Bu bakımdan, yazımızda ancak bazı devrelere temas edebileceğiz.

Türkler, yolun ehemmiyetini çok eski devirlerden beri bilmişler, askerî ve ticarî maksatlarla yollar inşa etmiş, hattâ bu yollarda çalışan taşıtlar yapmşlardır. Eski çağlardan başlıyarak tekerlekli taşıtların Türkler tarafından yapıldığı, arkeolojik araştırmalar sonunda mezarlardan çıkan tarihî eserlerden anlaşılmaktadır. Biz bu satırlarımızla ancak, Anadolu'daki karayollarının tarihçesine imkân nisbetinde bir göz atacağız.

Anadolu karayolları deyince, Sıvas'ta uzun yıllar valilik etmiş olan Halil Rifat Paşa, rahmet ve şükranla yâd edilmeden geçilemez. O büyük adamın sözü, karayolcuların ideali olmuştur!

Anadolu'daki karayolları çok eski devirlerden beri pek fazla ehemmiyetli idi... Milât'tan önceki devirlerdeki yollar iki yönden mütalâa edilebilir: Doğu ve Batı yolları. Doğu yollarının adına «İpek yolları» denmiş, Batı yollarına ise «Harp yolları» isimleri verilmiştir. Batı yollarının başlangıcını çok zaman Efes, Milet, İzmir ve Bergama teşkil etmiştir. Her ne kadar harp yolları denilmişse de, bu yollar, ticarî yönden Mezapotamya'yı Batı'ya bağlayan en büyük ticaret yolları olmuştur. Hattâ bunlara, Avrupa'ya geçmek daha yakın olması hasebiyle ticaret yolları demek daha doğru olur.

Batı istikametinden Orta Anadolu'ya giden bir diğer güzergâh ise şu istikameti takip ediyordu: İzmir, Turgutlu, Sart, Salihli, Kula, Uşak, Afyon, Ankara, buradan iki kola ayrılan yolun bir

İşte İpek Yolu. Tarihin meşhur İpek Yolu, Hakâri civarında Zap vadisinden geçiyordu. Resim Zap vadisini ve İpek yolunu gösteriyor (solda). Diyarbakır - Bitlis güzergâhında bir Selçuklu âbidesi: Malabadi köprüsü (yukarıda).

kolu Sıvas, Erzurum, diğer bir kolu Sinop'a gidiyordu.

Doğu İpek yolları, Mezopotamya'nın kuzeyine doğru çıkarak iki paralel kol halinde Anadolu'ya girerler. Bunlardan birisi Zap vadisini takiben, Çukurca, Hakkâri, Hoşab, Van; diğeri Siirt ve Bitlis vadilerini takip ederek kuzeyde Ahlat, Van ve Muş ovalarına çıkardı.

Bu yollarda nakliyat ancak hayvanlarla yapıldığı için, kuvvetli bir yol yapısına ihtiyaç yoktu, bundan dolayı kalıntılarına rastlamak çok güç olmaktadır. Biz bu güzergâhları, sağlamlığını muhafaza etmiş han, kervansaray, köprü harabelerinden veya güzergâh üzerine tesadüf eden kitâbe ve kabartmalardan takip edebiliyoruz.

İpek yolunun bir kolu olan Zap vadisinin çok sarp olması, kalan kalıntılarının zamanımıza kadar gelmesini sağlamıştır. Çünkü arazi çok dik olduğundan bazı yerlerde kuru duvarlar yapmak gerekmiştir. Halen Van - Hakkâri yolunda seyahat edildiği takdirde Zap suyu kenarında bu kuru duvarlara rastlamak mümkündür.

Büyük İskender'in Hindistan seferi sırasında yaptırdığı köprülerden sağlam kalanları olduğu gibi, geçtiği yerlerde bırakmış olduğu kitâbeler de, bize gittiği istikameti belirtmesi bakımından çok faydalı olmuştur. Gülek boğazındaki taşlara oyulmuş kitâbe, bunun en canlı misalidir.

Güney Anadolu yolu, Mezapotamya'dan geçerek Suriye'nin kuzeyinden Anadolu'ya girer. Adana, Konya Ereğlisi (Kibistra), Konya, Beyşehir, Yalvaç, Eğridir gölü sahilini takip ederek Isparta'

ya gelirdi. Buradan iki kola ayrılarak bir kol güneye, Antalya'ya, diğer bir kol batıya, Efes ve Bergama'ya giderdi. Bu yol, Hitit yolu diye bilinir. Zira bütün yol boyunca Hititler'e has kabartmalara tesadüf edilmektedir. Meselâ, Konya'nın İvriz köyü civarında Hititler'e has kabartmalar olduğu gibi, Fasıllar köyündeki yirmi tondan fazla bir Hitit tanrısını da görmek mümkündür.

Selçuklular zamanında bilinen belli başlı yol güzergâhlarından bazıları şunlardı: Doğudan Orta Anadolu'ya, Konya'ya gelen yollar, güney sahillerini takiben Antalya'ya, oradan Konya'ya giden yollar ki bunun bir kolu da Antalya'dan İzmir'e inerdi.

Selçuklular'ın yollarını kendilerine has bir tarzda inşa ettirdikleri han, kervansaray ve köprü kalıntılarından yakinen takip etmek imkânına sahibiz. Çok yakın bir tarihe kadar Selçuklular'ın yolları üzerinde inşa etmiş oldukları köprülerden devlet yolları ağı şebekesi istifade etmiş, üzerlerinden günün en ağır vasıtaları geçmiştir.

Meselâ, Batman çayı üzerinde, bir Selçuklu âbidesi olan sivri kemer köprü, çok yakın zamana kadar Doğu Anadolu'yu Diyarbakır'a bağlayan devlet yolu üzerinde görevini tamamlamış, restore edilerek bir sanat ve tarih âbidesi olarak kenara çekilmiştir. Aynı durumdaki bir Selçuklu köprüsü de, Aspendos harabelerinin önünden akan Pazarçayı eğri köprüsüdür. Bu da artık tarihî bir âbide olarak kalacaktır. Selçuklular'ın yol boylarındaki yapıları da birer sanat eseri olarak zamanımıza kadar intikal etmiş ve şimdi bunların bir kısmı restore edilmiştir.

Anadolu, coğrafî bakımdan çok arızalı topraklara sahip olduğundan, yolun ehemmiyeti daima takdir edilmiş, bu hal Osman-

Türkiye karayollarında inkılâp yapacak «Ekspres Yol» Istanbul ve Ankara'yı doğuya bağlayacaktır. Resim inşaatı hızla ilerleyen Ekspres yolun Pendik - Haydarpaşa kesimini gösteriyor. Bu kısım halen bitmiş bulunmaktadır.

Karayollarının emrindeki modern inşaat makinelerinden ikisi.

lı İmparatorluğu zamanında da devam etmiştir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz Halil Rifat Paşa'nın yaptırdığı yollardan burada yalnız birkaçını saymak, bize o devirlerdeki yol çalışmaları hakkında bir bilgi verecektir. İnsan gücü ile meydana getirilen ilk karayolu tüneli, Şebinkarahisar - Giresun yolu üzerindeki Temzere mevkiindeki tüneldir. Bu tünel, Halil Rifat Paşa tarafından yaptırılmış olup, kitâbesinde, yukarıda yazdığımız, bugünkü karayolcuların sloganı bulunmaktadır.

Halil Rifat Paşa'nın yaptırdığı yollardan birkaçı: 1 — Sıvas - Malatya, 2 — Tokat - Niksar, 3 — Samsun - Sıvas, 4 — Trabzon - Samsun, 5 — Şebinkarahisar - Giresun, 6 — Ovacık - Merzifon, 7 — Amasya - Merzifon - Çorum, 8 — Yozgat - Çorum, 9 — Zağra - Suşehri - Erzincan, 10 — Zile - Tokat.

Osmanlı çağındaki yol inşaatı, ayrıca üzerinde durulacak bir konudur. Mimar Sinan'ın yaptığı köprüleri hâlâ kullandığımızı söylemek, bu hususta kısa bir fikir vermeye yeter.

Bugün yol inşaatının mânâsı tamamen değişmiştir. Hızla gelişen taşıtların, artan trafiğin yükünü, kuvvetli ve sağlam yollar çekebilir. Karayolları inşaat makinelerinin günden güne inkişafı zamanımızda yol yapımını çok kolaylaştırmıştır. Biz de bu makineli çalışmalarımız sayesinde, kısa zamanda bir hayli devlet yolu inşa etmiş bulunuyoruz. Şimdi, köyleri de bu yollara bağlamak gayreti içindeyiz.

Türkiye'de bugünkü durumda 37.000 km. devlet ve 30.000 km.'ye yakın il ve köy yolları vardır. Devlet karayolları teşkilâtı, tekniğin son gelişmelerinden faydalanarak bu kilometrelere her gün yenilerini ilâve etmektedir.

1800'lerin başında, ismi bilinmeyen bir sanatkârın yaptığı tablo. Sanatkâr, bir kız mektebindeki töreni canlandırmıştır.

Amerikan Resim Tarihine Bir Bakış

Amerika'da Resmin Gelişmesi

Yazan: Lester Cooke
Çeviren: Aydın Erekdiren

1825 YILINDA, Portsmouth şehrinde yayınlanan «Journal» gazetesinde şöyle bir ilân çıktı: «Portrenizi yaptırmak istiyorsanız, atölyemiz emrinizdedir. Eğer tahammüllüyseniz, resminizden çok memnun kalacaksınız.»

Hemen hemen denebilir ki, bu, Amerika'da resim yapmak konusunda yayınlanmış ilk ilândır. Ressam, gazeteye böyle bir ilân vererek, hem bir atölye açtığını duyurmuş, hem de müşterilerine bir çeşit teminat vermiştir. Yani: «Eğer uzun süre bir koltukta oturup sanatkâra poz verecek bir tahammüle sahipseniz, portreniz size çok benzeyecektir.»

Bu olay, 1800'lerdeki sanat anlayışını aksettirmektedir. O devirlerde Amerikan sanatçıları daha çok primitif tarzda çalışıyorlardı. Avrupa'daki gibi kökleşmiş sanat görüşleri, sanat sistemleri yoktu; Avrupa sanatı hakkında da derin bilgiye sahip değillerdi. Zaten bu devir Amerikan sanatçılarına «Amerikan primitifleri» denmektedir.

Bu yıllarda yapılan eserlerden pek çoğu zamanımıza intikal etmiştir. Amerikan primitiflerinin tabloları bugün müzelerde, hususî koleksiyonlarda mutena bir yer işgal ederler. Sanat tenkidçilerinden Bernice Garbisch, Amerikan primitifleri için şöyle demiştir:

— Bu Amerikalı sanatçılar, sanat çalışmalarında çok takdir edilmelidir. Kompozisyonlarındaki sadelik, olayları ve çevrelerini doğrudan gözleyip, yalın bir üslupla biçimlendirmeleri, renk ve desendeki orijinallik tamamıyle yerlidir. Bunların çoğu Avrupa sergilerini görmemişler, eski eserleri incelememişlerdir. İşte bunun içindir ki, Amerikan primitifleri, sadece Amerikan sanat tarihinde değil, dünya sanat tarihinde de önemli bir yer tutarlar.

İLK SANAT HAREKETLERİ

Amerika Birleşik Devletleri'nde resim sanatı 1600 yıllarında başlamıştır. O yıllarda Amerika henüz bağımsızlığa kavuşmamıştı, eski dünyanın bir sömürgesiydi. İlk Amerikan eserleri, özellikten ve sağlam bir teknikten mahrumdu.

Bunun sebeplerinden biri, sanatkârların inceleme yapacakları ünlü ressamların eserlerinin olmayışıydı. Eski dünyadaki sanatkârlar müzeleri gezmek, eski resim ustalarının eserlerini görüp, bilgilerini artırmak imkânına sahiptiler. Bu imkân A-

Adı meçhul bir Amerikan ressamının yaptığı bir çiftlik resmi.

merikan primitifleri için bahis konusu değildi.

Avrupa'dan göç edenlerin kurdukları koloniler, Amerika'da resim sanatının yeşerip yayılmasını etkilemiştir. Bugünkü New York'ta kurulan Yeni Amsterdam kolonisi, Holanda'nın resim anlayışını da getirmiş, bu yeni görüş kısa bir zamanda, öbür Amerikan kolonileri tarafından benimsenmiştir. Bu kolonide öncülük eden sanatkârlar, Jan Strycker ve Van der Lyn'dir.

Yeni dünyaya göç edenler arasında matbaa işçileri ve litograflar da bulunuyordu. Bunların taş basması üzerindeki buluşları, birçok Amerikalı'yı etkiledi. Satıh resmi denen bir üslûb taklit edilmeye başlandı. Bu yeni akımda sanatkârların eserlerinde derinlik ve perspektif yok gibiydi. Daha çok, bol renkli sathî resim yapıyorlardı. Bu teknikle başlayan Amerikan sanatkârları kısa zamanda satıh resmini geliştirip, bu alanda kalıcı ve başarılı örnekler verdiler.

XVIII. YÜZYILDA RESİM ANLAYIŞI

1730 yılında Amerika'ya göç eden bir İsviçreli aile yeni Amerikan resim anlayışı bakımından önemli sayılabilir. Gustavus Hesselius, Maryland'e yerleşmiş ve görüşlerini yaymasını bilmişti. Bu arada Jeremiah Theüs adlı bir İsviçreli de kayda değer eserler bırakmıştır. Peter Pelham ile John Smibert, İngiltere'den yeni dünyaya göç etmişlerdi; 1729 yılından sonra da Boston'da yerleşip çalışmaya koyuldular.

Bunların içinde en çok John Smibert' ten bahsetmek yerinde olur. John Smibert'in belki hatalı görüşleri vardır. Hattâ teknik bakımından da zayıf sayılabilir. Yalnız portre çalışmalarında büyük başarılar sağlamış, ondan sonra gelecek sanatkârlara yol göstermiştir. John Smibert, her şeyden önce, modeline sadık bir ressamdı.

John Smibert'in etkisi bir hayli olmuştur denebilir. Birçok sanatkârın ilerlemesine hizmet etmiş, onlara âdeta öncülük etmiştir. John Smibert, Boston'da büyük bir matbaaya sahipti. Avrupa'dan getirttiği ünlü ressamların reprodüksiyonlarını atölyesinde sergiler, böylece, Amerikan sanatkârlarının Rönesans akımı hakkında bilgi sahibi olmasını sağlardı.

YENİ AMERİKAN AKIMI

Amerikan primitiflerinin en çok meşgul oldukları alan portreydi. Bu sanatkârların yaptıkları eserler aynı zamanda bize o devrin etnik, kültürel tortusunu da göstermektedir.

Amerikan sanat ekolü diye adlandırılan akım, 1700 yılından sonra başlar. Gerçi bu yıllarda ve bundan sonraki devirlerde pek çok anonin eser yapılmışsa da, John Singlton Copley ve Benjamin West realist Amerikan resim sanatının kurucuları olarak kabul edilebilir.

John Singlton Copley 1737 yılında doğmuş, küçük yaşta resim alanında iyi bir istidat olduğunu ispatlamıştır. Boston'da çalışmalarını sürdürmüş, pek çok eser bırakmıştır. Eserleri orijinal, kavram bakımından Avrupa akımlarına karşıydı. 1815 yılında ölmüştür. Benjamin West ise, 1738 yılında doğdu. 25 yaşından sonra da Londra'ya yerleşti. Burada bile pek çok Amerikan sanatkârını etkilemiştir.

Copley daha çok keskin çizgiler, kuvvetli renkler kullanırdı. Benjamin West'in eserleri ise daha duygulu ve yumuşaktır. Fırçası sade, renkleri daha tonlu ve daha gerçekçiydi.

Bu iki sanatkârın etkilediği ressamlar arasında şunlar sayılabilir: Charles Willson Peale, John Trumbell, John Vanderlyn, Washington Allston, Samuel Morse ve Rembrant Peal.

Ne var ki, bu sanatkârların eserleri öyle kuvvetli bir eser niteliğinde değillerdi. Zaten hemen hepsi de portre alanında çalışıyorlardı. Yalnız Vanderlyn'in Ariadne tablosu, o yıllarda yapılmış en başarılı eserlerden biridir.

YENİ AKIMLAR

Benjamin West'ten daha sonra doğan Gilbert Stuart, portre alanında iyi bir yer tutar. Gilbert Stuart 1755 yılında doğmuştur. 1775 yılında Londra'ya gitti, burada Benjamin West ile bir zaman çalıştı. Sonra Amerika'ya döndü.

Stuart, Londra'dayken hem West'in atölyesine devam etmiş, hem de Gainsborough'dan ders almıştır. Amerika'ya döndükten sonra tekniğindeki gelişme hemen dikkati çekmiş, bu arada George Washington'un birçok portresini yapmıştır. Stuart'ın başarılı çalışmaları arasında o devir ileri gelenlerinin portreleri yer alır.

1800 yılından sonraki dönem, Amerikan resim sanatının en verimli bir çağıdır. Amerika bağımsızlığa kavuşmuş, Batı'ya doğru bir akın başlamıştır. Yeni buluşlar, yeni topraklar, hızlı bir kalkınma, Amerikan sanatını da etkilemekte geçikmedi. Ekonomik gelişmeyle birlikte resim sanatı da kökleşti, kendisine has bir görüş kazandı. Bu devrin güçlü sanatçılarından olan Thomas Sully, yeni cereyanın kuv-

George A. Hayes'in 1860 tarihini taşıyan bir eseri.

vetli simalarındandır. John Neagle «1799 - 1865» Philadelphia'da, Henry Inman «1801 - 1846» New York'ta yeni akımı başarıyle yürüten sanatkârlardır. 1800'lerin ilk yarısında, yeni Amerikan resim anlayışını başarılı bir biçimde uygulayan sanatkâr da Samuel F. B. Morse'dur. Kendi adıyle anılan telgraf alfabesini bulan da bu sanatkârdır.

PEYZAJ USTALARI

1830 yılından sonra Amerikan ressamları tabiata dönerler. Bu çığırın yayılmasında büyük Amerikan şâiri Walt Whitman önder olmuştur.

Walt Withman, pastoral şiirler yazarak, Amerika'nın tabiî güzelliklerini dile getirdi. Amerika'nın dağlarını, ovalarını, ormanlarını, yeşil çayırlarını Amerikan halkına sevdirmeye, halkın ilgisini, tabiata çevirmeye çalıştı.

Bu çığır, gittikçe yayıldı ve birçok Amerikan sanatkârı tarafından benimsendi. John Ames Audubon, Kuzey Amerika'daki hayvanların ve kuşların, yağlı boya veya sulu boyayla resimlerini yaptı. George Innes «1825 - 1894» de gerçekçi bir gözle peyzajlar resmetti.

Tabiata dönüş olarak vasıflandırılan bu akıma birçok genç sanatçı katılmıştır. Çoğu realist gözle resim yapan bu sanatçıların meydana getirdiği gruba «Hudson nehri grubu» adı verilir.

AMERİKAN REALİSTLERİ

Amerikan resim sanatının başlıca özelliği, realist biçimde gelişmesidir. Gerçekçi okulun başlıca üç önderi vardır: Thomas Eakins, Winslow Homer ve Joseph Pickett.

Winslow Homer eserlerini, yalın ve canlı bir üslûpla işlemiştir. Bugün, «fotoğrafa benzer» dediğimiz resimlerin en kuvvetli taraftarlarındandır.

Thomas Eakins «1844 - 1916» gerçekçi akımın ikinci büyük ismidir; daha çok portre üzerinde çalışmıştır ve eserleri, aşırı realizmin karakteristik çizgilerini taşır. Joseph Pickett ise, daha çok detaylı, keskin ve sert çizgili portrelerle, bol

Joseph Hidley'in 1855 yılında yaptığı bir peyzaj.

Joseph Hidley'in 1855 yılında yaptığı bir peyzaj.

Pennsylvania'da yaşayan bir Amerikan sanatkârının tablosu. Sanatkârın adı meçhuldür.

renkli, aydınlık peyzajlar yapmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru, Amerikan realizminde büyük bir değişme başlar. Bu değişme, bazı genç Amerikan sanatçılarının Avrupa'ya gidip, oradaki yeni akımları takip etmelerinden doğmuştur.

Frank Duveneck, Almanya'ya giderek Münih'te resim bilgisini artırmış, o devrin ünlü sanatçılarıyla tanışmıştır. Frank Duveneck, resim tekniğinde serbestlik taraftarıydı; geniş fırça vuruşları başlıca özelliklerindendi. Frank Duveneck ve arkadaşlarının açtığı çığır, Amerikan resim anlayışına yenilik getirdi. Birçok sanatçı, bu çığırdan yürümeye başladı.

Tabiatı, olduğu gibi tuvale geçirmek yerine, gördüğünü hissettiği gibi yaratmak, yeni Amerikan gerçekçilerinin takip ettiği bir yol oldu. Bu devirde, renkler canlı ve parlaktır.

Gerçekçi akımın en önemli simalarından biri de George Bellows'dur. George Bellow, çağımızın güçlü sanatçılarından ve realist akımın koyu taraftarlarından biridir. Eserlerinde, sert ve keskin çizgiler hâkimdir. Amerikan hayatını, yalın bir güzellikle anlatmasını bilmiştir. Daha çok Cézanne'ın etkisinde kalmıştır.

EMPRESYONİZM'İN ETKİLERİ

Avrupa'da gelişip yayılan Empresyonizm, Kübizm, Sürrealizm, Amerika'ya sıçramakta gecikmedi. Birçok Amerikan sanatkârı, yeni akıma uydu, değişik fırça çalışmalarıyle, tabiatı aksettirmeye çalıştılar.

Bununla birlikte, kübizm ve sürrealizm akımları, realizm kadar yaygınlaşmadı. Edward Hopper, empresyonizm akımının kuvvetli taraftarlarındandı; New England'ın güneşli günlerini, yemyeşil ovalarını canlandırdı; resimlerinde daha çok bol sarı ve turuncu renkler hâkimdir.

Doris Lee ve Georgia O'Keeffe de Monet gibi bol renkli, pırıl pırıl aydınlık resimler yapmışlardır. Eserleri, müzelerin mutena yerlerini işgal eder.

Bu arada şunu söylemek yerinde olur; Amerikan primitifleri diye adlandırılan sanatçılar, yalın tekniklerine, derin bir akademik resim kültüründen mahrum oluşlarına rağmen, duygularını çok güzel aksettirmişlerdir. Sathî resim olarak kabul edilen eserleri, birçok müzede saklanmaktadır.

Asırlık Hastanelerimiz: 1

ZEYNEP - KÂMİL

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Turan Genç

YAĞMURUN inceden yağdığı puslu bir gündü. Zeynep - Kâmil Hastanesi'yle, Sağlık Koleji'ni gezip dolaştım.

Neler görmedim ki orada...

Erken doğmuş çocuklar gördüm, kuvözlere konmuşlardı, karanfil fidanı kadar ince kol ve bacaklarını oynatıp duruyorlardı, doktorlar yaşatmaya çalışıyorlardı onları. Doğuştan felçliler gördüm; sonradan çocuk felcinin kahredici pençesine yakalanmışlar gördüm. Daha iyi yaşamak, daha hür hareket etmek için ümit dolu gözlerle, doktorlara, öğretmenlerine bakıyorlardı. Sağlık Koleji'nde gepegenç hemşire adayları gördüm...

Ve neler öğrenmedim ki...

Hastanenin girişinde bir türbe var... Benzerine belki de başka yerde rastlanmayacak bir şey bu: Hastane bahçesinde bir türbe. Burası Zeyneb Hanım ve Kâmil Paşa'nın ebedî istirahat yeri. Hayatlarını büyük bir aşkla geçiren, adları iyilik âleminde efsâneleşen bu çift, ebedî uykularına bu en büyük hayır eserlerinin bahçesindeki türbe'de devam ediyorlar. Her an rahmetle ve minnetle anılarak...

Zeynep Kâmil manzûmesi muhtelif bloklardan meydana gelmiş muazzam bir sağlık sitesi. Genel olarak doğumevi diye bilinir. Gerçi hastanenin kuruluş gayesi de bu... Ancak yıllar yılı Dr. Fahri Atabey gibi bir başhekimin idaresinde bulunması, bu kuruluşa, eşsiz bir hüviyet kazandırmış. Zeyneb Hanım ve Kâmil Paşa'nın fedakârlık ve iyilikseverliklerine lâyık bir gayret ve fedakârlıkla çalışan Dr. Fahri Atabey, Zeynep - Kâmil Hastanesi'ni kelimenin tam anlamıyla ihya ederek bugünkü hale getirmiş. Şimdi hastane manzûmesinde çeşitli seksiyonlardan başka bir de sağlık koleji var.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin yeni başhekimi Dr. Burhaneddin Üstünel. Genç ve enerjik bir doktor. Yerinde duramıyor âdeta, her hastayla ayrı ayrı meşgul oluyor, bir an derman verse onlara, gözleri mutlu mutlu ışıldıyor.

— Garip bir kuruluşu, garip bir kaderi var bu hastanenin değil mi? diyorum. Büyük bir aşkla, hattâ tarihe geçecek bir aşkla başlamış her şey.

Dr. Burhaneddin Üstünel, içten bir gülümsemeyle bir an bana bakıyor, sonra hızlı hızlı:

— Zeyneb Hanım'ın ne derece iyiliksever bir insan olduğu hemen herkesin malûmudur, diye sözü alıyor. Kaç yerde çeşme yapmış, kaç muhtaca yardım elini uzatmıştır. Hele burası. Düşünün bir kere, 1860 yılında o zamanın hemen en modern bir hastanesi inşa ettiriliyor. İki yılda tamamlanan bina, Zeyneb Hanım'la, Yusuf Kâmil Paşa'nın şahsî servetleriyle yapılmıştır.

AŞKIN YÜCE KUDRETİ

Burhaneddin Üstünel'in odası oldukça büyük; çağla yeşili bir halı zemini olduğu gibi kaplıyor, kapıdan girince tam karşınıza gelen duvara, koca koca, Atatürk'ün

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin dışarıdan görünüşü.

bir sözü yazılmış: «Türk, övün, çalış, güven».

Dr. Üstünel mesleğinin ve Zeynep - Kâmil'in âşıklarından biri. Bunu sözlerinden hemen anlıyorsunuz.

— İnanır mısınız, daha tıp talebesiyken bu hastaneye devama başladım. Yani 1942 yılında. Bu semtte oturuyorduk. Hem üniversiteye gidiyor, hem de hastanede çalışıyordum. 1948 yılında üniversiteyi bitirip, buraya asistan oldum. Ondan sonrası malûm işte. İhtisas yaptım, burada çalıştım. Haa, bir ara Burdur Devlet Hastanesi'nde de bulundum.

— O halde hastanenin her devresini iyi bilirsiniz?

— Eh, oldukça.

— Peki kuruluşunu?

Burhaneddin Üstünel, gözlerini dışarı çevirip, puslu havada donuk görünen koca binaya baktı bir; sonra anlattı:

— Her şey bir aşkla başladı. Evet yüce bir aşkla hem de. Prenses Zeyneb Hanımefendi, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın üçüncü kızıdır. Zeki bir kızdı, iyi bir öğrenim gördü. Babası Mehmed Ali Paşa'nın en sevdiği kızlarından. M. Ali Paşa istiyor ki, bu hatırşinas, fıkarasever kızı evlenip mesut olsun. Hususî kâtibi Kâmil Efendi'yle kızını evlendirmeye karar veriyor. Bu, sonradan sadrâzam olan Yusuf Kâmil Paşa'dır. Durun, azıcık da onun hayatını anlatayım. Yusuf Kâmil Paşa Arapkir'de doğmuştur. Gökbeyi hanedanından İsmail Bey - zâde Mehmed Bey'in oğludur. Amcası Gümrükçü Osman Paşa'nın yanında okumuş, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Gençliğinde Dîvân-ı hümâyûn kalemine devam etmiş ama bu görevi kısa sürüyor, sonra Mısır'a gitmiş. Kısa zamanda kendisini sevdirip Mehmed Ali Paşa'nın itimadını kazanarak onun maiyet kâtibi oluyor. Neticede iki genç evleniyorlar, ama Mehmed Ali Paşa'nın ailesi bu evliliğe karşı çıkıyor.

Burhaneddin Üstünel tam sözünü bitirmişti ki, kapı açıldı, uzun boylu, şakakları hafiften kırlaşmış bir doktor girdi odaya. Başhekim:

— Arkadaşımız Doç. Dr. Zıyâeddin Akbay, diye tanıştırdı.

Zıyâeddin Akbay, hem hastanede görevli doktorlardan, prematüre servisi şefi, hem de Zeyneb - Kâmil Anne ve Çocuk

Zeynep - Kâmil Hastanesi'ni bugünkü modern durumuna getiren Belediye Başkanımız Doç. Dr. Fahri Atabey (yukarıda). Hastane doktorlarından Doç. Dr. Kut Sarpyener, bir hastanın ayağına tıbbî müdahalede bulunuyor (sağda).

Sağlığını Koruma Derneği Başkanı.

— Zeyneb Hanım'la Yusuf Kâmil Paşa'nın evlenişini dinliyorduk, dedim.

Bir müddet onunla konuştuktan sonra başhekime dönüp:

— Anlatın, anlatın, dedim. Zeynep Hanım'la Yusuf Kâmil Paşa'nın evlenişini anlatın.

Burhaneddin Üstünel, büyük yeşil renkli demir masadan kalın kalın iki dosya çıkardı; kâğıtları ve resimleri önüme serdi.

Burhaneddin Üstünel'in masanın üstüne sermiş olduğu resimleri, dosya kâğıtlarını, şurada burada yayınlanmış hâtıraları karıştırıyorum. Birden gözüm İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın yazdığı «Son Sadrâzamlar» adlı esere ilişiyor.

Zıyâeddin Akbay:

— İbnülemin Mahmud Kemal, bize büyük ilgi göstermiştir, diyor. Bu ilgisini hastanemizi ziyareti sırasında izhar etti. Yusuf Kâmil Bey'in, Dîvân-ı hümâyûn'da kâtipten, Mısır'a neden gittiğini şöyle anlatır: Buna, Yusuf Kâmil Bey'in gördüğü bir rüya sebep olmuş. Rüya da şu: Mehmed Ali Paşa bir çimenlikte otururken Kâmil Bey geliyor ve Paşa ile tanışıyor. Bir zaman sonra Mehmed Ali Paşa kalkıp gidiyor. Fakat giderken enfiye kutusunu unutuyor. Kâmil Bey kutuyu alıp derhal Paşa'ya takdim ediyor. Mehmed Ali Paşa, bu dürüst hareketten çok memnun kalarak, Kâmil Bey'e ihsanlarda bulunuyor. Bu rüyadan sonra Kâmil Bey artık Istanbul'da kalamıyor, Mısır'a gidip Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine giriyor.

— Demek Zeyneb Hanım'la evlenmelerine bir rüya sebep olmuş diye gülümsedim.

ZEYNEB HANIM

İbnülemin Mahmud Kemal'in kardeşi, Ahmed Tevfik Bey'in de, Prenses Zeyneb Hanımefendi hakkında 50 yıl evvel yazdığı makale neşrolunmak üzere iken, sansür, buna mâni olmuştu. Zeyneb Hanım'ın hususiyetlerini çok iyi anlatan bu yazının bir kısmını sadeleştirerek alıyorum:

«Zeynep Hanım, eski Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın üçüncü kızıdır. 29 safer 1241 senesinde Kahire'de doğdu. Pek zeki olduğundan okuyup yazmayı az zamanda öğrendi. Yaşı ve bilgisi ile kıyas olunamıyacak derecede zekî olduğundan babası, seçilecek zevcin kendisiyle hem ayar olmasını istiyordu. O sırada Mehmed Ali Paşa'nın hususî kâtipliğinde bulunan Yusuf Kâmil Bey (eski sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa merhum) Paşa'nın öteden beri takdir ve teveccühünü kazanmıştı. Kızını onunla evlendirmeye karar verdi. Hicrî 1261'de Kahire'de izdivaç merasimi icra edildi.

O asır şâirlerinden Kâzım Efendi:

Eder tahsîn Kâzım ümm-i dünya böyle tarihi
Azîz-i Mısra Yûsuf oldu izzetle güzel dâmad

tarihini söylemiştir.

«Zevc ve zevce birbirine meftûn olmuşlar idi ki, muvakkaten de olsa birbirinden ayrılmak zorunda kaldılar. Kâmil Pa-

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin bir zamanki durumu. Resimde görülen harap yapı nisaiye koğuşuydu.

Eski Zeynep - Kâmil'in koğuşlarından biri.

şa, Mısır'da Asvan'a sürüldü. Bu izdivaca kalben muvafakat gösteremeyen erkân-ı aile, o vakit, Mehmed Ali'nin tensibine muhalefet edememişti. Ancak Mehmed Ali'nin ölümünden ve onun yerine, Kâmil Paşa hakkında garazkârâne fikirler besleyen Abbas Paşa'nın tayininden sonra, Kâmil Paşa'nın uzaklaştırılmasına karar verildi. Paşa, 3 ay ve mükerreren ölümle tehdit edildikten sonra, vaki olan gizli müracaat ve Sadrâzam Reşid Paşa'nın keyfiyeti Sultan Abdülmecid'e arzetmesi üzerine, Kâmil Paşa'nın muazzezen Istanbul'a gönderilmesi hakkında ferman sâdır oldu. Paşa, Istanbul'a getirildi. Hanımefendi bir müddet daha zevcinden ayrı kaldı. Sonra o da geldi. Abbas Paşa'nın zulmen nikâha karıştırdığı fesadın izalesi için sarayda, Reşid Paşa, Kâmil Paşa'nın ve Şeyhulislâm Ârif Hikmet Bey de Zeynep Hanımefendi'nin vekilleri olmak üzere, saray erkânı hazır oldukları halde, nikâh yenilendi. Yeni evliler, Reşid Paşa'nın yalısında bir hafta misafir kaldılar.

«Bu iki âşıkın ikinci defa buluşmaları; birbirlerine muhabbet ve hürmetlerinin bir kat daha artmasına sebep oldu. Hayatlarının nihayetine kadar saadetten saadete nail oldular. Evvelâ Hocapaşa'da satın aldıkları konakta, bilâhare Vezneciler'de inşa ettirdikleri konakta her türlü huzur ve rahat içinde yaşadılar ve pek çok kimseyi yaşattılar.

«Hanımefendi daima sadeliği tercih eder, debdebe ve ihtişamdan uzaklaşırdı. Çok defa kendisini tanımayacak surette arkasına bir yeldirme takar, yakınlarından bir kadını yanına alıp gezinmeye çıkardı. Ekseriya Yakacık mezarlığında bir set üzerine oturur; gelip geçen köylü kadınlarla konuşurdu. Köylerinde ne gibi şeylerde müşkülât çektiklerini; çeşme vesaire gibi hayır eserlerine ihtiyaçları olup olmadığını, gelinlik kızları bulunup bulunmadığını sorardı.

«Bir gün Yakacık'ta bir tarlanın kenarından geçerken, bir kadının birkaç kök helvacı kabağını çapalamakta olduğunu görür. Kabağın, mevsimi geldiğinde kendine verilmesi üzere güzelce sulanıp bakılmasını ihtar eder. Vakti gelir kadın kabağı getirir. 15 altın kadar bir atiyyeye nâil olduktan başka, her sene kendisi için böyle güzel kabak yetiştirmesini tenbih eder. Biçare kadın sevincinden gûya taze can bulur.

«Zeynep Kâmil Hastanesi haricinde, Paşa'nın ve Zeynep Hanım'ın diğer eserlerini sayalım:

«Kartal halkı, içme suyu olmadığından sıtmanın pençesine düşerek perişan olmakta idiler. Hanımefendi bu halden haberdar olunca, — kendilerini daima hayra sevkeden, Paşa'nın akrabasından — mühürdarı Mehmed Emin Paşa'yı (peder-i fakir) bu işe memur etti. Mühendisler celbedildi. Bağlarda menba suları arandı. Yakacık civarında ve Kartal'a iki saat mesafede gayet nefis bir su keşfolundu. Ayrıca etraftan icra kılınan hafriyatla başka sular da bulundu. Muntazam yol-

Hastanede bugün en modern metodlarla hasta bakılmakta, bebeklere ve analara büyük ihtimam gösterilmektedir.

lar yapılarak su, Kartal'a indirildi. Çarşının ortasında 4 musluklu büyük ve süslü bir ve mahalle arasında ufak diğer bir çeşme yaptırıldı.

«Hicrî 1282'de vükelâ ve ekâbir aileleri davet olunarak mükemmel ve mutantan bir ziyafet verildi. Büyük bir kalabalık huzurunda resm-i küşad icra olundu. Çeşmenin haznesine şerbet doldurulup musluklardan akıtıldı.

«Hanımefendi; bundan başka, çeşmeler, tekkeler, zaviyeler, fukarahaneler tamir ve inşa ettirmiştir.

«En büyük hayırlarından biri de, vakfiyesidir. Mısır'daki çiftliklerinin hasılâtından mühim bir meblâğı Mekke ve Medine ile başka yerlerdeki bazı mübarek mahallere ve hasılâtın bir kısmını vefatından sonra cariyelerine ve hizmetinde bulunan adamlara tahsis etmiştir. Yüzlerce aile bundan faydalanmaktadır.

«1293 Rus muharebesindeki hizmet ve ianeleri de hamiyetinin büyük şahididir.

«İdrak ettiği padişahlar tarafından daima riayete mazhar olarak Sultan Abdülmecid tarafından nişan makamında murassa tasvir-i hümâyûn verildiği gibi, Sultan Abdülhamid Hân tarafından ihdas olunan «Muavenet» nişanının murassa bir kıt'ası verilerek mâbeyn ve hassa ordusu müşiri Gazi Osman Paşa vasıtasıyle Bebek'teki yalısına gönderilmiştir.

«Hanımefendi, her sene birkaç defa türbeye gelir, zevcini ve kendi müstakbel karargâhını ziyaret eder, hastaneyi gezer, ihsanlarda bulunurdu.

«Evet, bir çocuğu yoktu. Lâkin binlerce âciz ve yetimin annesiydi. Evlâddan daha hayırlı âsar bıraktı. Konağında ve yalısında her gün nimetinden ve ihsanından faydalanan nice muhtaç, bahusus ramazanlarda konağın ve yalının içini, dışını dolduran her sınıf halk yedirilir, ihsanlara nail olurdu.

«Allah ruhunu şâd etsin»

HALKA HİZMET AŞKI

Hastanenin tarihçesini inceleyenlerin başında bilhassa Dr. Mehmet Akün geliyor. Dr. Akün'le, başhekimin odasında tanıştık.

Dr. Mehmed Akün, güleç yüzlü, hoşsohbet bir insan. Ben, hemen konuya girdim. Dr. Akün:

— Konu hem ilgi çekici hem de çok yüklüdür, dedi. Çok çalıştık üzerinde.

— Sizce, Abbas Hilmi Paşa'nın, Yusuf Kâmil Bey'i Asvan'a sürmesi sadece bu yüce aşkı kıskandığı için midir? diye sordum.

— Efendim, çeşitli kaynaklar türlü sebepler ileri sürüyor. Bir sebep de şu: Kıbrıslı Kâmil Paşa, «Tarih-i Siyasî» adlı eserinde: Abbas Hilmi Paşa, büyük baba-

sı Mehmed Ali Paşa'nın, Fransız taraftarı olduğunu ve Fransızlar'a aldanarak büyük felâketlere uğradığını, bu fena neticeleri bildiği için, Mısır'daki Fransız politikasına taraftar olanları memleketten uzaklaştırdığını, bunlar arasında Yusuf Kâmil Paşa, Sami Paşa, Subhi ve Kâmil Bey'lerin bulunduğunu kaydeder. Bu tarihî bilgi bize şunu göstermektedir: Kâmil Paşa sadece Zeynep Hanım'ın eşi olduğu için değil, Fransız taraftarı olduğu için Mısır sarayından sürgün edilmiş, gözden düşünce de, Zeynep Hanım'dan zorla boşatılmıştır. Öyle ya, Zeynep Hanım, Mısır hanedanına mensup bir prensestir.

Burhaneddin Üstünel atıldı:

— Yalnız bir gerçek var. Zeynep Hanım'la Yusuf Kâmil Paşa birbirlerini seviyorlar. Bu ayrılış ikisini de çok üzüyor. Sonra Zeynep Hanım büyük bir servet sahibi ama, Yusuf Kâmil Paşa da asîl bir aileden, kültürlü, edîb...

Birden hatırladım; öyle ya, Yusuf Kâmil Paşa'nın şiirleri vardır. Fénélon'un ünlü eseri «Télémaque»ı tercüme etmiş, bu olay, devrinde bir hâdise yaratmıştır. Söyliyorum bunu. Mehmed Akün:

— Efendim, sadece edîblik yanı mı? diyor Ya, halka hizmet aşkı? O da, eşi Zeynep Hanım da, halka hizmet için yarışırlardı âdeta. Bakın küçük bir misal: Demirkapı'daki Taya Hatun camiinin yanması üzerine Yusuf Kâmil Paşa, camiyi yeniden yaptırıyor ve üzerine:

Daye Hatun burada yapmıştı bir mâbed
İşte ezcümle bu âciz kulun şükrederim;
Etti bu camii ihyaya muvaffak Mevlâ.

Cami yanmış; kendisi yeniden yaptırmış; yine de ilk yapanın ismini başa alıp kendisinden âciz diye bahsediyor, ve bunu yapabildiğinden dolayı da Tanrı'ya şükrediyor. Ne alçak gönüllülük, değil mi?

— Hastanenin kuruluşu nasıl olmuş acaba?

— Efendim, Kâmil Bey ve Zeynep Hanım Istanbul'a gelince, ikinci defa evleniyorlar. Yusuf Kâmil Paşa, «Refika-i âcizâneleri ile beraber bir eser vücuduna muvafakiyet niyetiyle Üsküdar'da Nuhkuyusu semtinde bi'l - iştirâ 15.000 arşın miktarı bostanın sahası vasatında 100 adet karyolayı istiâb edecek derecede maa müştemilât bir guraba hastanesi...» yapılmasına izin verilmesi için padişaha müracaat ederek gerekli izni alıyor.

Bu, büyük hastanenin kurulması için atılan ilk adım... Daha sonraki gelişmelerin de başlıbaşına bir hikâyesi var.

Gelecek sayımızda:
İKİ BAŞHEKİM —
İKİ BELEDİYE REİSİ

Zeynep Hanım ile eşi Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa'nın hastane bahçesindeki türbesi.

Romanya'da Altıncı Türk Kolordusu

Yazan: İhsan Ilgar

RUSLAR, Berlin Muahedesi'yle Batum, Kars, Sarıkamış bölgelerini alarak stratejik bir üstünlük elde etmiş bulunuyorlardı. Doymak bilmeyen Rus Çarlığı ihtirası, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak hedefinden bir türlü uzaklaşamıyordu. Bu maksatla da:

1. Rus Dışişleri Bakanı İzvolski, 1907' de yapılan İngiliz - Rus anlaşmasının müzakerelerinde, Istanbul ve Çanakkale Boğazı'ndan donanmalarını her türlü kayıttan uzak kalarak geçirmek müsaadesi istemişti. İngiltere ise bunu tehlikeli görmüş, «hayır» cevabını vermişti.

2. Yine, Rus dışişleri bakanlarından Sazanof, Bağdad demiryolunun Almanlar tarafından yapılmasına «evet» deme karşılığı, Almanya'yı kazanmak istediyse de, bir başarı elde edemedi. Fakat, İtalyanlar, Trablusgarb'ı işgal etmelerine göz yumma karşılığı, Ruslar'ın bu isteklerine kolayca «evet» deyiverdiler.

3. Avusturya'ya da başvuran Rusya, Bosna - Hersek'in Avusturya'ya terki karşılığında, Boğaz'dan geçiş hakkı istedi. Avusturya önce buna muvafakat eder göründü, fakat, İngiltere ve Fransa'nın kat'î redleri karşısında da, hem onlara katılmakta gecikmedi, hem de Bosna - Hersek'i gürültüsüz eline geçiriverdi.

4. 1908'de Türkiye'ye bir taarruzu kararlaştıran Çar ve ordusuna, Rus Başbakanının yaptığı siyasî temasların buna müsait olmadığı cevabını vermişti. Ama Rusya boş durmuyor, bu arzuyla kıvranıyordu. Bu defa da karıştırmasını pek iyi bildiği, Balkanlar'a el atarak, 1912 - 1913 Balkan Harbi'ni hazırladı. Sırp ve Bulgar ordularına, binlerce gönüllü Rus subay ve eri katıldı. Türkiye, Balkanlar'da büyük bir arazi kaybettiyse de, Ruslar, Boğazlar'a el atamadılar.

1914 sonunda, Birinci Cihan Harbi'ne katılınca, Türk ordularının birkaç cephede savaşması gerekmişti.

Çanakkale savaşından sonra, Türk ordusu daha başka cephelere kaydırılmak görevini aldı. Almanlar, Türk ordusuna yaptıkları silâh ve malzeme yardımı karşılığı, ordumuzu, kendi gayeleri uğrunda kullanmaya başladılar. Hindenburg, asıl savaşın Avrupa'da kazanılacağını ileri sürerek, Türk kuvvetlerinin de kendi göstərdiği bölgelerde savaşmasını istemekteydi. Türk Başkomutanı Enver Paşa da, kesin sonucun Avrupa'da alınacağını kabul etmiş ve Türk kuvvetlerinin Alman stratejik gayeleri uğrunda kullanılmasına boyun eğmişti. Ve bu karar üzerine de:

1. On beşinci kolordu, Galiçya ve Karpatlar'da yenilmiş olan Avusturyalılar'a yardım için bu bölgeye gönderildi. Bu Türk kuvveti, burada ırkına yakışır kahramanlıklarla kanını akıtarak, Avusturya cephesinin yıkılmasını önledi. Bu bölgede yatan on binlerce şehidimiz vardır. Ne yazık ki, buralara gönderdiğimiz kuvvet, cephelerimizin zayıflamasına sebep oldu.

2. Romanya'ya karşı yapılacak harekât için, altıncı kolordumuz da Dobruca'ya yöneltildi. Büyük fedakârlıklar sarfeden bu kolordu, mevcudunun yarısını, Bulgar topraklarında harcadı.

Romen tehlikesini çabuk ortadan kaldırmak için, Transilvanya, Bulgaristan, Dobruca üzerinden aynı zamanda hareket geçerek Romen ordusunu Galas - Fokşani - Kronştat hattının batısında, kesin sonuçla savaşa zorlamak gerekiyordu. Bu cephede de kuvvet yetersizliği kendisini gösterdi. Üçüncü Bulgar ordusu, üçüncü Romen ordusunu Dobruca'dan bir türlü geriye atamıyordu. Zayıf, Mareşal Makenzen ordusu, Tuna'yı istenilen zamanda aşamamıştı. Birinci Avusturya ordusu, karşısındaki 4 ve 2. Romen ordularını yerinden kıpırdatamadı. 9. Alman ordusu da, Transilvanya dağlarının batısındaki Kırmızıkule geçidinden geçip, doğuya döndüğü zaman, Romen birliklerine cephe taarruzu yapmak zorunda kaldı.

Ruslar'dan büyük yardımlar gören Romen ordusu, kolayca yok olmaktan kurtuldu ve Seret boyunda yeni bir cephe kurmayı başardı. Avusturya cephesinin güney yanını tehdit eden Romanya'nın hâlâ ayakta durması, Balkanlar'daki durum için en büyük tehlike olarak kalıyordu.

Türk kuvvetlerinin Dobruca, Toprahisar - Kobadin, Köstence - Çernova, Başköy - Çineli - Ortaköy müstahkem mevkilerine yaptıkları taarruzlar sonucu, Romanya cephesi de çökmüş, 26 kasım 1917' de Rus başkomutanı, Alman başkomutanına mütareke teklifinde bulunmuştu. 9 aralık 1917'de de Fokşani'de Romanya ile ayrıca bir mütareke imza edilmişti. Sulh imzasına giderken, Türkiye sadrâzamı Tal'at Paşa'ya, altıncı kolordu kurmay başkanı, şu özet tarihî raporu vermiş bulunuyordu:

ALTINCI KOLORDU HAKKINDA

Dobruca kıtası üç büyük meydan savaşıyla, bu savaşlara öncülük eden ve sonra yapılan birçok savaşlar sonucu tamamen ele getirilmişti. Altıncı Osmanlı kolordusu, bütün bu savaşların hepsine baştan sonuna kadar, bütün gücüyle ve pek çok fedakârlıklarla katılmıştır:

A. Dobruca bölgesindeki savaşlar: Kolordu birlikleri daha trenden çıkar çıkmaz, muntazam, büyük birliklerin toplanmasını beklemeden, savaşa sürülmüş, taburlar, Bulgar komutasında oldukları halde görevlerini, ittifak çerçevesi içinde yapmışlar ve müttefiklerin toplanmasını örtmek görevini yerine getirmişlerdir.

B. Toprakhisar - Kobadin Savaşı: Bu muharebe Dobruca'nın en büyük meydan muharebesidir. Rus ve Romenler bu hattı pek kuvvetli tahkim etmişlerdi. Feltmareşal von Makenzen'in kumandası altında cereyan eden bu meydan muharebesinde asıl taarruz, birçok topçuyla takviye edilen sağ kanattan, Alman ve Bulgar kuvvetleriyle olacaktı. Altıncı kolordunun vazifesi, sol kanatta, yalnız bir gösteriş yapmaktan ibaretti. Öyleyken, Rus - Romen müstahkem cephesini ilk defa yarmaya muvaffak olan ve bu suretle Müttefikler'e Dobruca yolunu açan Türk birliği, altıncı kolordu olmuştur. Feltmareşal bu kahramanlığın hâtırasını daima saklar. Bulgar veliahdi dahi bu kahramanlığı görmüş ve teşekkür etmiştir.

C. Köstence - Çernovada hattının ele geçirilmesi: Mecidiye ve Çernovada'nın ele geçirilmesi, bilhassa kolordu birliklerinin hücumları sonunda olmuştur. Bu hattın ele geçirilmesinden sonra da Müttefikler, Köstence, Mecidiye ve Çernovada'ya girebilmişlerdir.

D. Başköy - Çineli - Ortaköy müstahkem mevkiinin hücumla ele geçirilişi: Pek mühim ve muannit bir mevzi muharebesi de budur. Burada, kolordu birlikleri — civar Bulgar kıtaatından lâyıkı veçhile muâvenete mazhar olmaksızın — iki gün mütemadî süngü hücumlarıyle Ruslar'ın mevzilerini zaptettiler. Düşman, Dobruca'yı boşaltmak mecburiyetinde kaldı.

Kuvvet nisbeti: (D) maddesine kadar Türk birliklerinin Bulgar kuvvetlerine nisbeti iki buçukta bir kadardı. Başköy - Ortaköy muharebesinde 1/1,6'dır. Fakat Türk kıtalarının fedakârlık itibarıyle hizmet dereceleri, yukarıda arzolunduğu veçhile bu nisbetlerin pek üstündedir.

Kayıplar: Altıncı kolordu, Romanya'da şimdiye kadar şehit, yaralı ve kayıp olarak 250 subay, 23.000 er kaybetmiştir. Yalnız Dobruca savaşlarının kaybı 205 subay, 18.500 erdir.

Romanya, Galiçya cephesinden sonra da Makedonya'da bir cephe açılmış, buraya bir kolordu gönderilmişti. İkinci Bulgar ordusuyla birlikte harekât yapan bu kolordu da, Türk cepheleri zararına ve yabancıların hesabına iş gördü. Halbuki, Avrupa cephesinde yapılacak taarruzlar gibi, bizim Doğu cephemizde de, üstün kuvvetlerle yapılan Rus taarruzlarını karşılayacak birliklere ihtiyacımız vardı. Irak ve Filistin cephelerinde de yeni taarruzların beklendiği biliniyordu. Yurt dışında kullanılan bu yedi tümen, kendi cephelerimizde kullanılmamasından doğan felâketler, Suriye ve Irak'ta bozgun haline geliverdi.

60 Yıl Önce Türkiye

16 ağustos 1908'de çıkan Perroquet'nin bu karikatürü, Meşrutiyet havası içindeki Türk İmparatorluğunu canlandırmak istiyor. Türkiye, kendini bu havaya kaptırmış, gerçekleşmeyecek ümitler içinde. Fransa, Avusturya, Almanya, İngiltere ve ayı şek-

linde temsil edilen Rusya, bu manzaradan nasıl yararlanacaklarını düşünüyorlar. Sırbistan, Yunanistan ve henüz istiklâlini Osmanlı devletinden koparamamış olan Bulgaristan bile Meşrutiyet'in getirdiği havaya kapılmış oynuyorlar.

Bir İhtilâlin Başı ve Sonu

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

MÜBAREK Ramazan başından beri geceleri bazı yeniçeri kışlalarında veziri (1) bastırıp öldürüvermek için gizli konuşmalar yapılıyor, müsait bir yerde gafletine uydurup katli fırsatı bekleniyordu. Yeniçeriyi göz hapsinde tutan paşanın adamları duyduklarını Alemdar Mustafa Paşa'nın kulağına eriştirdiler.

Kadir gecesi olan salı gecesi sadrâzam, törenle, Divanyolu'nda, Atik Ali Paşa camii karşısında, şeyhulislâm konağına iftara gitti. Dönüşte kendisini seyre çıkan halk o kadar kalabalıktı ki, paşa bir suikastten korktu, maiyetindeki sekbanlara (2) ufak, büyük bakılmadan, halkın değnek, kamçı ve sille ile dağıtılmasını emretti. Sekbanlar önlerine gelen seyirci-leri döverek dağıttılar. Paşa bir miktar sekbanla Atmeydanı'na geldi ve orada padişahı beklemeye başladı. Padişah da, Ayasofya camiinde teravihe gelmişti. Paşa, rezil kimseler arasında eskiden beri âdet olduğu gibi türlü yalanların ortaya atılmakta olduğunu anlayınca padişahın dönüşüne kadar o civarda tereddütle bekledi, sonra Bâbıâlî'ye döndü, sekbanlar da yerli yerine dağıldılar.

Fakat daha önce, iftar dönüşünde, paşayı seyir esnasında dövülen ve kovulan o havali yeniçeri ve cebecileri yaralı, bereli bir halde kahvelere dolarak konuşmaya başladılar:

— Bizi böyle dövmek, sebepsiz yere yaralamak ve söylemek neden lâzım geldi? Biz İslâm ehlinden iken ve zerre kadar cürmümüz yokken bir haydut başı gelip cebirle, kahırla bir padişahı tahttan indirdi, vezirinden mührü aldı. Şimdi ise şevketlû padişahımıza lâyık olur derecede sadakat göstermiyerek başlı başına, bir takım hainin sözüyle, din ve devlet erkânını, ulemâyı, zayıfları ayaklar altına aldırmak istiyor. Bundan sonra bize korkmak ve yaşamak ne lâzımdır? Biz onun yanında olan bir avuç hayta gürûhundan elhamdülillah yüz bin kat fazlayız. Böyle iken onlarla başa çıkamıyoruz. Biz ona Müslümanlığımızı ve yeniçeriliğimizi anlatmalıyız.

Bu şikâyetler, sadrâzamdan bu nefretler derhal etrafa yayıldı. Cüretkârlara bunlar kuvvet verdi. Özellikle, önceden kışlalarda vezirin katli için tedbirler düşünülmüş, konuşmalar yapılmış, birçok adam hazırlanmıştı. Hele aralarından birinin ocak tarafına giderek tahrik edici bir konuşma yapması ve:

— Yeniçeri ocağının kaldırılması, vükelânın ve Alemdar'ın niyetidir demesi, fitne ateşini bir kat daha parlattı.

Gece, 9'uncu bölüğün birkaç orta ustaları harekete geçtiler:

— Birkaç gün geçerse sonra yeni askerin toplanmasına sebep oluruz, başa çıkamayız, dediler.

---

(1) Yani, Alemdar Mustafa Paşa.

(2) Yeniçeri ocağının 6'ncı ortasını teşkil eden bir sınıf asker ki, Alemdar tarafından tâlimli asker haline konmuştu.

Derhal hazır duran yeniçeri askerini topladılar. Sağdan soldan görüşüp anlaşarak halkı ayağa kaldırmak, gürültüye alıştırmak ve askerin konuşmasını duyanları yanıltmak, Ağakapısına ve Bâbıâlî'ye hareket ettikleri zaman kendilerine:

— Yangın söndürmeye giderler! dedirtmek için sözleştiler.

Böylece, eğer sadrâzam yangına gitmeye kalkarsa, bir yerde, bir kurşunla vurarak öldüreceklerdi.

Bu karar verildikten sonra, saat 5 sularında birkaç defa yalancı nöbetçiler gönderdiler, ortalığa yangın haberini saldılar. Âdetleri üzere, gürültüler koparарak, tulumbalarıyle hareket ettiler. Fakat buna rağmen ne sadrâzamda, ne de diğer memurlarda hiç bir hareket görülmedi. Bu yüzden canları sıkıldı. Saat yedi sularında kışlalardan yola çıktılar. Kendilerinden olanları farkedebilmek için aralarında: «Sabahtır!» parolasını kullanmaya başladılar.

Önce Ağa kapısına geldiler. Vükelânın, vezirlerin himmetiyle az vakitte 31. bölük odabaşılığından, yeniçeri ağalığına getirilen Mustafa Ağa'ya kendileriyle beraber olmasını teklif ettiler. Ağa bunlara nasihat etmeye kalktıysa da, zavallıyı gaddar kılıçlarıyla parçaladılar. Kul kethudâsıyle birçok asker bırakıp oradan Bâbıâlî tarafına geçtiler. Sessiz ve sedasız gelip Bâbıâlî'yi dört taraftan kuşattılar. Alay köşkü tarafından Harbacılar kulluğu civarında bir yerde hazır bulundurulan meşaleyi Köşk kapısı üzerindeki sadrâzam kethudâsının odası altına koydular. Oradan ateş hemen yükseliverdi. Ve o anda asîler tüfek atmaya, o civardaki küçük han ve dükkânlardan fırlayan birkaç sekbanı öldürmeye başladılar.

Rumeli askerini yenileştirinceye kadar Bâbıâlî'de ikamet edeceğini birçok defa söylemiş olan, sadrâzam, gece baskınını anlayınca içerideki davulları vurdurmaya, etrafta parça parça ve dağınık bulunan birkaç bin kadar askerini gûya uyandırmaya ve toplamaya çalıştı. Fakat sadrâzam sekbanları dağınık bir haldeydiler. Önceden de kendilerine hiç bir talimat verilmemişti.

Bunu anlayan bazı bölükbaşılar, sadrâzamın mevcut maiyeti olan bir miktar sekban ve delikanlı ile vezir ahırında bulunan atlara atlayıp, bir taraftan saldırarak ve bahta güvenerek âsîlerin aralarından geçmek ve eğer selâmet mümkün olursa, dışardaki sekbanlara katılmak teklifinde bulundular. Fakat bir müddetten beri yarar ve kahhar sanılan Alemdar Paşa bu tedbire cesaret göstermekte karar veremedi:

— Elbette bize imdat olunur! dedi.

Etrafındakiler pek azdı. Bunca âsîye karşı durmak imkânsızdı. İmdat gelinceye kadar pusuda dövüşmek askerin huyu idi. Bu sebepten sadrâzam, Paşa kapısı haremindeki mahzene câriyelerini soktu, kendisi de maiyetiyle acele mahzene girdi. Dövüşe koşmak, öldürmeye kasdetmek isteyenleri beklemeye başladı.

Fakat ihtilâlci güruhu birbiri ardına katılmalarla topluluklarını artırmış, Paşa Kapısı'nın etrafını çevirmişlerdi. Kethudâ odasının altından başlayan yangın ateşinin diğer evlere bulaşmasını önlemek için söndürme âletleriyle çalışıyor, gûya şehirlileri korur görünüyorlardı.

Bâbıâlî bitişiğindeki evlerin sahipleri, ev eşyalarını ve elbiselerini taşımaya kalkışınca mâni oluyorlar:

— Bu yangın başka yere sirayet etmez! diyorlardı.

BİR İHTİLÂLİN SONU

Sadrâzam mahzen içinde, dışarıda olup bitenleri anlamaya çalışıyordu. Dövüşerek ikindiye kadar dayanmak kararındaydı.

Diğer taraftan âsîler kazma küreklerle mahzenin üstüne varıp bir yerinden delmeyi, bu delikten bir tüfek kurşunu ile paşayı vurmayı, böylece bir sonuç almayı düşünüyorlardı. Alemdar Mustafa Paşa ise bunları dört açılan kulakları ile duyuyordu. Asîlerin garaz ve niyetlerini anlıyordu. Artık başka çare kalmamıştı: İhtilâlin başladığı ve Bâbıâlî'nin kuşatıldığı saniyeden beri kafasında yer eden cesurâne niyeti yerine getirmenin vakti yaklaştığını düşündü ve Fâtihalar okumaya başladı. Fakat her şeyden önce hatırda tuttuğu suçu olmayan maiyeti, câriye ve delikanlı hizmetkârlarıydı. Rahatça selâmete varmak için mahzenden dışarı seslendi, asîlerden birkaç zâbit istedi. Usta ve Karakullukçu takımından birkaç nefer mahzen kapısına yaklaştılar. Paşa çıkıp teslim olmak kararını verdiğini anlattı. Önce câriyelerini, delikanlı hizmetkârlarını birer birer çıkarıp mertliklerine güvendiğini söyleyerek zâbitlerin ellerine teslim etti. Sonra hepsine ayrı ayrı hitap ederek:

— Nefsime bir zarar gelmemek şartıyle kendimi dahi teslim ederim, fakat aranızdaki haşarat takımının bir suikasdi olabilir. Bunun önüne geçmek için neferlerinden olduğum 42'nci bölüğün odabaşı ustasını bana gönderiniz. Gelip beni buradan alsın, dedi.

Çok geçmeden 42'nci bölüğün odabaşı ustası âsîler arasından geçerek mahzene

doğru indi ve kapının önünde ayakta, son derecede saygılı bir şekilde eğilerek durdu. Birden içeriden paşanın sesi duyuldu:

— Bre devlet hainleri! Ben evvelce sizin ocağınıza suikast edecek olsaydım şimdiye kadar hepinizi mahvedemez miydim zannediyorsunuz? Fakat sizler kendi ihtilâliniz sebebiyle bu büyük devleti harap edecek olduğunuz ve hiç bir türlü söz kabul etmiyeceğiniz herkesçe belli iken ben yine sizin ocağınızı ihya ettim, sizi ıslaha çalıştım. Bahusus ki sizin kışlalarınıza çeşme yaptırdım, sizlere bunca ihsanlar verdim. Şimdi siz bana yardım edecek, diğerlerine karşı gelecek iken, onlarla birleşip bana hiyanet ediyorsunuz. Ben sizin gibilerin ahdetmiş olmalarına itimat ile kıyamete kadar bedduayı, lâneti, küfrü kabul eder miyim? Kaleler gibi çetin bir gayret ve şecaetten karı gibi korkaklığa kendi isteğimle gider miyim sanıyorsunuz?

Paşa bağırıyor, sövüyor, küfrediyordu.

Bu arada birden, ustanın yanıbaşındaki oda başının ağzına bir kurşun yapıştırdı. Paşa, artık hayat kaygusunu düşünmüyordu.

Ezanlar okunduktan sonra vezir yeni baştan dövüşmek, vuruşmak için paçaları sıvadı ve tabanca patlamaları, tüfek sesleri ortalığı kapladı. Böylece üstünlük sağlamak, âsîleri edebe getirmek, zulümlerini önlemek imkânsızdı. Fakat Paşa, mağaraya kapanmış heybetli bir aslan halindeydi. Bu sebepten üzerine varılmak, cesaretten ve gayretten mahrum bulunan yeniçeriler için kabil değildi. Kimse yaklaşamıyor, seferlerde olduğu gibi, herkes bir yerde uzaktan seyirci duruyor, bazıları ise arka taraflarda avare avare dolaşıyordu.

Ocağın zâbitleri endişeye düştüler, hemen yıkıcılara işaret ettiler. Birkaç yüz adam, kazma - kürek, keski gibi garip âletlerle mahzenin üstüne koştular, bir takımı da merdiven dayayarak çatının en üstüne çıktılar. Biraz uğraştıktan sonra, mahzen kubbesinde delik açıldı ve âsîler içeriye kurşun yağdırmaya başladılar. Böylece, kendilerine hiç bir zarar gelmeden Paşa'nın canını tamam edeceklerdi. Bunu anlayan Alemdar Paşa, uzun müddet dayandıktan sonra, bir taraftan bir imdat gelir ümidiyle, yeniden beklemeye koyuldu. Fakat vakit geçtikçe durumun uygunsuzluğunun arttığını görüyordu. Boş yere ölmenin yiğitliğe yakışmayacağını düşününce kendisine bir utanç geldi. Kaplanlara has duygularının sabrı taştı ve «Ateş utancı yok eder» kaidesine uyarak hemen yanındaki barut varilini bir tabanca sıkıp ateşledi.

Uluların ulusu Allahım!

Kıyamet depremine benzer dehşet saçan bir yıldırım sesi duyuldu. Mahzenin kubbesiyle beraber civarda ve yakınındaki topraklar ve taşlar gök kubbeye çıktı. Üzerinde bulunan beş yüze yakın yeniçeri havanın boşluğunda kuş gibi uçtular. Civarda bulunanlar ise, taşların darbeleriyle berbat oldular, yerlere serildiler. Diğerleri de çil yavrusu gibi dağınık ve perişan hale geldiler.

Bâbıâlî'de kış için hazırlanmış odunların ateşi etrafında pervaneler gibi dolaşan gözü kızmış yağmacılar, iki gün kadar binaya yaklaşamadılar ve içeriye giremediler.

XVI. yüzyılda bir yeniçeri ağası.

Ali Münif Beyin Hâtıraları: 6

Atatürk ve Ali Münif

Yazan: Taha Toros

İTTİHADÇILAR ve harp suçlularının muhakemesi bitmişti. İşgal makamları, birçok vatandaşın Malta'ya sürülmesine karar verdi. Bizim grup 1 mayıs akşamı Istanbul'dan vapura bindirildik. Veda için evime dahi bırakmadılar. Refika —günü yaklaşmış vaziyette— hâmile idi. O vaziyette vapura geldi. Sandalda veda ettik.

Malta esaretimiz 23 ay sürdü. Biz, birinci kafilede tevkif edilerek sevk olunmuştuk. Bizden sonra ikinci kafile geldi.

Malta'da İngilizler bize bir nefer tayını ile az bir para verirlerdi. Herkesin memleketinden gelen bir miktar parası vardı. Bu para, kamp kumandanlığında dururdu.

Kendi yemeklerimizi kendimiz yapardık. Bazen üç, beş arkadaş müştereken bir tencere kaynatırdı. Koğuşta üçer kişi yatardık. Ben uzun müddet Fethi (eski başbakan rahmetli Fethi Okyar) ve Cevdet' le (eski valilerden Cevdet Belbez) bir odada kaldım.

Günlerimiz kitap okumakla, ecnebî ve bilhassa İtalyan gazetelerinden, Millî Mücadele'ye ait haberleri takip etmekle geçerdi. Eski Harbiye Nâzırı Cemal Paşa (rahmetli Cemal Mersinli) ile Cevad Paşa bize harp harekâtı hakkında askerî bilgi verirlerdi.

Bu esaret hayatında Fethi (Fethi Okyar) ile İngilizce ders aldık. Hocamız, bizimle tevkif edilerek Malta'ya gelen bir Alman'dı. Birçok arkadaşlar İngilizce'lerini ilerlettiler. Cahid (Hüseyin Cahid Yalçın) hepimizden daha evvel söktü, fakat konuşamazdı.

Eski Sadrâzam Prens Said Halim Paşa, mânen hepimizden farklı tarzda yetiştirildiği halde, esaret hayatının mahrumiyetine hepimizden fazla tahammül gösterdi.

Sürgüne götüren vapurdaki sefalet karşısında hiç bir şikâyette bulunmadığı gibi, Malta'daki esaretimizin en tahammülsüz devrelerinde de —bir taşı yastık yapıp, hasır üstünde yattığı zaman bile— asla teessürünü belli etmedi.

FRANSIZ BAŞVEKİLİNE GÖNDERDİĞİM MUHTIRA

Memleketim olan Çukurova, Fransızlar' ın işgali altındaydı. Malta'da ele geçirebildiğimiz ecnebî gazetelerden, Adana'ya ait vukuatı ve haberleri takip ederdim. Nihayet Fransızlar'ın Çukurova'da tutuna-

mıyacakları, meclislerine sirayet eden münakaşalarından da anlaşılıyordu.

Meclislerinde, işgal masraflarının arttığından, Türkler'le çarpışmanın sona erdirilmesi yolunda bir cereyan vardı.

Tam bu sırada tarihî ve siyasî bakımlardan, Kilikya hakkında müttefiklerin vereceği karara yardımı olur mülâhazasıyle Malta'da esir bulunan son Osmanlı nâzırları ve mebuslarıyle Çukurova'yla ilgisi bulunan arkadaşları bir araya topladım. Fransa başvekili ve hariciye nâzırına gönderilmek üzere Fransızca bir muhtıra hazırladık. Nedense, imzası sırasında birkaç arkadaş istinkâf eylediler. Ben imzalıyarak, 1.I.1921 tarihinde muhtırayı yolladım.

ESARETTEN KURTULUŞ

Malta kampında haftada bir, bazen iki defa şehre serbestçe inerdik. Şehirde birçok mağaza sahibiyle irtibat tesis ettik. Bunların delâletiyle, memlekete mektuplar yazıyor ve cevap alıyorduk.

Malta'da enterne edildiğimiz sırada Cavid İtalya'da, Tal'at Paşa Almanya'da, Atatürk de Ankara'da bizi kurtarmak için çalışıyordu.

Tal'at Paşa ve Cavid'le, bazı aracıların yardımıyla mektuplaştık da... Birkaç defa arkadaşlarımız kaçma teşebbüslerine giriştiler. Kara Kemal'in bu hususta aldığı tedbirlerden faydalanılmaya çalışıldı.

Nihayet esaret zinciri kırıldı. Millî Mücadele'nin her gün lehde inkişaf eyleyen zaferleri, Atatürk'ün ısrarlı takibi, Malta'dakileri hürriyete kavuşturdu. Bunun hikâyesi uzundur.

Gözyaşlarımızla yurdumuza kavuştuk. Bir kısmımız Istanbul'da kaldı. Biz, Malta'daki kararımıza uyarak birkaç arkadaşla birlikte Samsun'a çıktık. Samsun'da birçok Malta sürgünü toplanmıştı. Bunların hepsi de Millî Mücadele hareketlerine katılmak için buraya gelmişti.

Samsun'da bir, iki gün dinlendikten sonra, Fethi (rahmetli Fethi Okyar), Ağaoğlu Ahmed ve ben, eski valilerden Tevfik Hadi'yi alarak Ankara'ya hareket ettik. Ankara'ya varışımızda, en heyecanlı günlerimizden birini yaşadık. Mustafa Kemal'i topluca ziyaret ederek kendisine teşekkür ettik.

MUSTAFA KEMAL'İN KÂBİL SEFİRLİĞİNİ TEKLİFİ

Mustafa Kemal, Malta'dan dönenleri muhabbetle karşılıyordu. Yurda kavuşanlar, Millî Mücadele'de hizmet yolunda onun işaretini istiyorlardı. Birçok arkadaş-

Hâtıralarda adı geçen Cavid Bey.

Ali Münif, Ankara valiliğinde bulunduğu sırada.

lar vazifelendirildi. Ben kendisini Şam'dan tanırdım. Lübnan mutasarrıflığım sırasında Mustafa Kemal, oradan geçerken, bana da uğramıştı.

Malta dönüşümdeki ziyaretim sırasında, o günleri yâdetti. Bir, iki gün sonra Mustafa Kemal — Farsça bildiğim için mi bilmem nedense — Kâbil Sefirliğini teklif etti. Halbuki ben, Malta esaretinin yorgunluğundan, hariçte vazife görecek durumda değildim. Ailevî durumum da buna uygun düşmüyordu. Bu bakımdan özür diledim. Millî Mücadele hizmetinde memleketim civarında çalışmak istiyordum. Muvafık buldu. Vatanım olan Çukurova'da Millî Mücadele'nin zaferleri beliriyordu. Ben de vakit geçirmeden memleketime döndüm.

CUMHURİYET İLÂNINDAN SONRA

Ali Münif, Malta'dan dönünceye kadar hayatını ve hâtıralarını anlattı. Cumhuriyet ilânından sonraki hayatında şâyân-ı ehemmiyet bir hâdise bulunmadığından bahseder ve yakın bir devre ait olduğundan üzerinde durmazdı.

O, Malta'dan avdeti müteakip, Millî Mücadele'nin son yıllarından ölümüne kadar geçen hayatını yine mebus olarak siyasete, fakat daha çok çocuklarının tahsiline ve çiftlik işlerine hasretmişti.

Bu devreye ait hayatı malûm olmakla beraber, zaman zaman anlatmış, fakat, zaten bunlar bilinen şeyler diye kıymet vermemişti. Bununla beraber, hâtıralarının tamamlanması bakımından, bu devreye ait başından geçen birkaç mühim hâdiseyi kısaca hikâye etmek uygun olur.

Ali Münif, Adana'nın kurtuluşundan sonra, siyasî hayatının ve Malta esaretinin yorgunluğunu gidermek maksadıyle inzivaya çekilmek istedi.

Ceyhan'daki çiftliği bu istirahati sağlayacak en güzel bir köşeydi. Fakat, kader onu Adana belediye reisliğini kabule mecbur etti. Bu suretle işgal gören yurdunun imârına çalışmak fırsatını buldu.

İZMİR SUİKASDİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

Belediye reisliğinden istifa ederek ay-

rıldıktan sonra, Mersin mebusluğuna seçildi. Onu bugünlerde en çok heyecanlandıran hâdise, İzmir suikasdi münasebetiyle devam eden muhakemelerin safahatı olmuştur.

Cavid asıldığı zaman, matemini kimseye sezdirmeden günlerce sessiz sessiz dolaştı. Mülkiye'deki sınıf arkadaşlığından, gizli cemiyetlerden, nihayet ilk Meşrutiyet mebusluğundan, Tal'at Paşa kabinesindeki yakın arkadaşlığından kalan hâtıraları, Cavid'le aralarındaki eski ve derin dostlukların nişânesiydi. Şükrü Bey'e de acıdı.

O, bunu şöyle anlatırdı: «Suikasd'ın iç yüzünü anlıyamadı. Zira benim yakın tanıdığım Cavid, kan ve tabancadan korkan bir yaradılışta idi. Tıyneti, böyle kanlı tertiplere dahil olacak mahiyette değildi. Ama, İsmail Canbolat için — Cavid'de olduğu kadar — sağlam teminat veremem. Fakat Cavid şu işe, eski hâdiselerden dolayı bulaştırılmış olsa gerektir. Zannederim, Cavid'in Avrupa'ya firarından sonra orada Millî Mücadele işleriyle çalışması sırasında sarfeylediği bir takım kelimeler ve yazdığı mektupların bu işte rolü vardır.

ADANA VALİSİNİN JURNALİ

Ali Münif'in gerek belediye reisliği, gerekse mebusluğu sırasında Adana'da birçok kimseler valilik etti. Bunlardan bir çoğu, vaktiyle Ali Münif'in maiyetinde bulunmuş kimselerdi.

Ali Münif mebus iken daha sonraki Adana valilerinden biri tarafından Ankara'ya jurnal edilmişti.

Jurnal mevzuuna kısaca temas edelim:

Serbest fırka kurulmuştur. Bu fırkanın lideri Fethi Bey, Ali Münif'in yakın arkadaşıdır. Münif'le temasta bulunmuştur. Ali Münif partisinden ayrılmamış, fakat Adana'da serbest seçimlerin yapılmasına, idarenin tarafsızlığını temine çalışacağını vaadetmiştir.

Belediye seçimleri sırasında vali, serbestçiler üzerinde müthiş baskılar yapmış, tevkiflerin önü alınamamıştır. Halk, heyecan ve galeyan içerisindedir. Sükûnetin iadesi bir vatandaş, bir hemşehri, memleketinin, Çukurovalılar'ın amca diye sevdiği Ali Münif'e düşmüştür. Bu eski politikacı, valiyi ziyaretle, tutulan yolun hatalı olduğundan, hürriyet havasının bozulacağından, tedhiş havasının yaratıldığından bahsetmiştir.

Sen misin bunları söyleyen? Derhal Ankara'ya jurnal... Bereket Ankara, Ali Münif'i, bu eski İttihadçı'yı tanırdı. Bu yüzden bariz tarzda Ali Münif'in aleyhine harekete geçilememekle beraber, valinin jurnallerine kıymet verilmiyor değildi.

Ali Münif'e, hür sesinin cezası, 4'üncü devredeki mebus intihabında Halk Partisi'nce açıkta bırakılmakla verilmiş olacaktır. Fakat Çukurova'nın hür ruhlu çocukları, memleketinin büyüğünü, kıymetlerini tanıyan Çukurovalı, onu müstakilen mebus seçmekle ne muazzam bir kudret olduğunu o günkü zihniyete ve bilhassa valiye göstermiş oldu.

ALİ MÜNİF GÖZDEN DÜŞÜYOR!

Serbest fırka sırasındaki bitaraflığı ve vali ile münakaşaları Ankara'da iyi tesir bırakmıyan Ali Münif, 4'üncü devrede niçin Halk Partisi listesi haricinde bırakıldı?

Bunun sebebi, siyasî olduğu kadar iktisadî mevzularla da ilgilidir:

1930'dan sonra Adana çiftçiliği buhran geçirmektedir. Kuraklık ve mahsullerin değer fiyatına satılamaması, memleketi kasıp kavurmaktadır. Bir, iki yıl süren bu devrede, çiftçilerin Ziraat Bankası'na borçları çoğalmış, maliye de şiddetli harekete geçerek haciz yollarına başvurmuştu. Bunların şikâyetleri ayyuka çıkınca Ali Münif, Ankara'da bizzat Gazi'yi ziyaret ederek durumu anlatmış ve Gazi'den yakında yerinde incelemeler yapmak üzere Adana'ya geleceği vaadini almıştır.

Bir arife günü Gazi, Adana'ya gelmiş, dertleri dinlemiş, mebuslarla ayrı ayrı temas etmiştir. Bir kötü tesadüf olarak o gün Ali Münif, Adana'da bulunmuyordu.

Diğer taraftan, birkaç kişi Serbest Fırka sıralarındaki hâdiseleri de karıştırarak, Atatürk'e yanlış malûmat vermişti. Atatürk, arife günü herkesin çarşıda olduğunu ve alış - verişle meşgul bulunduğunu görünce, buhranın büyütüldüğüne dair uzun beyanatta bulunmuştur.

HALK PARTİSİ, ALİ MÜNİF'İ NAMZET GÖSTERMİYOR

Eski jurnallerin de tesiriyle seçim yenilendiği zaman, 4. seçim devresinde Ali Münif, Halk Partisi'nce aday listesine alınmamıştır.

O zaman bazı vilâyetlerde açık yerler bırakılmış, bunun bir tanesi de Adana'ya ayrılmıştır. Ali Münif'i mebus adayları arasında göremiyen halk, yirmi dört saat zarfında kaynaşmış ve aldıkları gizli kararla, Ali Münif'i bağımsız olarak seçmeye karar vermiştir. Adana'nın mert ve cesur çocuklarının bu kararını işiten zamanın valisi, buna mâni olmağa çalışmış

BÜYÜK BİR ESER

Şemseddin Sami'nin Kamûs-ı Türkî'sindeki kelimelerle

Son altmış yıl içinde dilimize girmiş kelimelerin yer aldığı

Hayat

BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜ

Büyük Türk Sözlüğü, ilkokul seviyesinden başlayıp ihtisas kademelerine kadar her sahada çalışan Türk münevverlerinin bütün ihtiyacını karşılayacak bir eserdir.

Osmanlıca ve Türkçe'de kullanılan bütün kelimeler

100 Sayfa • Fiatı 3,5 Lira

Hayat

BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜ

3. Fasikül

çıktı

Ayasofya'nın Levhaları

İlk levhalar, Tekneci-zâde İbrahim Efendi tarafından 1644 yılında yazılmıştı.

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

FÂTİH'İN Müslümanlık âlemine açtığı Ayasofya'nın ahengine uydurularak yapılan ilâvelerin en parlak nümunesini Abdülmecid devrinin dâhî hattatı Kazasker Mustafa İzzet Efendi vermiştir.

Camilerde Allah, Muhammed ve ilk dört halife isimlerinin levha halinde yazılmasına Araplar başlamış, Türkler'de de bu hal an'ane haline gelmiştir.

Ayasofya'daki ilk levhalar Tekneci-zâde İbrahim Efendi tarafından 1644 yılında yazılarak yerine konmuştur. Bu husus Allah isminin yazılı bulunduğu levhada belirtilmişti. Celi hattı, zamanına göre, iyi yazalardan olan İbrahim Efendi'nin Yenicami kapıları üzerinde ve duvarlarını süsleyen İznik yapısı çinilerinde yazıları vardır.

1849 yılında Ayasofya'nın Fossati tarafından onarılması sırasında Tekneci-zâde'nin levhaları alınarak yerine Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılanlar konmuştur. Sarayda, Enderun mektebinde yetişen İzzet Efendi, hattat Yesârî - zâde İzzet ve Mustafa Vâsıf Efendiler'den ders alarak yetişmiş, zamanın en ünlü hattatı olmuştur.

Mustafa İzzet Efendi, bu levhaların asıllarını küçük ebadda yazmış, Ayasofya'nın kayyumhanesinde, bu yazılar, talebesinden Şefik Bey ve Ali Efendi'lerin yardımıyle ve satranç (kareleme) usulüyle küçüğünden büyütülmüştür. Hazırlanan kalıplar, caminin içinde monte edilen dairevî zeminlerine altınla yapılmış ve yerlerine takılmıştır. Çerçeveleri bahriye marangozhanesinde yaptırılmış. Yekpare değil, parça halindedir.

LEVHALARIN HAZIRLANMASI

Levhalar Amerikalı müsteşrik Witimor'un Ayasofya'da mozayık araştırmaları sırasında yerlerinden indirilmiş ve azametleri o zaman anlaşılmış, hiç bir kapıdan geçmediği görülmüştür. Levhalar Ayasofya'nın müze haline getirilmesine karar verildikten sonra indirilmiş. Esasen Ayasofya'nın müze haline getirilmesi Witimor'a mozayık araştırması için verilen müsaade ile başlar. Witimor araştırmaya başlamış ve bir takım mozayık panolarını meydana çıkarmıştır. Daha son-

Ayasofya'nın içinden bir görünüş.

ra Ayasofya'nın her tarafında Kazasker'in levhalarının altında da araştırma yapmayı tasarlamış ve bu hususta teşebbüsleri olmuştur.

AYASOFYA MÜZE OLUYOR

Ayasofya'nın müze olması fikrini ilk defa Maarif Vekili Abidin Özmen benimsemiş, fikrini Atatürk'e açmıştır. Bunun üzerine 1933 yılında bu hususu incelemek ve karar vermek üzere bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. 1934'te kurulan komisyon şu şahıslardan müteşekkildi:

Istanbul Müzeleri Genel Müdürü Aziz Ogan (levhaların yerlerine konulmasına itiraz etmiştir), Tahsin Öz, Ali Koşay, Osman Ferid, Niyazi Kemal, Aga Zıyâ, Efdalüddin, Nihad, E. Ongar.

Komisyon 27.8.1934'te şu esasları uygulamıştır:

a) Ayasofya'nın kendisi zaten bir müzedir. Ona ilmî şeklini almış bir müze mahiyetini vermek her şeyden önce temizliğe ve tamire bağlıdır. Bunun için ise Witimor tarafından yeniden çıkarılmaya başlanan mozayıklerin alacağı son şekil ve bu ameliyenin binada bırakacağı izleri bilmek ve beklemek lâzımdır.

b) Şimdilik binanın dışında bozuk olan batı cephesini sıva ve badana bakımından onarmak ve taraflardaki kapı ve pencereleri sağlam hale getirmek, nihayet dış narteksini eşya teşhirine müsait bir hale koymak bahis konusudur.

c) Bundan başka çevresinde ve ona bitişik olan kimsesizler yurdu gibi kahve ve dükkân gibi harabeleri ortadan kaldırmak şarttır.

(Burada bahis konusu edilen kimsesizler yurdu, Fâtih tarafından tesis edilen ve II. Bâyezid tarafından bir kat ilâvesiyle büyütülen, ilk olarak Akşemseddin'in müderrislik yaptığı medresedir. Bu karar üzerine yıktırılmıştır. Bugün fotoğrafına dahi rastlamak mümkün olmamaktadır).

ç) Avluyu temizlemek ve burayı bir açık müze haline getirmek gereklidir.

d) Mâbedin içini müze haline koyacak mühim unsur oraya naklolacak ve orada teşhir edilecek eserlerdir. Bunlar Bizans devrine ve Osmanlı devrine ait olacaktır. Bizans eserleri Arkeoloji Müzesi'nde mev-

Ayasofya'nın cami iken çekilen bir fotoğrafı.

Ayasofya'daki levhalardan biri.

cut lahitler ve teşhire lâyık diğer kabartmalarla mimarî parçalar, Nuruosmaniye camii avlusundaki kırmızı lahitler, Zeyrek camii önündeki lahit ve nihayet Istanbul'a mütemadiyen çıkacak sütun başlık vesairedir.

Osmanlı eserleri ise, Türk ve İslâm eserleri müzesinden alınacak münhasıran Osmanlı devrine ait halılar, yazılar, kitap kapları, rahleler, şamdanlar, gülabdanlar, çekmeceler vesairedir.

Ayasofya'daki yerlerinden indirilen büyük yazı levhaları çok kıymetli Türk eserleridir. Bunların, evkafın dediği gibi Sultanahmet camiine nakli doğru olamaz. Çünkü eserler caminin mimarîsiyle mütenasip değildir. Bunları hunkâr mahfelinin civarında tabakaların altına yerleştirmek gerekir.

Komisyonda, Ayasofya'nın müze olmasına Prof. E. Ongar itirazda bulunmuş: «Cami olsun, kilise olsun, bunlar esasen birer müzedirler,» demiştir.

Prof E. Ongar'dan başka komisyon üyelerinden hiç biri muhalefette bulunmamıştır.

Atatürk, Ayasofya'yı ziyaretle bu konu ile yakından ilgilenmiş, «Ayasofya'yı müze yapıp, ilim âlemine hediye ediyoruz,» diye beyanatta bulunmuştur. Bir defaki ziyaretlerinde III. Murad tarafından konulan mermer küplerle de ilgilenmiştir.

Müzeler Genel Müdürü Remzi Oğuz'un başkanlığında toplanan bu komisyonda «en güzel ve eşsiz birer Osmanlı eseri olan ve bugün yerlerinden indirilmiş ve son galerinin bir yerinde terk edilmiş bulunan sekiz büyük yazı levhası» üzerinde durulmuştur. Çapları 7,50 m.'yi geçen bu azametli ve nefis eserlerin uzaktan yüksekte görülmek üzere yapıldığı, sanat kıymetlerini bozmadan büyüklükleriyle mütenasip başka bir yerde teşhirleri imkânı bulunmadığı tesbit edildikten sonra, onları en iyi teşhir yerinin eski yerleri olduğuna ve hepsinin de eski yerlerine asılmasına karar verilmiştir (28.5.1939).

Bu karara rağmen, tahsisat yokluğundan, yerde dayalı olarak duran levhalar yükseğe asılamamış, nihayet bazı hayırsever zevatın maddî yardımıyle önce tamir olunmuş ve 28 ocak 1949'da èski yerlerine asılmıştır.

Top kandilden başka diğer avizelerin de kaldırılmasına dair ilk komisyonun kararı da tatbik mevkiine konmamıştır.

Istanbul'daki Millî Mücadele: 6

Ankara'ya Dönüyorum

Yazan: İhsan Aksoley
Em. Gn. Dr. Müh.

Neş'et Bey'in Ankara'ya hareketinden sonra, Seyfi Bey fiilen grup reisliği vazifesine başladı, Ekrem Bey de ikinci reis oldu.

İzzet Paşa heyeti Ankara'da uzunca bir müddet kaldı. Bu sırada «İleri» gazetesi ikinci sayfasında benim askerî elbiseli bir resmimi bastı. İzzet Paşa heyetinin Ankara hükümeti tarafından kabulünü sağlayan mevzuunda bir yazı yazarak adımı açıkladı. Ferid Cavid Bey'in bende bile olmayan askerî elbiseli bu resmimi nereden bulduğunu, bu gün dahi çözmüş değilim. İleri gazetesindeki bu resim ve yazıdan sonra benim de gizliliğim kalmadı. Osman Nuri Bey bir gece bana yatıya geldi. Resmimi basan İleri gazetesini de beraber getirdi. Ve:

— İhsan, ben artık kat'î kararımı verdim. Bu maksatla sana geldim Resminin İleri gazetesinde basılmasından sonra senin de burada kalmanı doğru bulmuyorum. Beraberce Ankara'ya gidelim, dedi.

— Ben henüz karar vermedim.

— Benden sonra anneme fena muamele yapmalarından endişe ediyorum. İkişer resmimizi veriyorum. Seyahat varakalarımızı hemen hazırla.

— Pek güzel.

— İhsan seni burada bırakarak Ankara'ya gönül rahatlığıyle gidemeyeceğim. Aklım sende kalacak. Birkaç gün önce Arapyan hanından canını zor kurtaran Latif Bey'i (*) gördüm. Arapyan hanında çektiklerini anlattı. Tüylerim ürperdi. El bileklerinden tavana ve ayak bileklerinden de döşemeye bağlayarak aylarca kıyasıya dövmüşler. Arapyan hanından çıktıktan sonra evde bir ay hasta yatmış.

Osman Nuri Bey devam etti:

(*) Osman Nuri Bey'in bahsettiği Latif Bey ablamın oğludur. Haydarpaşa Askerî Hastanesi önünde taşkınlık yapan bir İngiliz subayını ayağından vurmak zorunda kalmış ve İngilizler tarafından tevkif edilmişti.

— İngilizler, gizli telsiz kuranlar hakkında casus muamelesi yapacaklarını birçok defa gazetelerde ilân etti. Sen Arapyan hanında çarmıha gerilerek döğülmekle yahut Malta'ya sürülmekle de başını kurtaramazsın. Sorguya çekmeye lüzum görmeden seni asarlar. Hele Nemrud Mustafa'nın eline geçersen, Bekirağa bölüğünde çekeceğin işkenceleri ve sonunu düşün bir kere.

— Ben bu vazifeye gönlümü verdim, bu vazifeden zevk duyuyorum. Her şeye razıyım ve zevksiz yaşamak çok zor. Ankara'ya gidince, her telsiz subayının yapabileceği çok basit bir iş yapacağım. Telsiz telgraf istasyon kumandanlığı. Beni en iyi senin tanıman lâzım. Gönüllü olarak aldığım bir vazifeye, kendiliğimden son vermek olur mu? Sen bunu nasıl düşünebiliyorsun?

Mesele öylece kapandı, daha sonra Seyfi Bey'e gittiğim bir gün Seyfi Bey:

— İhsan Bey. Ferid Cavid Bey'den, Ferid Cavid Bey'in İleri gazetesinde hakkınızdaki neşriyattan, hükümetten ve İngilizler'den ben de endişe duyuyorum.

— Benim de Ankara'ya gitmemi mi emir buyuruyorsunuz?

— Ankara'ya gitmenizin doğru olacağını düşünüyorum. Hattâ ben de Neş'et Bey gibi rica ediyorum. Sizden ayrılmanın ve sizin mesainizden ve arkadaşlığınızdan mahrum kalmanın, şimdiden, üzüntüsü içindeyim. Fakat her şeyden önce sizi ve sizin hayatınızı düşünmek, grubun reisi olmak sıfatıyle benim vazifem.

— Teveccühünüze ve alâkanıza teşekkür ederim. Çalışmalarımdan memnun olduğunuzu işitmekten huzur duyuyorum. Benim hayatımın bir kıymeti yok. Gönül verdiğim ve heyecan duyduğum bu vazifeden ayrılmak çok zor.

— Sizin tanınmış olmanız, bir gün bizim de tanınmamıza sebep olur. Dolayısıyle çalışmalarımıza mani olur.

— Evet efendim. Sizleri ve çalışmalarınızı tehlikeye sokmaya ve aksatmaya hiç hakkım yok. Vazifeme son vermem hususundaki arzularınızı yerine getireceğim. Karar verdim. İlk vapurla İnebolu'ya hareket edeceğim. Ekrem, Rasim ve Kerim Beyler'e muhabbetlerimi ve muvaffakiyet temennilerimi lütfen söylemenizi rica ederim.

Seyfi Bey'le vedalaştık. Öpüşürken göz yaşlarımız yanaklarımızı ıslattı.

Millî Mücadele sırasındaki Ankara'dan bir görünüş.

Birkaç gün sonra ikinci mevkide iki kişilik bir kamara bileti alarak eve döndüm. Her zaman en önde çıktığım Harem yokuşunu bugün arkada ve sokak kapısının merdivenlerini tutunarak çıktım. Zili yavaşça çevirdim. Annem:

— Sende bir hal var bugün, hasta mısın İhsan? Diye sordu.

— Hayır anne.

— Bir tehlike mi var?

— Katiyyen.

— Ya bu halin ne?

— Ankara'ya gitmeye karar verdim. Bu müstesna vazifemden ayrıldığım için üzgünüm.

İki senedir annemin yüzünde yerleşen endişe birden silindi. Hem memnun, hem de mahzun.

Her an karşı karşıya bulunduğum tehlikelerden kurtulacağım için memnundu. Güzel elâ gözlerinin içine dikkatle bakınca; oğlunun çalışmalarından, İleri gazetesindeki neşriyattan sonra da, açığa vurmak imkânını bulduğu iftihar ve gururdan mahrum kalacağı için mahzundu annem.

— Anne. Ağabeyimi ve uzun senelerden beri ayrı kaldığın memleketin Sıvas'ı göreceğin geldiğini düşünerek sana da bilet aldım.

— Çok iyi etmişsin.

Seyfi Bey'le aramda geçen konuşmayı da anlattım anneme.

— Neş'et Bey'in hakkı var. Gizli işlerde tanınmak yalnız tehlikeli olmaz, aynı zamanda çalışmaya da mani olur.

— Seyfi Bey de aynı fikirde. Yalnız Selimiyeliler'in benim Anadolu'ya geçişimden dolayı hakkımda verecekleri fena hükümler beni üzüyor.

— Selimiyeliler senin hakkında fena bir şey düşünmez. Senin Istanbul'daki Millî Mücadele teşkilâtında çalıştığını İleri gazetesinde okuyan dostlarımızın hepsi, hemen bütün Selimiye, seninle iftihar ediyor. Kaç gündür evimiz, bir düğün evi gibi, misafirlerle dolup boşalıyor.

— İleri gazetesindeki neşriyat ve benim bu neşriyattan sonra Ankara'ya gidişim hiç iyi olmadı. Hem benim bu müstesna vazifeden ayrılmama sebep oldu, hem de Selimiyeliler'in; bu neşriyattan sonra benim Istanbul'da kalmaktan çekindiğim için Ankara'ya gittiğimi tahmin etmeleri ne yol açtı. Selimiyeliler benim Ankara'ya gidişimi hoş karşılamayacak.

— Hiç de öyle değil. Bütün dostlarımız İleri gazetesindeki neşriyattan sonra, senin başına gelebilecek bir tehlikeden dolayı endişe içinde. Muhtemel bir tehlikeden kurtulduğun için sevinecekler bile. İhsan, bu gün çok üzgün görünüyorsun. İki seneden beri içinde yaşadığın Istanbul'un kara günleri, uzun zamandan beri devam eden heyecan ve geceli gündüzlü çalışmalardan mütevellit yorgunluk birden bire tesirini gösterdi bugün.

— Anne, hayatımın sonuna kadar bu kadar heyecanlı, bu kadar zevkli — bu kelimeyi ilk defa kullanacağım — bu kadar tehlikeli ve tehlikeli olduğu kadar da müstesna bir vazife alacağımı sanmıyorum artık. Üzüntüm de, yorgunluğum da bundan.

Son 3 günümü evde geçirdim. Gündüzler de, geceler de ne kadar uzunmuş me-

Millî Mücadele'nin zaferle neticelenmesinden sonra Mudanya'dan kaçan düşman birlikleri.

Hâtıralarda bahsedilen yıllarda Harbiye Nezareti (şimdiki Istanbul Üniversitesi).

ğer. Geceleri bir türlü sabah olmuyor, gündüzleri de bir türlü akşam olmuyor.

ISTANBUL'DA SON GÜNÜM

Öğleden önce odamın kapısı açıldı. Mahcup, müterediddit ve telâşlı bir güzel odama girdi. Elindeki zarfı bana verdi. Odadan derhal çıktı. İki tarafı yazılı 3 yaprak. Bu, benim Selimiye'nin güzel bir kızından aldığım ilk mektuptu.

Öğleden sonra Harem iskelesinden kayıkla Istanbul'a geçtik, vapura bindik.

Vapurun güvertesinden geçerken, güverteye serili bir yatak üzerinde oturan Osman Nuri Bey'in annesi Seniye Hanım'ı gördüm. Osman Nuri Bey de bu vapurla Anadolu'ya gidiyormuş. Ne güzel bir tesadüf. Osman Nuri Bey'in arzusu olmuştu. Annemi, Seniye Hanım'la tanıştırdım.

Güverteden geçerken Osman Nuri Bey'i arkasından gördüm. Toparlak çehreli, şişmanca, orta boylu, küçük yuvarlak gözlü ve Tatar güzeli bir kızın karşısında. Kızın gözlerinden yaşlar akıyor.

Osman Nuri Bey neşelendiği zaman, Tatar şivesiyle yaptığı taklitleri bu güzel ilham etmiş olsa gerek. Bu şâirâne aşk sahnesinin arasına girmedim. Yolumu değiştirdim. Kamaraya yerleştikten sonra, vapurun arka direğine çekili şanlı Türk bayrağının altındayım.

Bugün bana ilgisini açıklayan güzeli hatırladım. Benim için şu anda göz yaşı döken, bir çift güzel gözün olduğunu düşündüm.

Vapur rıhtıma bağlı halatlarını ve demirini aldı.

Ağır ağır rıhtımdan, Sarayburnu'ndan ve Istanbul'dan uzaklaşırken, Istanbul'u seyrediyorum. Birçok hâtıraların içindeyim yine:

— Hindli casus Mustafa Sagir'e ait gizli yazılı mektubu, Yunanlılar'ın işgal ettikleri Ümit vapurundan tekrar elime geçirmek için Sirkeci rıhtımında geçirdiğim heyecanlı bir günü hatırladım.

Ahırkapı'dan telli muhabere malzeme ve cihazlarını motora bindirdiğim geceyi hatırladım.

Selimiye kışlasından yaptığım ilk hırsızlığı hatırladım.

Selimiye kışlasının önündeki Kavak iskelesinden telsiz malzeme ve cihazlarını kotraya yüklediğim geceyi hatırladım.

Gizli telsiz alıcısını kurduğum Selimiye'deki evimde ve Çamlıca'daki muallim Ziyâ Bey'in evinde geçirdiğim geceleri hatırladım.

İtalya'dan Istanbul'a ilk geldiğim gün arkalarından denize kadar büyük bayraklarını sarkıtan Averof ve Kılkış zırhlılarının da bulunduğu düşman zırhlı tarlasının arkasında demirlediğimiz günün ıstıraplarını ve Anadolu tarafını kızıllık altında bırakan ve Marmara'yı morlaştıran güneşin doğuşunu hatırladım.

Telli muhabere malzeme ve cihazlarını sağladığımız Yıldız'daki depoda geçen günlerimi hatırladım.

Zevkli, heyecanlı ve tehlikeli çalışmalarımı bana bahşeden Istanbul'dan; Istanbul'u kızıllık altında bırakan ve güzel Boğaz'ın sularını morlaştıran güneşin Fatih camii minarelerinin arasından battığı bir akşam ayrıldım.

SON

Kafkas folklorundan örnekler

Lezginka ve Nevruz

Yazan: Adli Egitor

KARS ilimiz, çok eski bir Türk ülkesidir; Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlıkları anlatılan Oğuz Türkleri oralarda yaşamışlardır. Şimdiki Kars halkı onların soyundandır. Kars'ta halen oynanan ve geçmişi Göktürkler'e kadar dayanan halk oyunları vardır. Bu oyunlara akerdeon (Garmon), davul (doli), klârnet (düdüki), keman (kemençe) gibi enstrümanlar eşlik eder. Bunlardan en önemlisi de Azerî Türkleri'nin Tar denilen millî musiki âletidir.

Açık havada oynanan büyük meydan düğünlerinde zurna ve balaban denilen nefesli sazlar da kullanılır. Bu bölgede oynanan oyunlar çok çeşitlidir. Bir kız ve bir erkekle veya grup halinde oynanan çeşitli oyunlar vardır. Bu oyunlardan bazıları şunlardır: Azerbaycan, On dört, Kıskanç, Tamara, Seri barlar, Kintavur, Şeyh Şâmil v.s.

Türk folklorunun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Kars millî oyunlarının da dayandığı birer aşk, kahramanlık, kıskançlık, zarafet veya maharet hikâyesi vardır. Bu oyunlardan en popüleri ve klasik olanı şüphesiz ki, Şeyh Şâmil oyunudur. Kuzey Kafkasya'da 35 yıl Moskoflar'a kan kusturan istiklâl ve hürriyet kahramanı büyük mücahit Şeyh Şâmil'in ismine izafeten oynanan bu oyunun asıl ismi Lezginka'dır. Son derece dindar bir Türk olan Şâmil, bu oyunun motiflerine göre zikrederek savaşa gittiği için Şâmil adı verilmiştir. Bu oyun asırlarca evvel Avar Türkleri'nin Lezgi kabilesi tarafından icad edilmiştir. Diğer Kafkas kabileleri bu dansa muhtelif ilâveler yapmışlardır. Bütün dünyaya yayılan bu oyunu Ruslar kendilerine mal etmek istemiş, ismini kazaska koymuşlardır. Çok canlı, muhtelif figürleri, pek çeşitli yürüyüşleri bulunan bu dans, yüksek hayranlık uyandırıp, coşkun alkışlar toplamaktadır.

Lezginka'nın doğuşuna sebep olduğu rivayet edilen hikâye ise Türk folklorunun bir şâheseridir.

Savaşlarda kahramanlıklarıyle tanınmış bir delikanlı, komşu kabilelerden birinin reisinin kızını beğenir, sever, evlenme teklifinde bulunur. Genç kız cevap verebilmek için bazı istekleri olduğunu söyler. Delikanlı:

— Emret güzel kız, der.

— Babamın çayırından bir günde dokuz araba ot biçeceksin!

.....

Bu arzu kolaylıkla yapılır. Genç kız daha sonra şunları ister:

— Ormandan bir günde üç araba odun kesip getireceksin!

.....

Kars çevresi halk oyunlarından «Çeçen Süvarisi» ni oynayan gençler.

— Babamın sürüsünü iki gece dağda otlatacak, kayıp ve zarar vermeyeceksin!

.....

— Bugünlerde savaş var, bana hizmetçi olmak üzere güzel bir kız getireceksin!

Delikanlı kızın bu isteklerini de yerine getiriyor ve bu kız bu sefer diyor ki:

— Bu gece babamın misafir odasında istirahat edeceksin!

Odada kızın yakınlarından birisi de vardır; ertesi sabah ona soruyor. Delikanlının yemeği gayet terbiyeli bir şekilde yediğini, namazını kıldığını, oda arkadaşına saygı gösterdiğini, erkenden yattığını, horlamadan, ağzı açık kalmadan uyuduğunu, geç vakit kapı vurulunca bir dakikada giyinip kuşanarak kapıya koştuğunu, açmazdan evvel :

— Kimdir o, savaş mı var? dediğini, bir şey olmadığını anlayınca tekrar soyunup aynı şekilde yattığını, sabah erken kalktığını öğreniyor. Lâkin arzular bitmiyor ve genç kız bu sefer bir dağ keçisini avlayıp getirmesini istiyor.

Kafkasya'daki yabanî keçiler, dağların pek yüksek ve kayalık yerlerinde bulunurlar; yirmi otuz metreden, uçurumlardan aşağı bir kaya parçası gibi atlarlar; avuç içi kadar sivri yerlere bile sıçrarlar, pek çevik hayvanlardır. Delikanlı çok dolaşıyor, avını bulamıyor; yoruluyor ve dinlenmek için bir taşa yaslanıyor. Bu sırada havada bir kartalın küçük ve çok güzel bir kuşu kovaladığını görüyor. Kuş öyle manevralar yapıyor ki, koca kartal şaşırıyor; âdeta onunla eğleniyor. Bir aralık kartal geniş kanatlarını geriyor, boşluşta hareketsiz duruyor. O zaman küçük kuş onun etrafında, altında ve üstünde cilveli uçuşlar yapıyor; gittikçe daha korkusuz ve alaylı bir şekilde sokuluyor. Kartal kayıtsız görünüyor; lâkin hiç beklenmeyen bir zamanda dehşetli bir hamle yapıyor, küçük kuşu pençelerinin arasına alarak uzaklaşıp gidiyor.

Delikanlı hayrette kalıyor ve kendi macerasıyle bu hâdise arasında büyük bir benzeyiş buluyor. Dönmeye karar veriyor; yolda dağ keçisine de rastlıyor, onu da vurup genç kıza getiriyor. Genç kız:

— Sana bir teklifim daha var.

Derken, delikanlı onun sözünü kesiyor:

— Güzel kız senin her arzunu yaptım; şimdi benim de bir tek arzum var.

— Nedir?

— Şu keçiyi güzelce pişir, sen genç kız arkadaşlarını, ben de delikanlı arkadaşlarımı çağırayım; yiyelim, eğlenelim ve dans edelim.

Genç kız:

— Peki, diye razı oluyor.

Toplantıda bütün gençler çift çift oyna-

Lezginka oynayan gençler, kamalarla maharetli figürler gösterirler.

dıktan sonra sıra onlara geliyor. Genç kız güzel, sevimli ve renkli küçük kuş gibi kıvrak oyunlarına başlıyor; delikanlı kartal gibi hamleler yapıyor; bir aralık ustaca bir manevra ile sevgilisini avlunun kapısına doğru sürüyor; birdenbire yakalıyor, dışarı fırlıyor, hazır olan atına atlıyor, dağ yollarından uzaklaşırken kıza soruyor:

— Nasıl kararını verdin mi?

— Evet!...

— Ben de kararımı yabanî keçi avına gittiğim zaman vermiştim.

Sarmaş dolaş oluyorlar, yuvalarına doğru havalanıyorlar.

İşte böyle Lezginka dansı Kafkas Türkleri'nin ruhlarının sembolüdür ve bunun için dağlı kartalların oyunu olmuştur. Bugün de Kars'ın koçakları dedelerinin folklorunu aynen tatbik etmekte, İmam Şâmil'in kahramanlığını figürlerinde savaş seyriyle aksettirmektedirler.

YEDİLEVİ ÂDETİ

Yenigazi köyünde her yıl 21 mart Nevruz günü geldiği zaman halk tarafından Yedilevi diye tabir edilen töreler tekrar edilir. 21 martın tam bir hafta evvelki çarşamba günü için de «Ilın âhir tek tek günü» yani senenin son çarşambası diye ad verilir. Sultan Nevruz gününe birkaç gün önceden bütün köy halkı hazırlanmıştır. 21 mart günü şafakla beraber tanyeri henüz ağarırken bütün akarsular bir saniye durur diye bir inanç, bir rivayet vardır.

Her kim tanyerinin ağardığında suların durduğu âna isabet ettirerek bir kâse su alabilirse bütün niyetleri gerçekleşir diye bilinir. İşte o bir anlık zaman için «İltefi» zamanı (yani eski senenin bitip, yeni yılın başladığı an) denir.

Bu şekilde başlayan nevruz gününde muhtelif şenlikler yapılır. Herkes evinde kete, pağaç, berte (bir nevi kek) ve yemekler pişirir.

BERTE NEDİR

Berte tabir edilen kek cinsi ekmeğin üzerinde asgarî yedi çeşit kuru yemiş kullanılır. Zaten yedilevi yani «yedi nevi» tabiri buradan gelir. Bu kuru yemişler şunlardır: İğde, hurma (üvez), kuru üzüm, ceviz içi, leblebi, fındık içi, fıstık.

Akşama kadar konu komşuya ziyaretler yapılır, dargınlar barıştırılır, herkes neşeli olmaya dikkat eder, o gün nasıl geçirilirse bütün senenin de öyle geçeceğine inanılır.

Akşam olup da ortalık kararmaya başla-

dı mı herkes kendi evinin önünde ot, çalı çırpı yakar ve bu ateşin üzerinden bütün ev halkı teker teker birkaç kere atlarlar, küçük çocuklar da kucağa alınarak ateşten ğeçirilir. Çok uğurlu sayılan bu âdet tekrar edilirken herkes niyetler tutar ve atlama anında şöyle söylerler:

«Ağırlılığım, uğurluluğum, keçelliliğim, kelliğim hep bu ataşa...»

Yani: Hastalığım, uyuşukluğum, uğursuz alışkanlıklarım, kel ve keçellik gibi sakat ve aksak taraflarım bu ateş ve duman gibi yansın gitsin. Sıhhat ve zindeliğim kalsın, niyetlerini Tanrı kabul etsin mânâsına söylenir.

Yedilevi biterken birkaç aile bir evde toplanır, yaşlılar masal anlatıp gece yarısı geçene kadar uyanık kalmaya gayret edilir, uyumak isteyen çocuklar varsa onları da gece yarısına kadar uyutmamaya çalışılır ve bu hal uğurlu sayılır.

Böylece nevruz biter ve yeni seneye girmiş olunur.

Aynı köyde yılın muhtelif günleri ve ay isimleri olarak şu tabirler kullanılır:

Zemheri ? Ocak; Gücük - Şubat; Berdelecuz - Mart; Abrel - Nisan; Çift Çıkarma - Mayıs; Ekim Ayı - Haziran; Ot Biçimi - Temmuz; Arpa Biçimi - Ağustos; Harman - Eylül; Den Döğümi - Ekim; Goç gatımi - Kasım; Garagış - Aralık.

DUDULU GELİN

Yaz aylarının kurak geçtiği seneler Yenigazi'de köy eşrafı çocuklara bir Dudulu Gelin (yani korkuluktan yapılmış uyduruk gelin) yapmalarını söylerler. Zira çocukların duasının kabul olunacağı inancı daha kuvvetlidir. Çocuklar (8 - 14 yaş) toplanır, bir dudulu gelin (korkuluk) hazırlarlar ve kapı kapı dolaşarak şu nakaratı hep bir ağızdan tekrar ederler:

Dudulu gelin dut ister
Kaşık kaşık bal ister
O gecenin bulutu
Tarla çayır kurudu
Allah'tan bir sürü yağmur ister

Gittikleri evden çıkan karşılayıcılar çocuklara para, yağ, yumurta, şeker, un, bal, sucuk, süt, yoğurt v.s. ne olursa, bir şey verirler ve Dudulu Gelin topluluğunun üzerine bir maşrapa su serperler. Bütün evleri dolaşan çocuklar her kapıda aynı nakaratı tekrar ederler. Sonra topladıkları malzemelerle köyün müsait bir bahçesinde yemek pişirip kendilerine ziyafet çekerler. Bazan onlar bu ziyafette iken bir sağnak başlar ve böylece duala-

Lezginka oyununun bir başka figürü icra ediliyor.

Kars - Artvin çevresi halk danslarından «Pappiri» oynayan gençler.

Kars'tan bir görünüş.

rının kabul olunduğuna inanırlar.

DEVE OYUNU

Yenigazi köyü törelerinden bahsederken Nevruz gecesinde yapılan Deve Oyunu'ndan bahsetmeden geçemiyeceğiz. Adı geçen köyün delikanlıları o gece toplanırlar ve aralarında bir karakuşî hükümet kurarlar, bu hükümetin ticarî işlerini halleden bir kervan tesis edilir. Bu kervan şöyle kurulur: Gençler uzunca bir seyyar merdiven alır, başlarını aralıklarından çıkararak bu merdiveni omuzlarına alırlar, sonra başlarının üzerine tersine birer küfe kapatılır.

Birinci delikanlı devenin başını idare eder, küfelerin üzerinden yere kadar, delikanlılar görünmeyecek tarzda kilimler ve halılar kaplanır. Devenin başı da pöstekilerle kaplanıp, süslenerek hazırlanır; boynuna ziller asılır. Böylece hazırlanan deve ve kervan heyeti gece olunca, ev ev dolaşır ve ev sahiplerini deveye bindirerek dolaştırırlar.

Delikanlılara az bahşiş verenler devenin içindeki gençler tarafından iğne batırılarak rakatsız edilir, binmek istemeyenler kargatulumba deveye bindirilir. Bu hal bütün evlerde tekrar edilir.

TARİHE AKAN BİR AY

Aralık
1969

4 ARALIK

1970 malî yılında bazı vergilerde değişiklik yapılacak. Buna göre, bazı gümrük vergileri, istihsal vergileri ve tarım kazançlarından alınan vergiler artırılacak.

5 ARALIK

Tekel'in imal ettiği ispirtolu içkilere % 14 - 30 arası bir zam yapıldı.

12 ARALIK

Istanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Nâzım Terzioğlu, Şeker Bayramı dolayısıyle özel bir demeç vererek, üniversitelere giriş sisteminin değiştirileceğini açıkladı.

13 ARALIK

Şeker Bayramı'nın üçüncü günü, Başbakan Süleyman Demirel, «Anarşistlere karşı nizamcıyız» dedi.

16 ARALIK

TÖS ve İLK - SEN'in ortaklaşa düzenledikleri dört günlük öğretmen boykotu başladı.

18 ARALIK

Ürdün ile Habeşistan'a resmî bir ziyaret yapan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve beraberindekiler, Ürdün Kralı Hüseyin ve öteki ilgililerle görüştükten sonra Habeşistan'a doğru yola çıktı. İngiliz Avam Kamarası, 185'e karşı 345 oyla idam cezasının kaldırılmasını öngören kanun tasarısını kabul etti.

19 ARALIK

Öğretmenlerin boykotu sona erdi.

21 ARALIK

Yıldız Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nde geçenlerde vukua gelen olaylardan sonra İçişleri Bakanı Menteşeoğlu okulun kapatıldığını açıkladı.

● TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aslan görevinden istifa etti, yerine sendikacı Şaban Yıldız, genel başkanlığa getirildi.

23 ARALIK

Başbakan hakkında gensoru açılmasını isteyen CHP önergesi Millet Meclisi'nde görüşülüp, AP oylarıyle reddedildi.

28 ARALIK

AP grubu, Konya milletvekili Edhem Kılıçoğlu'nun verdiği önergeyi görüştü, yolsuzluk iddialarının aslı olmadığı anlaşıldı.

31 ARALIK

Cumhurbaşkanımız Cevdet Sunay yeni yıl mesajında aşırı sol tehlikesine önemle temas ederek şu hususları belirtti:

«Diğer bir konuya geçiyorum. Aydınlarımızın, özellikle üniversitelerimizin ve basınımızn, Cumhuriyet tarihi boyunca her zaman yaptıkları gibi, irtica tehlikesiyle ilgili uyarmalarını takdirle karşılamaktayım.

Mürtecilerin, memleketimizin idaresine hâkimiyetleri ihtimali, milletimizi geriye götürür. Ancak, bazı çevrelerin irtica bahsindeki uyanıklık ve endişelerini, aşırı sol tehlikesi başgösterince esirgedikleri görülüyor.

Aşırı solun hâkimiyeti, sadece hürriyetlerimizin elden gitmesini ve karanlık bir dikta rejiminin içine yuvarlanmamızı değil, ayrıca millî bağımsızlığımızın ve millet egemenliğimizin de tehlikeye girmesi sonucunu verir.

Memleketimizdeki aşırı sol çalışmalarının tezahürlerinin yalnız, iktisadî yetersizlikler ve maddî tatminsizliklerle beslenmediğini, hattâ ve daha çok dış propaganda merkezlerinin tesirinde de kalındığını ve bu konuda milletlerarası sloganların benimsendiğini göstermektedir.

İşte, bu yüzdendir ki, vatanseverliklerinden şüphe etmek istemediğim bir kısım aydınlarımızın, aşırı sol tehlike konusundaki uyarmalarında da gecikmemeleri, hiç değilse, tarafsızlıklarından kuşku duyulmasına meydan vermemeleri, bir zaruret halini almıştır.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul

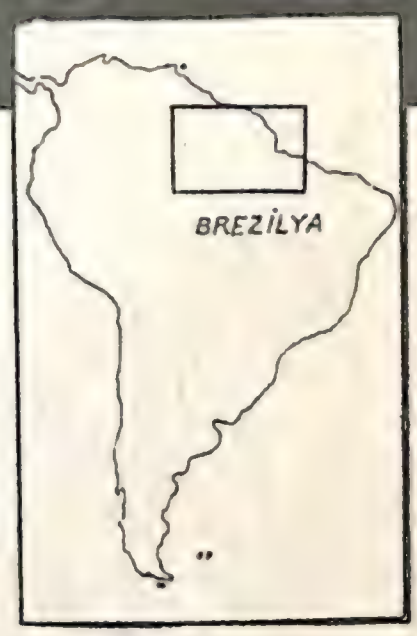

GALİBİLER

Galibi kızılderilileri Amazon nehrinin kollarından Oiapoque sahillerinde yaşarlar. Çok ilkel olan Galibiler'in yaşadığı bölge çok iri karınca ve böcekleriyle ünlüdür. Bilginler sık sık burada incelemeler yapar.

Değişik bir böceğin resmini çekmeye çalışan ilim adamı.

1 Amazon'un bataklık bir kolunda yolunu bulmaya çalışan bir yerli.

2 Elinde dev bir kelebekle poz veren bir Galibi çocuğu.

3 Bir Galibi ailesi avlanmak üzere Amazon nehrine açılıyor.

2

3

Galibi kızılderilileri cana yakın, yardımsever insanlardır. İşte genç bir anne ve arkadaşı yavrusunun başında.

Bir bilgin, topladığı böcekleri bir Galibi ailesine gösteriyor (yukarıda). Palmiye yaprağından başlık giymiş bir Galibi çocuğu (sağda).

KARİKATÜR

60 yıl önceki espriler

«Aman yavaş nefes alın!»
(Bayrakta «Yaşasın Meşrutiyet» yazılıdır.)

Sâbık meclis-i mensûban Selânik'te toplanacak ve bir kabine teşkil edecek...
«Ajans miş miş»

— Peki bunları ne diye buraya kadar getirdin?
— Kabine kuracak değil miyiz? Belki lâzım olur.

Hürriyet beşiği:
— Beşik fena değil ama, çocuk nerede?
— Bilmem, bana «bunu bekle» dediler sadece.

Yeni bir seçim dolayısiyle

Anne — Hani karnın toktu? İştahını yağlı parçaya saklamayı kimden öğrendin?

Baba — Çocuğa ne kabahat buluyorsun? Sabahtan akşama kadar yanında Tanin okuyunca işte böyle olur.

Reji grevinin neticeleri

— İzmariti kaçtan veriyorsun?

Dahiliye vekilinin kuş bakışı görünüşü.

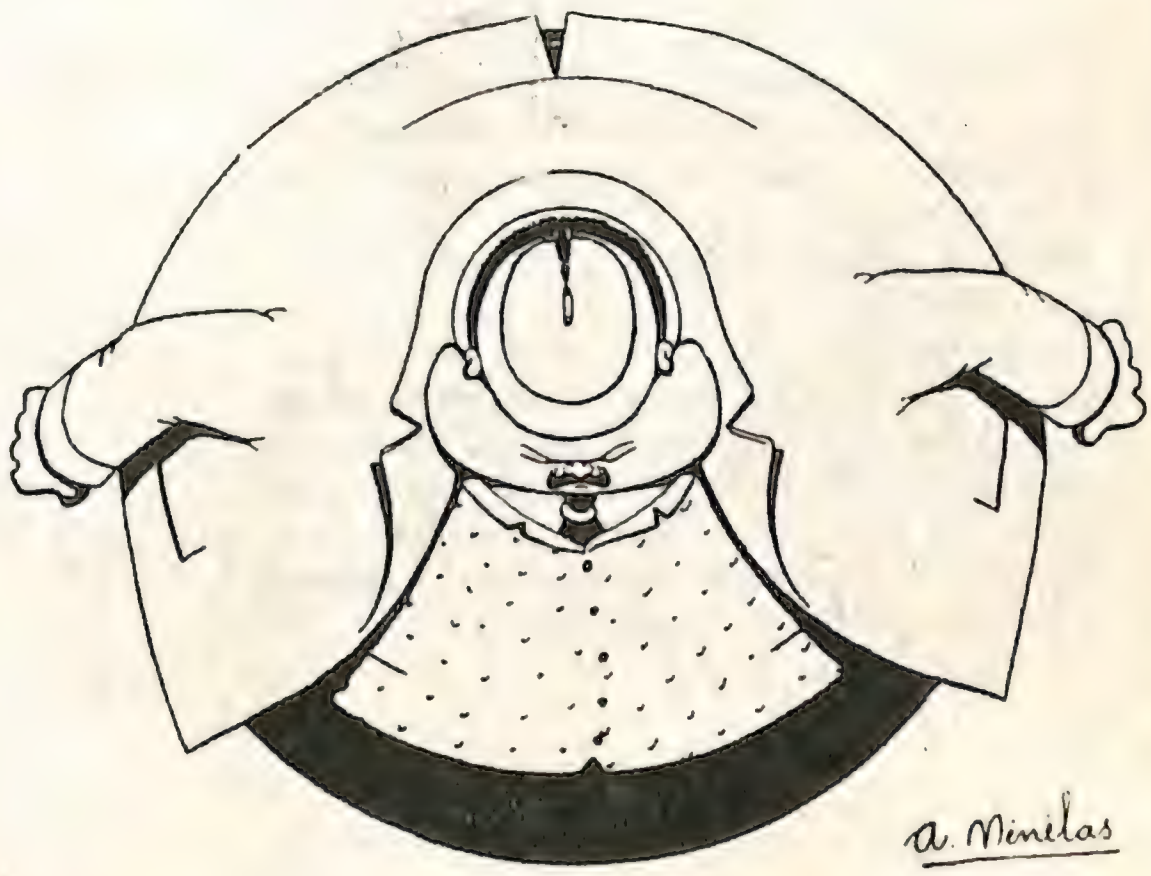

Tarih Bilmecesi

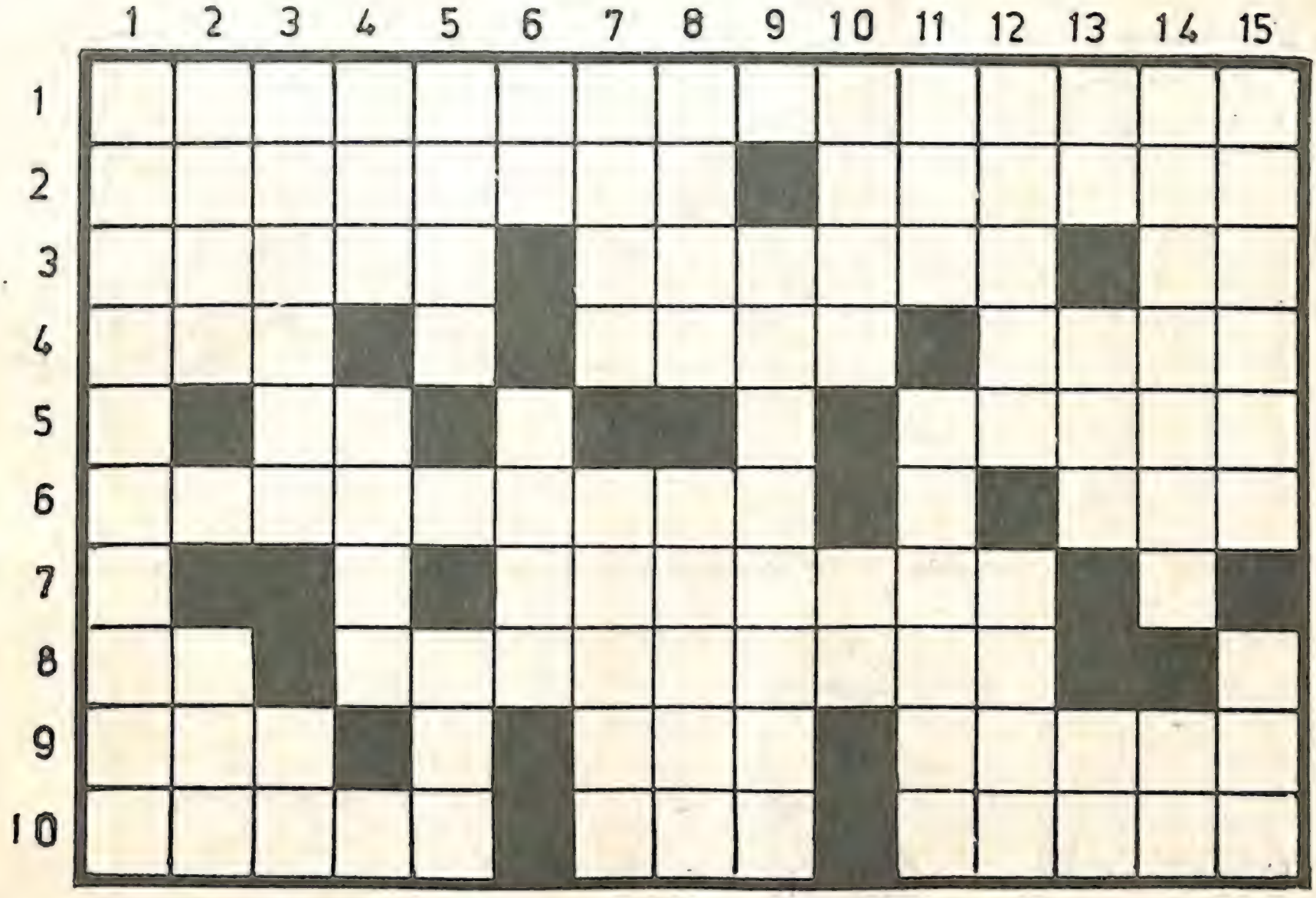

SOLDAN SAĞA: 1 — Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim'le karşılaşan sonra da bozguna uğrayarak kaçan hükümdarın adı. 2 — Osmanlı saraylarında haremağalarından bir kısmına verilmiş olan ad; Yanlış olarak Hititlere verilen isim. 3 — Eskiden padişahların, mükâfat olarak giydirdikleri kumaş veya kürkten yapılmış olan kaftan; Mitolojiye göre erkek güzelliği tanrısının adı; Bir sıfat eki. 4 — Bir edat; Boşa gitme; Hakan. 5 — Bir soru edatı; Afrika'da bir zenci devleti. 6 — Eski Roma'da daha çok esirler arasından seçilerek yetiştirilen ve bir gösteri olarak yapılan kanlı dövüşlerde savaşlara verilen ad; Bir çeşit vücut ifrazatı. 7 — IV. Murat zamanında bir çok devlet adamını öldürmüş, en sonunda da Sultan İbrahim'i kementle boğmuş olan ünlü cellâdın adı. 8 — Bir nota; Osmanlı devrinin en büyük halk filozofu ve mizah üstadının adı. 9 — Etrafı su ile çevrili olan; İran Türkleri arasında köyün ileri gelenine söylenir; Kullandığımız takvimin başlangıcı. 10 — Tarihî bir Türk ülkesi iken bugün Rus'larda bulunan bir liman; Kötü; Ünlü bir islâm bilgininin kurduğu ve Sünnî Müslümanların itikat meselesinde bağlı oldukları bir mezhebin ve kurucusunun adı.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — 1784'de Ruslar'ın Kırım'ı almalarına ve Türk-Rus savaşının çıkmasına sebep olan Kırım Hanı'nın adı. 2 — Tez; Tavır. 3 — Yunan mitolojisine göre, tanrılar kıralının kızı olan ve Truva Savaşlarına sebebiyet veren güzel kadının adı; Bir renk. 4 — Dolayısıyle anlatma; Eski İngiltere başbakanlarından birinin adı. 5 — Mahalle; Valide. 6 — Su; Dans. 7 — İlk Türk gazetecisinin adı; Bir çeşit tuvalet malzemesi. 8 — Geri verme; Yün veya keten eğirme aleti. 9 — Pek fazla yiyen insan (İki kelime). 10 — Övme; İsim. 11 — Gelecek; Ağızdan çıkan mânâlı söz. 12 — Kabarcık; Yokuş değil. 13 — Bir organımız; Yemin; Bir nota. 14 — Velilik; Terbiye. 15 — Bir çeşit meyvenin büyük olanı mânâsına gelir (iki kelime); Tersi, verme.

Geçen Sayıdaki Bilmecenin Halli

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	E	L	Ç	U	K	L	U	D	E	V	L	E	T	İ
2	A	M	A	■	Z	A	İ	K	A	■	A	İ	D	A	T
3	F	A	L	■	U	Z	M	A	N	L	A	R	E	V	İ
4	A	N	A	■	N	A	■	B	İ	A	T	■	P	A	K
5	V	E	■	İ	H	B	A	■	S	T	E	R	■	F	A
6	İ	T	İ	D	A	L	L	İ	K	A	D	I	N	■	T
7	L	E	F	■	S	A	İ	K	A	■	E	Z	İ	N	E
8	E	D	A	■	A	N	M	A	■	A	N	A	N	■	T
9	R	E	■	İ	N	K	A	L	A	R	■	■	N	E	M
10	■	N	İ	L	■	A	N	E	S	T	E	Z	İ	■	E

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Muhsin Molbaz (Turhal - Tokat)

Folklor ve millî oyunlarımızdan bahseden yazılar koyamaz mısınız?

Bu mevzuda birkaç yazı koyduk. Devamlı olarak folklor mevzuunu işliyemiyeceğimizi takdir edersiniz.

Basri Aktaş (Kavaklıdere - Ankara)

Hayat müessesesinin yayınladığı 93 Harbi *adlı eserde, tarih bilgilerimize uymayan mütalâalar gördüm. Müellif niçin bildiğimiz gerçekleri kendisine göre tefsir etmiştir?*

Mektubunuz, tek taraflı görüşleri aksettiriyor. Eski tarih telâkkileri şimdi çok değişmiştir. Bütün bir hayatınızca inandığınız gerçeklerin farklı şekilde tefsirine alışmanız ve iyi karşılamanız lâzımdır. Yanlışların tekrarında hiç bir fayda yoktur. Aksi halde olduğumuz yerde sayarız.

Ruhi Alemdar (Kayseri)

Hayat müessesesince yayınlanan Türk Bestecileri *adlı kitapta bazı bestekârları bulamadım.*

Türk Bestecileri, bir çeşit antolojidir. Bütün bestekârlarımızı içine almadığı ve alamıyacağı muhakkaktır. Bununla beraber birinci, hattâ ikinci derecede bütün bestekârlarımıza yer verilmiştir. Diğerleri için müellif, takdir hakkını kullanmıştır.

Yümnü Güngör (Ankara)

Aralık 1969 sayınızın 65. sayfasındaki resim İsmail Hakkı Bey'den fazla, Midhat Şükrü Bey'e benziyor. Ben Midhat Şükrü Bleda olduğu fikrindeyim.

Resim gerçkten Midhat Şükrü Bey'e benziyor. Fakat elimizdeki fotoğraf orijinaldir ve gruptaki sol tarafa isabet eden zat İsmail Hakkı Bey olarak işaret edilmiştir. Tefrikayı yazan Taha Toros tarafından İsmail Hakkı Bey olarak teşhis edilmiştir. Biz de böyle yazdık.

Orhan Naim Hazinedar (Bolaman - Ordu)

Kopyalarını gönderdiğim iki mühür neyi ifade ediyor?

Mühürler, Bolaman'a ait. İlki «Bolaman Nâhiyyesi Niyâbeti» yazıyor. Niyâbet, nahiye demektir. Sonraki 1327 tarihli ve belediye kurulduktan sonraki Bolaman nahiyesinin mührüdür. «Bolaman 1327, Meclis-i Beledî-i Nâhiyye» ibaresi okunuyor. Bolaman'da hangi tarihte belediye teşkilâtı kurulduğu ve hangi tarihten beri nahiye (niyâbet) olduğunu, şer'iyye sicilleri ve kayıtlar incelenerek bulunabilir. Elimizin altında böyle bir bilgi yoktur.

Halil Y. Dağ (Istanbul)

Bazı aşiretler bize «Türk» diye hitâb ediyorlar. Kendileri de Türk ve Türkçe konuşuyorlar. Bunun sebebi nedir?

Bu eski bir alışkanlığın devamıdır. Bir zamanlar yerleşik Anadolu halkına «Türk», göçebelere «Türkmen» denmiştir. Eski metinlerde geçen «Türk ve Türkmen» tâbirinin mânâsı böyledir.

Reşat Aşkın (Tokat)

Jean Cocteau kimdir, Rûhu'l - Kuds nedir?

Jean Cocteau bir Fransız şâir ve muharriridir. 1889 doğumludur. Tiyatro eserleri, şiir ve romanlarıyle tanınmıştır. Rûhu'l - Kuds, Hıristiyanlık'ta tek Tanrı'yı meydana getirdiği kabul edilen üç ayrı varlıktan biridir. Bu üç varlık: baba, oğul ve Rûhu'l - Kuds'tür.

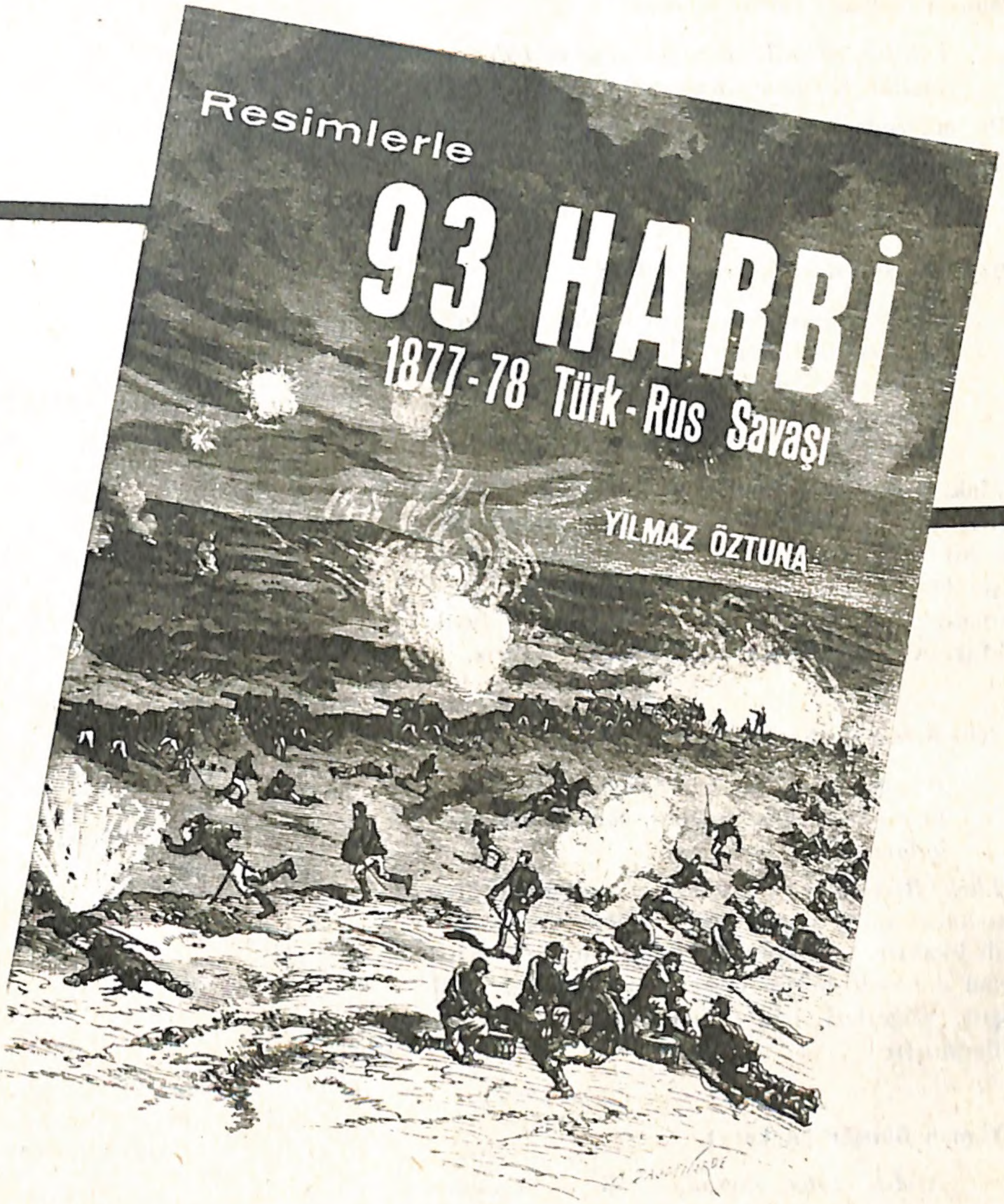

Resimlerle

93 HARBİ

1877-78 Türk-Rus Savaşı

Yazan: Yılmaz Öztuna

HAYAT Yayınları - Genel Dağıtım: BATEŞ

Fiatı 5 lira

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Yeni çıktı

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira

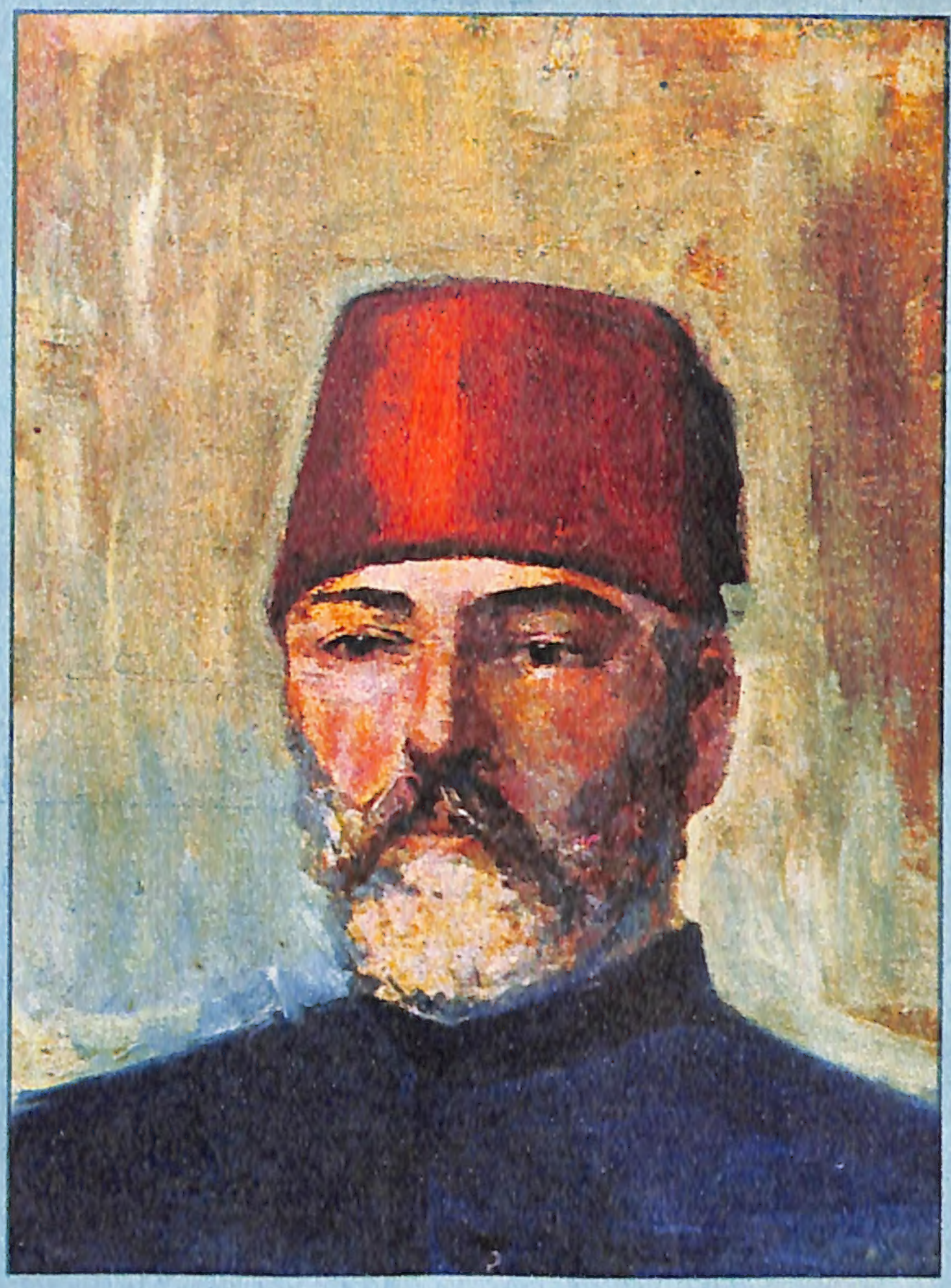

Hayat

Yeni çıktı

Türk Bestecileri Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira